

આત્મજગતિ

લેખક

સુનિવર્ણ શ્રી રા. દ્રમણસાગરજી મહારાજ
(ચિત્રલાલ)

પ્રકાશક

જીન પત્રની ઓફિસ
ભાવનગર

પ્રાપ્તિગ્થાન
જૈન યત્રની ઓફિસ
ભાવનગર

અ નુ ક મ

આત્મજાગૃતિ	૧
ચાર મંગલ	૨૩
જીવનમા ધર્મ	૨૯
માનવતાના મોખાન	૬૧
આદર્શ શિક્ષક	૧૧૭
જીવનશિક્ષણ	૧૨૫
દિવ્ય દ્રષ્ટિ	૧૮૩
ધર્મરત્ન	૧૪૭
રત્નકંઠ	૧૪૯

જૈન યત્રના ગ્રાહકોને ભેટ

મુલ્ય રૂા ૨-૦-૦

મુક
ગૌડ હરિલાલ દેવચંદ
આનંદ સ્ટીલિંગ પ્રેસ
ભાવનગર

નિવેદન

મરકારી સાહિત્ય એ એક એવો દીપક છે કે જે જીવનના સઘળા પાસાઓને અજવાળે છે "જેન" સાપ્તાહિકે આજસુધી વિવિધ દૃષ્ટિબિંદુઓને અનુલક્ષીને ઐતિહાસિક, ધાર્મિક, નૈતિક તેમજ સામાજિક પરિસ્થિતિનું દિગ્વર્તન કરાવતા ભેં પુસ્તકો આપ્યા છે

પહેલા કરતા આજે છાપકામ તેમજ કાગળની સવિશેષ મોઢવારી હોવા છતાં અમીએ આ પ્રયાને ગમે તે ભોગે પણ ટકાવી રાખી છે અને આ પ્રયા સતત ચાલુ રહે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ

ભૌતિક સાહિત્યની લાવસાભરી જવાળાઓથી માનવ આત્માએ ત્રાસ્યા છે અને વિશ્વયુદ્ધ તેમજ અણુશક્તિના કાનવાતાભર્યાં આવિષ્કારે માનવ આત્માને હેરાળ્યો છે ભૌતિકતાથી કટાણેલા માનવ-આત્મામાં અધ્યાત્મજ્ઞાનની જૂળ જાગો છે એવા સમયે આજના યુગને અનુરૂપ કથુ પુસ્તક ભેટ આપવું તેની અમે વિચારણા કરી રહ્યા છતાં તેવામાં અત્રે બિરાજતા પ્રસિદ્ધવક્તા અને જીવનચિંતક મુનિરાજશ્રી ચંદ્રબલસાગરજી (ચિત્રભાનુ) કે જેઓનું 'સ રહેડાર-સ વાર' નામે પુસ્તક અમે સને ૧૯૫૨માં અમારા માનવતા શાહકોને ભેટ આપેલ અને જેના મરણ અને

હૃદયસ્પર્શ લાવેએ સર્વન અપૂર્વ આદર મેળવે। તેથી
આ વર્ષે પણ અમે તેમના પ્રેરક પ્રવચનોનો સમ્રક કે જેનું
અભિધાન 'આત્મજાગૃતિ' આપીને પ્રસિદ્ધ કરીએ છીએ
આ પ્રવચનો વિવિધ મ્થળે અપાયા છે અને આ પ્રવચનોએ
હૃદયને પ્રેરણાના પીયૂષ પાયા છે જેની દૂકી નોધ
ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ દૈનિક 'સદેશ'મા પ્રગટ વચ્ચે છે, તેને
પ્રગટ કરવા અમેને તેમણે સમતિ આપી તે બદલ અમે
ગુનિથીનો આભાર માનીએ છીએ

આ પુસ્તક વાચતા જીવનના તાપથી તપેવા આત્માને આનંદ
સાગરમા અવગાહન કરવા જેવો આજ્ઞાલાદક અનુભવ થશે
એવી અમારી પૂર્ણ માન્યતા છે

આ પ્રવચનો વિષે વધારે પરિચય પ્રાપ્ત કરવા પ્રાધ્યાપક શ્રી
તપતસિ હંજી પરમારે લખેલ પ્રસ્તાવના ભેદ જવા અમે વાચકોને
સલામત કરીએ છીએ

આ 'આત્મજાગૃતિ'ના પ્રકાશથી સૌના જીવન પર દિવ્ય પ્રકાશ
પથરાય અને સૌના જીવન પ્રકાશિત વાય તે જ શુભ અભિવાદ

તા ૨૧-૧-૫૭

પ્રકાશક

પ્રસ્તાવના

“આગના જગતનું કયું ઝેડું મિઠામણુ છે ? છેલ્લું શ્રીમતો
 એહિં સુખમાં જ મગ્ન બની જીવનના ક્ષણ તત્ત્વને બની બેઠા છે,
 સત્તાધીશ માતાના મૈત્ર્યમાં મુદ્ધિર્ભૂત થઈ ઉદ્ધાન ક્રિયામાંથી બચ્યા
 આવના નથી ટેવાક ધમશુરુઓ પોતાને માટે મ - મર્ગ મનાવવાની
 ધૂનમાં બાંધ્યા બમી રચા છે મયમર્ગ જીવનનિવાહની ચમીમાં પિઆઈ
 રજો દે વિજ્ઞાનના મિઠામણુ માધનો નાખ્યો માનવીએને નુન
 મોમાં ધરેલી રચા છે અગાનિ જામ્યુની જેમ આખો મની માનવી
 સામે ધૂમ્મ રહી છે આવા વિમ મમમાં માનવતાના તત્ત્વોને વિ
 સાવે એવા ઉપદેશ નો એ ઉપદેશને જીવનમાં વણનાર ગિર્યામુ શ્રોતાઓની
 કોઈ પણ મમ કરના માત્રે વધારેમાં વધારે વરૂર છે’

માનવતાના મોપાન’ નામના પોતાના વ્યાખ્યાનમાં પ્રખ્યાત
 વખા સુનિશ્રી ચંદ્રપ્રભસાગરજીએ જગતની પરિસ્થિતિનું જે
 ચિત્ર અંકિત કરી, માનવતાના તત્ત્વોને વિકસાવનાર ઉપદેશકની
 આવશ્યકતા પર ભાર મૂક્યો છે, એવા ઉપદેશકતા શુષ્ક પોતે
 ધરાવે છે એમ ‘આત્મ-જાગૃતિ’ના સાતેવ વ્યાખ્યાનો વાચ્યા
 પછી લાગ્યા વગર રહેશે નહિ સામાન્ય રીતે મન્યામીઓ કે જેન
 સુનિઓ સ સારથી અનલિપ્ત હોય એ તો સત-દિવસ સ્વાધ્યાય
 કે આત્મસાધનમાં જ રત રહે, જગત સાથે એમને કાંઈ નિશ્ચય
 ન હોય એમ માનવામાં આવે છે આવી માન્યતાને કારણે જ

સમાજમાં મઠો પેઠો મુનિશ્રી ચંદ્રપ્રસાદસાગરજી આ ઠોઠના જગતથી દૂર ભાગના મત નથી એ ‘સસ્કાર સભાર’, ‘જીવન અને દર્શન’, ‘વીતરાગ સ્તોત્ર’, ‘મુધાર્થદ્વિની’, ‘સૌરભ’ ‘હસનો ચારો’, ‘માતીની ખેતી’, ‘જિહ્વા સિધ્ધિ’ આદિ કૃતિઓના વાચન પરથી સમજી શકાય તેમ છે પોતાને જે પ્રકાર લાગ્યો હોય તે પ્રકાર અન્યને હાજરી તેમને ઠેરવાતુ કાર્ય મુનિશ્રી પોતાના ઉપદેશો દ્વારા તેમજ આ પ્રકારના પુસ્તકો દ્વારા કરી રહ્યા છે

‘આત્મભગવત’માં પોતે મિત્ર મિત્ર સ્થળે આપેલ સાત પ્રવચનોનો સંગ્રહ છે આ પ્રવચનોમાં મુનિશ્રીજી જીવનને ઊધારી આપે જોયું છે એની પ્રતીતિ અનેક સ્થળે થાય છે પ્રવચન પંચનિ તર્કબદ્ધ હોવા છતાં જડ નથી જેન આગમ સાહિત્ય, મસ્કૃત સાહિત્ય, ગૂજરાતી સાહિત્ય, હિંદી અંગ્રેજી અને કન્નડ સાહિત્યના વિશાળ વાચનના પુર અવતરણો દ્વારા, યોગ્ય ઉદાહરણો દ્વારા અનેક સ્થળે સાપડે છે

નિષ્પ્રાણ જીવનમાં ચેતનાના પ્રાણ ફૂટી આત્મભગવતિ લાવવા પ્રયોધતુ પ્રવચન ‘આત્મભગવતિ’, માનવતા, ધર્મશ્રવણ શ્રદ્ધા અને સયમમાં પુરુષાર્થ પ્રયોધતુ ‘ચાર મંગલ, જીવનમાં ધર્મતુ મહત્ત્વ સમજાવતુ ‘જીવનમાં ધર્મ’, શૂર, પડિત, વક્તા અને દાતાની વ્યાખ્યા આપી જીવનના વિકાસ સોપાન દર્શાવતુ ‘માનવતાના નોપાન’, કેળવણીના પ્રશ્નોની ચર્ચા કરતા ‘આન્દર્શ-શિક્ષક’ અને ‘જીવનશિક્ષણ’ તેમજ પ્રથમ પ્રવચન સાથે અનુસંધાન બાધી આપતુ ‘દિવ્ય દષ્ટિ ધર્મરત્ન-એ આઠેય પ્રવચનોનો સૂર માનવતાના પ્રતિસ્થાપનનો છે, આત્મભગવતિનો છે તેથી સમગ્ર સંગ્રહને એ નામ અપાયું છે તે સાર્થક છે

મુનિશ્રી યોતાના મતબોના પ્રતિપાદન અર્થે જે દર્શાવે
 યોજે છે તે ખૂબ સુદર છે તેમજે યોજેવ દર્શાવોમા પ્રથમ
 પ્રવચનમા આવતું 'શાણી મુમતિ'નું દર્શાવ, 'જીવનમા ધર્મ' એ
 પ્રવચનમા યોજાયેલ યોગીના શબ્દને ખાવા આવેલ શિયાળિયુ
 હાથ, પગ, કાન, પેટ કે મસ્તક તે તે અવયવો દ્વારા પુરુષ કર્મ
 નહિ કરેલ હોવાથી તેને ખાઈ શકતું નથી એમ દર્શાવી પુરુષા-
 ચરણુ બોધતું સુદર દર્શાવ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે

આ પ્રવચનોનો હેતુ સાહિત્યિક નહિ હોવા છતાં શૈલીની
 તેજોમયતા તેમજ અસરમારકતાને લઈને સમગ્ર પુસ્તકનું વાચન
 મનનીય બની રહે છે 'આદર્શ શિક્ષક મા અંગ્રેજી કેળવણી અને
 બુનિયાદી કેળવણી વિશે અતિસંક્ષેપમા પણ પોતે જે છાપ ડ્રિપ
 સાવી છે તે જોવા સરખી છે -

'સભ્યગ્ણુ વિના માત્ર જ્ઞાનને ધાણુ મનારને પણ જ્ઞાનનો
 ખાર મળે છે પણ સદ્ગતિ-ઉર્ધ્વગતિ નથી મળતી અંગ્રેજી કેળવણી
 તો વેન જરી છે તેને જાડનો ટેકો જોઈએ પરંતુ બુનિયાદી કેળવણી
 તો વડના જાડ જરી છે તેને ટેકાની જરૂર નથી ને અન્યને છાપડો
 આપે છે પક્ષીઓ તથા માનવોને વિનાશ આપે છે' (૫ ૧૨૧)

'ઇન્સર કપિયા નીચે દટાઈ ગયો છે', 'કેળવણી નીચે માણસ
 દમાઈ ગયો છે' કે કીર્તિદાન આપનારે માટે ઠરેલ ઉદ્દેશ્ય- 'જે
 દિવસ વાહ વાહ ચાય અને પછી હવા હવા મઈ જાય' વિષય
 નિરુપણની પકડ દાખવે છે 'સોરભ'મા કે 'હમનો ચારો' અને
 'મોતીની ખેતી' મા જે પ્રકારના વિચાર મૌકિતકો છે એવા
 અનેક વિચાર મૌકિતકો આ પ્રવચનોમા વેરાયેવ પડ્યા છે

આ પ્રવચનોનું મુખ્ય લક્ષણ અસાપ્રદાયિકતા છે આ પ્રવચનો
 જૈન મુનિએ કર્યા હોવા છતાં કોઈ પણ ધર્માનુયાયી આ

વિધાનો સ્વીકારી શકે એ પ્રકારની તેઓશ્રીની રજૂઆત છે આ પ્રવચનોમા સાપ્રદાયિકતાનો અર્થ પણ દેખાતો નથી દૃષ્ટાંતોની પસંદગી ભગવાન મહાવીરના જીવનમાથી થઈ છે તેમ, *રામચ દ્રજી સૈન્ય મહાપ્રભુ વગેરેના જીવનમાથી પણ થઈ છે સ્વયંગૃહસ્થિતિ, માનવતાત્વ નિરુપણ, ભયનો ત્યાગ, ધર્મનિષ્ઠ જીવન જીવવાની જરૂરત વગેરે બાબતો ઉપર સ્પષ્ટવકતૃત્વથી આપણુ ધ્યાન ખેંચતા આ પ્રવચનો સહુના આદરના અધિકારી છે 'આત્મભગવૃત્તિ' 'ચાર મંગળ' અને 'માનવતાના સોપાન' વિશેષ ધ્યાન ખેંચે છે

આપણુ સાહિત્યમા નીકરતાપૂર્વક જીવનના ધ્યેય મૂલ્યો દર્શાવતા ચિંતનસભર સાહિત્યની જિજ્ઞાસ છે તેમા શ્રી ચંદ્રપ્રભ સાગરજીની આ કૃતિ સુઠર ઉમેરો કરે છે આ પ્રકારના પ્રકાશનો એમના તરફથી વારંવાર આપણુને મળતા રહે એવી જાળના પ્રગટાવે છે

મને મમતાપૂર્વક આ વિચારપૂર્ણ પ્રવચનોમા અવગાહન કરવની તક આપી તે માટે પૂ. મુનિશ્રીનો આભારી છું

ભાવનગર } પ્રા. ૨ M A.
તા ૧-૧-૫૭ } ~ ૧

આત્મજગૃતિ

રાજનમરનો કુવડ અને વિવાર્ધીઓની વિશાળ માનવમેદની સમગ્ર વા ૩૦-૭-૫૫ ના આપેલુ એક મેરણાઈથી વિદ્યોપન

એકમાત્ર ડોન્કવાક સુધી વેગવ વા જળપ્રવાહની જેમ વહેવા આ પ્રવચનના વાકરે વાકરે ઇજરો મોવાઓના કુ ય પળકવાં હતાં અને જગૃતિની દોષ અલૌકિક દુનિયામાં મોવાઓને લઈ ગયા હોય એવી મમતા સવન છવાઈ હતી

આ બ્યાખ્યાનનો કેટલોક સુદર મારમામ રજુ કરવામાં આવેલ છે

卐

विभेषि यदि ससाराद् मोक्षप्राप्तिं च वाञ्छसि ।
तदेन्द्रियजय कर्त्तुं स्फाग्य स्फाग्यौत्तमम् ॥

—જ્ઞાનસાર

વાસનાનો દુનિયાથી તુ ભે ગભરાતો હોય અને શુદ્ધિની મહાસમાધિ ભે ઇચ્છતો હોય તો તારી ઇન્દ્રિયોને જિતવા તારા અક્ષાટ પરાક્રમભર્યા પારખતો ઉપયોગ કર.

આ ત્મ જ્ઞ મૃતિ

[સૂર્યનાં સોનેરી કિરણો કમળના હૃદયને જગાડે છે અને ઝેરી પાખડિયોને વિકસાવે છે, તેમ જ મદાવીરના શાનવચનો પશુ તમારા આત્માને જગાડે. અને આત્મની પાખડિયોને વિકસાવે. ઝેરી શુભેચ્છાપૂર્વક આજના અભ્યાસનો દુ પ્રારંભ કરીશ.]

તેજનો તણખો

જે માણસને આત્મા વિશે શ્રદ્ધા હોય છે, તેને જ આત્મા નતિનો વિચાર આવે છે તેનો જ આત્મા જાગે છે, પણ આત્માની જ જેને જાણ નથી, આત્માને જે સમજતો નથી, તેને આત્માનતિનો વિચાર ક્યારી આવે? તેનો આત્મા કેમ જાગે? જે માણસ કેવળ જડ વસ્તુઓની મોહકતામાં મગ્ન રહે છે તેને આત્મા કેવો જળવાન છે એ નહિ સમજાય અને જેને આત્માની તાકાતનો ખ્યાલ નથી તે મૃતજીવન જીવે છે. આને એવા મૃતજીવનોની સખ્યા વધી રહી છે એ મૃતજીવનમાં ચેતનાના પ્રાણ ફૂકવા માટે જ આજના સંબોધનનો વિષય સખ્યો છે-આત્મજ્ઞ મૃતિ

મને એવા કેટલાય માણસો મળે છે, જેમને ચેતનાના શબ્દોમાં વિશ્વાસ નથી, વાલીમાં શ્રદ્ધા નથી, જીવનમાં તેજ કે તાકાત નથી, એ નિર્માલ્યની જેમ કહે ‘મારાથી આ કામ કેમ થશે? આ કામ તો ખૂબ અઘરું છે’ આ નિર્માલ્ય શબ્દો

કેણુ બેલાવે છે ? દેહલાવ બેલાવે છે આત્મજ્ઞાનવાળા આવું કદી ન બેલાવે. ચેતનાવતની વાણીમા તો તેજના કિરણો ચમકતા હોય, તાકાતના તણુખા ઝરતા હોય !

સ્થુવચમા કાલિદાસે લખ્યું છે ન્ધુવચના બાળકો એવા હતા જે—

ચૈત્યવે મમ્યસ્ત-વિદ્યાનાં

આત્મકાળમા જ આત્મ-વિદ્યાનું સિચન પામતા હતા એ કંઈ વિદ્યા ? પેટ ભરવાની નહિ, પૈસા ભેગા કરવાની નહિ. એ વિદ્યા તો કીડી-મકોડાને પણ આવડે છે એ પણ ગળપણ મળે ત્યાં કોડી જાય. આમતણની પણ શક ન જાય. અમે બેઠા હતા ત્યાં એક વાર કીડીઓ ઊભરાઈ એક ભાઈએ તેની આશ પાસ રાખ નાખી. એટલે કોડીવારમા તે ચાલી મઈ રસવૃત્તિને પેલવામા તો કીડીઓ પણ પાવરધી છે માણસની વિશિષ્ટતા પેટ ભરવાની વિદ્યામા નથી એની વિશિષ્ટતા અધકારમાથી પ્રકાશમા લઈ જાય એ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામા છે પ્રાચીનકાળમા શિશુને નાનપણથી જ એવા વિચારોમા ઉછેરવામા આવતું જેથી એનો આત્મા સદા જગૃત રહેતો નિરાશાજનક કે નિર્માલ્ય વાતો એમનો આગળ ઉચ્ચારવામા આવતી જ નહિ.

રામચન્દ્રજી ધીવનને આગણે રમતા હતા તે સમયે ચીનનું સૈન્ય મિથિલા પર ચઢી આવ્યું જનકે પોતાના મિત્ર દશરથ પાસે સહાયતા માગી અને કહેવડાવ્યું : 'તમારા વીરપુત્ર રામ અને લક્ષ્મણને સૈન્ય સાથે અમારી વારે મોકલો.' દશરથ જરા યશ્યા મમતાને લીધે વિચારના વટોળિયામાં એ અટવાઈ ગયા એ જગતી ને કદાવર માણસો સાથે આ બાળકો કેવી રીતે લડી શકશે ? છતાં એ બેટા નહિ મનમા જ વિચારતા હતા, પણ રામ પિતાનો આશય સમજી ગયા એમણે કહ્યું 'પિતાજી ! શું

સિંહનું નાનું બચ્ચું મોટા હાથીના ગડચળને લોટી શકતું નથી ?' બાકર બચ્ચા લાખ, લાખે વિચારા, સિંહનું બચ્ચું એક એકે હનરા આ વીરતામયો ઉત્તર માલજના જ દશરથને! જાટળી ગયો બને કુમારો ધનુષ્ય બાણ લઈ મિમિવા ગયા. શત્રુઓને હરાવી, વિજયપતાકા ફરકાવી, ગૌરવપૂર્વક ઘેર આબ્યા!

આ ખમીર કયાથી આબ્યું ? એ બહારથી નથી આબ્યું અહર જ છે એને ભઠ્ઠા કરવાની જરૂર છે આત્મામા અનંત શક્તિ છે, એ જ્ઞાન થતા, એ કોઈથી ય નહિ અભરાય ! કોઈનાથી નહિ અભાય

આજે માખાપ બાળકને વીર બનાવવાને બટલે કાયદો બનાવે છે બાળક રડતું હોય કે બેઠતું ન હોય તો 'જો બાવો આબ્યો, પકડી જશે' આવા શીરતામયો વાક્યો સભાગાવે છે આથી બાળકની છાતી બેસી જાય છે પછી એ મોટો થાય બહાર બહાર દેખાય, પણ અહરથી હરપોક હોય આવા માણસે નાગરિક તરીકે પણ નકામો બાવવા નાગરિકોથી દેશનું પણ રક્ષણ ન થાય તો આત્માનું કલ્યાણ તો થાય જ કેમ ?

માણસની કેટલી તાકાત છે, એનો પ્રત્યક્ષ દાખલો લો એટમ-બોમ્બ બયકર છે હાઇડ્રોજન બોમ્બ એથી પણ બયકર છે એનામા સહારની અનંત શક્તિ છે રતલ દોડ રતલનો બોમ્બ લાખો માનવીનો સહાર કરી શકે છે માઈલોના વિસ્તારને ઉજ્જડ કરી શકે છે એક નાનકડા બોમ્બમા આટલી શક્તિ છે, પણ એને શોધનાર તો મનુષ્ય જ છે ને ? તો વિચારી જુઓ માનવીના સર્જનમા પણ આટલી અપ્રતિમ શક્તિ છે, તો એના સર્જક એવા માનવીનો આત્મામા કેટલી શક્તિ હોવી જોઈએ ? જડને આવિષ્કૃત કરનાર ચેતનામા પ્રતિષ્ઠા ન હોત તો આ અમર્યાદ શક્તિ આવિષ્કૃત કેમ પામત ? આત્માની અપ્રતિમ તાકાતનું આ જ્વલત દેખાત છે

અમરતાનો અદેશ

આત્માની આ અનંત રક્ષિતોને લેણે બાળી અને એને
 જેણે દેન્દ્રિત કરી તેણે પેતાની પ્રત્યુત્થા મેળવી, તે જ પ્રત્યુદ્ધ
 યથા, બ્રમવાન યથા, સસારથી તે ખાર ખામ્યા

જે માણસ પ્રકૃતિના નિર્મળ તત્વોથી ડરે ॥ અરે, પોતે
 એકાન્તમા ધ્યાન ધરતા પણ ડરે છે અને પોતાની જ બીક
 પોતાને લાગે છે, તે માણસ મહાત્મા તો હીક, પણ માણસ તરીકે
 પણ લાયક કઈ સીને ગણાય ? માણસ આવો થીક થઈ બચ
 છે, કારણ કે આયકાળમા એને આત્મવિગ્રા મળી નથી
 આત્માની અમરતાનો સંદેશ મળ્યો નથી. માળાપોએ એના
 દેહનું બરણપોષણ કર્યું, પણ આત્માનું પોષણ ન કર્યું, દેહનું
 પોષણ તો દૂનર્થ બિલાડા પણ કરે છે માનવીનું ગૌરવ બાળકો-
 ના માત્ર દેહનું પોષણ કરવામા જ નથી માણસનું ગૌરવ
 પોતાના અંતરને ॥ સ્કારી ને તેજસ્વી બતાવવામા છે મારી આ
 વાત તમને આજ કલાક કડકી લાગશે, પણ તે સત્ય છે
 વિચારી જોજો આજ નહિ તો કાલે જરૂર સમજાશે

મનાલયા પોતાના બાળકને પાલણમા સુવૌવતા પણ ગાતી.
 ત્ય નિશ્ચોડસિ યુદ્ધોડસિ મુક્તોડસિ ! વત્સ ! તુ સિદ્ધ છે.
 સિદ્ધિઓ તારામાં છે તુ શુદ્ધ છે બુદ્ધિ-પ્રસા તારામા છે તુ
 મુખ્ય છે તને બાધનાર આ વિશ્વમા એકેય તત્ત્વ નથી તુ સ્વતંત્ર
 છે મુખ્ય છે હાલરહામા જ જે બાળકને આવું મુક્તિનું ગીત
 સાંભળવા મળે તે યુવાન તેજસ્વી, ત્યાગી કે પ્રનાપી કેમ ન બને ?
 આજનો યુવાન એ આશાની બ્યોન નથી પણ નિરાશાનો દરિયો
 છે એનામા છત્રનની ખુમારી નથી પણ વાસનાની બિમારી છે

જે દેશના યુવાનો વિવાસી વાતાવરણમા ઉઠે છે, તે દેશની
 પ્રજા ધીમે ધીમે નિર્વીર થઈ બચ છે પ્રજાને મહાન બના-

માણસ મુક્ત અને કે જઘાય ? જે એક એક નાગરિક બનવાને અયોગ્ય છે, તે એક જીવન માટે યોગ્ય કંઈ રીતે ગણાય ?

મૃત્યુને જિતે તે વિદ્યા

એક લાઈ ઇન્ટરની પરીક્ષા આપી રજામાં ઘેર આબ્યા એ અસ્-સામા બહારગામથી એમને ત્યાં એક મહેમાન આબ્યા એ મહાન ચિન્તક હતા. વિદ્યાર્થીના પિતા પોતાના પુત્રને બપોરે ચિન્તકની પાસે લાબ્યા અને પોતાના પુત્રના અભ્યાસની વાત કરી ચિન્તકે પૂછ્યું ‘શુ ભણે છે ?’ ‘સાહેબ, ઇન્ટરની પરીક્ષા આપીને આવુ છું’ ‘હવે શુ કર્યો ?’ ‘બી એ થર્ડ થ’ ‘પછી શુ કર્યો ?’ ‘પછી તો બે ફર્સ્ટ ક્લાસ આવીશ તો ફોરેન જર્થ થ અને એમ એ થર્ડ થ’ ‘એમ એ થર્ડને પછી શુ કર્યો ?’ ‘પછી કોઈ સારો નોકરી મેળવીશ’ ‘ચેલા ચિતકે તો આગળ વધી રહ્યા હતા એમણે પૂછ્યું ‘પછી ?’ ‘ચેલા વિદ્યાર્થી જરા થયો એને થયું આ શુ પૂછે છે ? પણ ઉત્તર આબ્યા વિના ચાલે તેમ ન હતું, એટલે એણે કહી નાખ્યું ‘પછી પ્રજુ તામા પગલા માડીશુ’ ચિન્તકે ‘પ્રજુતામા પગલા’ આ શબ્દ આબ્યે શબ્દ તો ઘણો સારો છે પગુતા માટે વધારેમા વધારે ફૂટ મેગવનાશ પણ આ જ શબ્દ વાપરના હોય છે ‘ઠીક પછી શુ ?’ વિદ્યાર્થીએ કહ્યું ‘પછી વગી શુ ? ઘરડા થર્ડ શુ’ ચિન્તકને પોતાના પ્રશ્નો હોર બરાબર હાથમાં આવતો લાગ્યો એટલે ખીમેથી પૂછ્યું ‘પછી શુ ?’ ‘ચેલા વિદ્યાર્થી મુઝાઈ ગયો થોડો અકળાયો એણે એના પિતા સામે બેયુ એના પિતા પણ વિચારોમા તણાતા હતા, હવે પછી શુ ... ? એના પિતાની આખમા પણ પ્રશ્નાર્થ હતો એટલે વિદ્યાર્થીએ કહી નાખ્યું ‘પછી મરો જાશુ’ ચિન્તકે કહ્યું ‘બરાબર, હું એ જ કહેવા માગતો હતો આટલા અભ્યાસ પછી, આટલી પ્રવૃત્તિ

પછી પણ મરવાનું ! મરવા માટે આટલું બધું કરવાનું ? મરવું જ હોય તો આટલો અભ્યાસ ન કરો, દેશાત્ન ન કરો તો પણ મરી શકાય છે શું અભણ નથી મરતા ? અભણ પણ મરી શકે છે વિદ્યાવાન તો એમ કહે કે-પછી અમર બનીશ, મૃત્યુ સામે સુદ્ધ કરીશ, વૃત્તિઓ પર વિજય મેળવીશ, જીવનમાં પ્રેમ, પ્રકાશ અને શ્રદ્ધાને ભરીશ અને મૃત્યુને તારી જાડશ, વિદ્યા તો મૃત્યુને જિતવા માટે છે એક કવિ કહે છે હંસી મૃત્યુમુખે ધસવાનું જ કે, ધંસી મૃત્યુમુખે હસવાનું જ કે

વિદ્યાવાનમાં જીવનની ખુમારી જોઈએ મુખમાં કે દુઃખમાં, સ્વપત્તિમાં કે વિપત્તિમાં, સ્વયોગમાં કે વિયોગમાં પોતાના આત્માની અને પોતાના મનની મસ્તી ન શુભાવે તે જ અભ્યાસી.

જેમ પ્રકૃતિના રહેસ્યને બાણનાર માણસ ઉનાળો આવતા અકળાતો નથી, શિયાળો આવતા ફરિયાદ કરતો નથી કે વર્ષાકાળ આવતા બબડાટ કરતો નથી, એ બાણ છે આ તો ઋતુ ઋતુના જેલ છે શિયાળામાં ટાઢ પડે છે પણ ઘડ ને કપાસ એમાં જ તૈયાર થાય છે વર્ષામાં વૃદ્ધિ થાય અને કીચક થાય પણ જુવાર બાજરી એમાં જ પાકે છે ઉનાળામાં તડકે પડે પણ મીઠી કેરીઓ અને તાવણુ એ ઋતુમાં જ પાકે છે, તેમ દુઃખ, વિપત્તિ, વિયોગ પણ માણસને ધડવા આવે છે, એથી માણસની ક્ષોભી થાય છે માણસનું હોર આવે સ્વયોગોમાં જ પ્રવટે છે સાચો અભ્યાસી દુઃખને પણ કુન્નરતની પ્રિય ભેટ માની હસતા મુખે એનું સ્વાગત કરે એ સમજતો હોય કે આજનું દુઃખ એ મારી નાંખવાની ભૂલનું જ પરિણામ છે એક ભૂલને સુધારવી હોય તો બીજી નવી ભૂલ ન કરવી દુઃખ વખતે અફસોસ કરવો એ જૂની ભૂલમાં નવી ભૂલનો ઉમેરો કરવા બરાબર ■

ઋતુનો ખેલ

પણ કેટલાક માણસો આ વાતનો વિચાર ક્યાં વિના કેવળ ફરિયાદ જ કરતા કરતા હોય છે વર્ષાદ આવે તો કહે 'આહ ! શુ વર્ષાદ છે ! બધ થતો જ નથી, મારી નાખ્યા ' ટાઢ પડે ત્યારે કહે 'શુ ટાઢ પડે છે ! આમડા ચીરણ ગયા' તાપ પડે તો કહે 'તડકો પડે છે કાંઈ તડકો ! ધરતી તો ભડકે બળી રહી છે !' આમ શેઠણા રોયા જ કરે, પણ આ તો ઋતુનો ખેલ છે એમ ન મમએ તેમ કેટલાક માણસો પણ જીવન અંગે શેઠણા જ રોતા હોય છે કોઈ પુત્ર માટે તો કોઈ પત્ની માટે, કોઈ ધન માટે તો કોઈ ધધા માટે ! પણ ફરિયાદ ક્યાં વિના પુરુષાર્થ કર્યો બોધ્યો, એમ ન વિચારે.

આવા સ યોગોમા માણસને સાચી વિદ્યા મળે તો જ માણસ જીવનના તત્ત્વોને સ્પર્શી શકે અને હુ ખના વાપને, પણ જીવનના ઘડે પશ્વવાતુ સાધન માની, એને સત્કારી શકે વિવશ પ્રસંગો માથી પણ કાંઈક બોધ મેળવી જીવનને ઘડી શકે

આપણુ કોઈ સ્વજન મરી જાય છે, ત્યારે આપણને કેટલો અધો શોક થાય છે ! આપણુ મન હુ ખના અગાધ સાગરમા કેવુ ફૂળી જાય છે ! પણ તે પ્રસંગે આપણે સ્વસ્થ ચિત્તે વિચારીએ કે આ શોક સાચી આવ્યો ? શા કારણે આવ્યો ? ગામમાં આટલા મરી જાય છે, છતાં આજે એક આસુ પણ નથી આવતુ અને અત્યારે આ આસુઓનો સાગર કેમ છલકાઈ ગયો ? મૃત્યુ એ જ એ અનિષ્ટ અને હુ ખનુ કારણ હોય તો ગામમા કોઈ મૃત્યુ પામે છે ત્યારે શોક કેમ આપણને ઘેરી વળતો નથી ? મહોદ્દામા કોઈ મરી ગયુ હોવા છતાં તે દિવસે લોજનમા મિત્રાત્ત આવ્યુ હોય તોય લોજન કરતા શોક થતો નથી' અને પોતાનુ સ્વજન હૃદય રટે છે, એનુ કારણ શુ ? એનુ કારણ એ છે કે,

વ્યક્તિ પ્રત્યે રાગ હતો, જેના તરફથી 'કાઈક' મળતું હતું, તે હવે બંધ થયું છે, તે હવે મળવાનું નથી એટલે એ રડે છે, પણ એ કેને માટે રડે છે ? જનાર વ્યક્તિ માટે નહિ, પણ એ વ્યક્તિ તરફથી જે મળતું હતું, તેને માટે એટલે કે ચોતાના અર્થ માટે રડે છે અને એ અર્થ માણસને બીજા કોઈ વ્યક્તિ તરફથી મળતો હોય તો તે ચોક થમી જાય છે ધીમે ધીમે ચોકમા એટ આવે છે અને માણસ મૂળ સ્થિતિએ આવી જાય છે હા, આમ છતાં કનેક જેવી એક પવિત્ર અને ચિરમરણીય વસ્તુ પણ દુનિયામા છે જે અર્થ અને કામની નહિ એતનાની ભૂખ છે આ ભૂખ એક આત્મભક્તિમાથી જન્મેલી છે અને બીજા કોઈ વ્યક્તિ પાસેથી તે મળતી નથી જ્યાંથી એ પ્રગટે છે ત્યાં જ એ વિલીન થાય છે એટલે આવા પ્રસંગોમા માણસના હૈયા ઉપર ચોકની છાયા ઘણી ઘેરી થઈ જાય છે અને આવા ઠેકઠાક પ્રસંગોમા તો માણસ જ્ઞાની બને, કા ઉન્મત્ત બને, જ્ઞાની વિચારે કે મારું પ્રિયજન એક એવા પ્રવાસે ઊપડ્યું છે, કે જ્યાં જતો મારે પણ જવાનું જ છે એ પહેલાં ગયેલ છે, હું પછી જઈશ એમ વિચારી સમાધાન મેળવી લે છે જ્યારે અજ્ઞાનીને થાય છે હવે શું થશે ? ખેવ ખલાસ ! બાજી બધી બગડી ગઈ મારે જીવનભર ગુરવાનું હવે કમા મળવાના છીએ ? જીવન શૂન્ય થઈ ગયું અને એવા વિચારોમા અજ્ઞાનતા અને ઉન્મત્તતા વધતી જ જાય છે આ બંને પ્રસંગોમા પ્રિયજન તો બંનેએ ગુમાવેલ છે, પણ એક સમાધાન મેળવે છે, બીજો જૂરે છે કવિ જીજ્ઞાસુ કહે છે "When you are sorrowful, look again in your heart, and you shall see that in truth you are weeping for that which has been your delight" જ્યારે તમને ચોક લાગે ત્યારે વળી તમારા હૃદયમા જોજો અને તમને જણાશે કે સાચે

જ તમે તેને માટે રહી રહ્યા છો જે તમારા હર્ષનો વિષય હતો, એટલે જે હર્ષ આપે એ શોક આપે જ આપે એ શોકને ટાળવાનો માર્ગ એક જ છે અને તે આત્માનુ જ્ઞાન અને પ્રકૃતિનુ ઊડાણ !

આદ્યમજ્ઞાન થતા શોક કેવો દળવો યાય ॥ એનું આ એક જવલત હૃદય તમારી સામે મૂકું છું

શોકના તળિયે શાન્તિ

શાશ્વી મુમતિ ભગવાન મહાવીરની વાણી સાંભળવા મઠ હતો એનો પતિ આત્મારામ બહાર ગયો હતો એના બંને યુવાન પુત્રો તળાવમાં સ્નાન કરવા ગયા હતા.

મુમતિએ વ્યાખ્યાનમાં સાંભળ્યું જ્યાં સંયોગ છે, ત્યાં વિયોગ છે આત્મા મિવાય જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ વિખૂટી પડે છે આજે આપણે જેના માટે હસીએ છીએ તે જ વસ્તુ આવતી કાલે રહાવે છે આનંદ અને શોક એક જ પ્રાજ્ઞવાના બે પરલા છે અને ત સમાધિનો માર્ગ એક જ છે મોહનો ત્યાગ ! આ મોહનો ત્યાગ જન્મે ॥ આત્માની એકલતામાથી !

મુમતિએ આ ઉપદેશને પોતાના હૃદયની દાળડીમાં બીલ્યો અને એનો જ વિચાર કરતી, એને જીવનમાં વણવા મથતી, એ ઘેર આવી ત્યારે સમાચાર મળ્યા “ એના નહાવા ગયેલા બંને દિકરા ફૂળી મર્યા છે પહેલા એક નહાવા પડ્યો, પણ એ તો ક્રીયક્રમા પુર્યતો જણાયો એને કાઢવા બીજો ગયો પણ એ પુર્યતો છેકરો બીજાને બાઝ્યો અને બંને ફૂળ્યા ”

જીવનજોધ બે દિકરા બચ તો કઈ માતાનું હૈયું શોકમાં ન ડૂબે ? મુમતિના હૃદયના કટકે કટકા થવા લાગ્યા એ શોકના

જ્ઞાનના બોલ એના આત્માને આજ્ઞાસન આપી રહ્યા હતા. એ પતિને અદર દોરી ગઇ

ફૂલ જેવા પોતાના બે બાગકોના મૃત રેહ પર જોડાડેલ મ્હેન વસ્ત્ર એણે ઉંચકી લીધુ અને જ્ઞાનના પ્રકાશથી પ્રભુદ બનેલી સુમતિએ કહ્યું “નાથ! આ આપણા બે રત્નકંઠસુ, એક સોળ વર્ષનું, બીજું વીસ વર્ષનું આજ સુધી આપણે એમને રાખ્યાં, સાચવ્યાં, પણ આજે એમનો સમય પૂરો થયો અને એમણે એમનો માર્ગ લીધો આપણે એમના ન હતા, એ આપણા ન હતા થોડા મમય માટે આપણને એ મળ્યા હતા હવે એમને નિસર્ગના ખેળામાં શાંતિપૂર્વક ધરવા એ આપણું કર્તવ્ય છે એની પાછળ થોડા અને રુદન વ્યય છે, ગયેલી વસ્તુ આમુથી પણ પાત્રી વાળની નથી મૌનની શાંતિમા આપણે એમને વિદાય આપીએ”

આત્મારામ તો આ જોઇ ત્યા જ હમલો થઇ ગયો થોડી દાણુ માટે ત્યા ગલીર સ્તબ્ધતા છવાઇ મર્મ ધરમા, હવામા, વાતાવરણમા ગળે જ સ્તબ્ધતા હતી અતે એ પિતાની આખમા આસુનું પૂર ધસી આવ્યું એણે આસુના પડદામાંથી જોયું તો સુમતિની આખમા પણ બે મોતી જેવા આસુ હતા, પણ એના પર જીવનની બીડી સમજણના ઉલ્લવણ કિરણો પ્રકાશી રહ્યા હતા

શરદાનાં તરોત

આ પ્રસંગ પરથી સમજી શકાય છે કે આત્માની ભગવતિ શુ કામ કરે છે. જેનો આત્મા ભગવત છે તેજ થોડા-મોડ પર વિજય મેળવે છે

પણ જે જીવનમા હારે છે, સુઝાય જ્ઞાનનો અભાવ છે અને તેથી જ

એ યશી જાય છે, ગભરાય જાય કે અને ધ્યેયમાંથી વિચલિત થઈ, બીજા માર્ગ લાટી વળે છે

પણ જે માણસ આતરંગ્યરૂપી પ્રેરણાને કાર્ય કરે છે, જીવનને સમર્પણને જીવે છે એ જામે તેના વિપરીત સંભોગોમાં પણ-જેના પર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખ્યો હોય એવો સાચી સાચ છોડીને ચાલ્યો જાય એવા સંભોગોમાં પણ-ધૈર્યને ખોવા વિના, જાય રાખ્યા વિના આગળ વધે જ જાય છે

આત્મજ્ઞાની, હોકોના અભિપ્રાયના આધારે નહિ, પણ પોતાના આત્માના અભિપ્રાયના આધારે આગળ વધે ॥ એ તો કહે છે- 'હોકોને હસવું હોય તો' હસવા દો બકવું હોય તો બકવા દો, પણ મારો પથ અદ્વર છે'

એને પોતાના પ્રત્યેક પગલામાં શ્રદ્ધા હોય છે એને પોતાની પ્રત્યેક ક્રિયામાં નિષ્ઠા હોય છે અને પોતે સ્વીકારેલ ધ્યેય પાછળ સમર્પિત થવાનો એનામાં અદ્વિતીય ઉત્સાહ હોય છે આવી વ્યક્તિ માટે કહી શકાય કે

In the long run he shall be happy and prosperous

પણ જે માણસ કાર્ય કરે છે, પણ એના પરિણામની જવા બહારી લેતા ગભરાય છે એ સદૃશ કેમ થાય ? એને ફૂલ નોંધજો છે પણ કાઢા નથી ખાવા અને કાગ વાગે ॥ ત્યારે એને ફૂલ કરવા માટે એ જ્યાં ત્યાં પ્રાર્થના કરતો ફરે છે સહનશીલતા અને સાધના વિના સિદ્ધિ નથી એ વાતને જાણે માનવી હજી સર જુદી જાય છે

સોફેટિસ તો પ્રાર્થના કરતા કહેતો 'ભગવાન, હું એક જ માણુ છું અયોગ્ય વસ્તુ હું માણુ તો પણ તું આપીશ નહિ અને યોગ્ય વસ્તુ હું ન માણુ તો પણ તું આપજે જ' માણસને આ

રીતે વિચારે તો એને દુઃખમાય મુખ લાગે એને થાય કે શુભદ્રુ
પાકયુ છે તો એનું ઓપરેશન અનિવાર્ય છે, વેદના વેઠ્યા
વિના દહાં કેમ મટે ? વેદનાને વેઠ્યા વિના વિપરિત કેમ ટળે ?

ત્રેણિક નરકમા પણ માનસિક શાંતિ અનુભવે છે દેહને
વેદના થઈ રહી છે, શરીરમા આગ છે, પણ આત્મામા શીતળતા
છે, કારણ કે એ સમજે છે કે જેણે કયાં છે, તે જાગવે છે આ
દેહે બીજાને દુઃખ દીધા છે, તો આજે એને દુઃખ મળે છે, એણે
બીજાને બાળ્યા છે તો આજે એ પોતે બળે છે એમા મારે
શું ? આત્મા એ દેહથી ન્યારો છે ખીટીએ કોટ ટાગ્યો હોય,
એ સળગી ઊઠે, બળીને ખાખ ચર્ચ જાય તો એના માલિકને
તુકથાન થાય, પણ એ કાળે તો નહિ ને ? કારણ કે દેહ
કોટથી લિપ્ત છે તેમ આત્મા પણ દેહથી ભિન્ન છે, છતાં આજ
આત્માનો પ્રકાશ આ દેહથી ઢાકાઈ ગયો છે

કાળના વિકરાળ પલ્લમા ધ્વસ થતી વસ્તુઓને જોઈને
ચેકસપીઅર કહે છે —

Ruin hath taught me thus to ruminate
That Time will come and take my Love away
This thought is as a death which can not choose
But weep to have that which it fears to lose

વિનાશે મને આ રીતે વિચાર કરતા શીખવ્યું છે કે કાળ
આવશે ને મારી પ્રિયતમાને પણ મારાથી દૂર લઈ જશે આ
વિચાર એક મૃત્યુ સમાન છે કે જેને માટે રુદન સિવાય બીજો
કોઈ માર્ગ નથી કારણ કે જે વસ્તુ તેણે પ્રાપ્ત કરી છે તેને
શુભાવવાનો તેને સ્વર્ગ જાય રહે છે

અર્પણુનો આતરો.

પ્રકૃતિ અને માનવહૃદયની મહત્તાને ગાનારો આ મહાકવિ પણ અહીં દેવો ગમગીન !

- આવી ગમગીનીમાં શાંતિ કેણુ આપે ? અરણ્ય જેવી એકલતામાં આશ્વાસન કેણુ આપે ? માણસ સ્વપ્નગૃહસ્થના દ્વારા જીવનના આવા દુઃખ-પ્રમથોને પણ એક જુદી જ દૃષ્ટિથી-એક જુદા જ ભાવથી-આવકારી શકે અને યાદ કે આશ્ચર્ય લગભગ પંદર વર્ષ પહેલાં એક વાર અમે મિત્રો નાસિક પર્યટન માટે ગયેલા ત્યાં રસ્તામાં રોગિષ્ઠ દશામાં એક સાધુ બેઠો હતો તેના શરીર પરના શુભઝા પર કીડા ખડબહતા હતા કીડા એટલા બધા હતા કે શુભઝામાંથી ગળાડીને નીચ પડે પણ ચેલો સાધુ બહુ જખરો ! નીચે ગળાડેલા એ કીડાને ઉઘડીને શુભઝા પર મૂકતા કહે 'અરે, બાહ્ય કંઠા બાતો છે ? બૈક ઇંધર, બાહર બૂખા મર જાયગા' આવી રીતે શુભઝા ખબડે છે, છતાં એ મસ્ત છે એની મસ્તીનું કારણ એ જ કે દુઃખને સ્વેચ્છાપૂર્વક સ્વીકારવાનું એની પાસે આત્માનું દર્શન છે .

જગવનસિ હને ફાસીએ ચડાવતા પહેલાં માફી માગવા લમ જાળ્યા પણ એતે તો દેશાલિમાનની મસ્તીમાં એક જ કંઈ કેડ પછુ દેશનો નાગરિક પોતાના દેશની આઝાદી માટે જે કરે છે તે જ મેં મારા દેશ માટે કયું છે અને તે જરાખર છે' એમ કહી ફાસીના દોરડાને પણ ફૂલની માળા ગળીને એ લોટી પકડ્યો. આવી ફનાગીરી અને આવી જુમારી માણસમાં ક્યારે આવે ? કેમ પણ હિંમત હોતુ માટે માણસ નિર્ણય કરે છે, ત્યારે જ એનામાં અર્પણનો આવો આતશ પ્રગટે છે આ મસ્તી, આ આતશ રૂપિયાથી કે નાણાંથી નથી મળતો, પણ આ માની

પ્રામાણિક નિષ્કામાથી પ્રગટે છે અને તે પ્રસંગે મૃત્યુનો પણ એક પ્રકારનો આનંદ માણી શકાય છે માણે છોડી અનંત જગતમા હિંસા પાળી જેવે।

માનવી અને માણે।

આત્મપંખી ! તુ જગતવિહારી છે અનંત આકાશમા હિંસાર તુ મુક્ત પંખી છે માણામા તુ વસે છે, પણ માણે એ તુ નથી માણે તારાથી હિંસા છે તુ તારા માણાને સ્વચ્છ ને સુખ ગણજે. કાઠા-જાખરા લાવીને તારા માણામા ન બરતો નહિ તો અવસરે તુ જ એમા બરાઈ જઈશ હિંસા ધારીશ ત્યારે નહિ જીડી શકે અને તારા માણાના દ્વાર પણ મોટા રાખજે કે જેથી ઊડતી વખતે તારી પાળેને ઇલા ન થાય

માણસો ઘર ઇંટ ચૂનાથી બાંધે છે પંખીએ માણે ધામધી બાંધે છે-દેહને રહેવાનો માણે ઇંટ, ચૂના ને માટીથી બાંધે, પણ રે આપણા આત્માનો માણે કયો ? આ દેહ એ આત્માનો માણે છે પંખી જેમ માણાને મૂંને જીંટ છે અને માણુમ જગલાને છોડીને બહાર વિહરવા જાય છે, તેમ આત્મા આ દેહ છોડીને પરતોડના પ્રવાસે ઊપડે છે પંખીને માણે સાચે નથી આવતો માણુસને જગલો માથે નથી આવતો, આત્માને આ દેહ નાથે નથી જતો છતાં પંખીને અને માણુમને કેવી મમતા ? એક બાઈને પૂછ્યું ‘આ જગલો કેનો છે ?’ એણે પોતાની ઝાતી પર હાથ મૂકતા ગર્વથી કહ્યું ‘મારો છે આપ જોતા નથી ? જગલા પર મારું જ નામ છે !’ એમ કહી એણે તડતી મામે આગળી ચીધી, પણ આ લોળા છવને વિચારે પણ નથી આવતો કે આ કય તારો છે ? તારા દાદા મૂંને ગયા, તારા બાપા ય મૂંને ગયા અને હવે થોડા દિવસમા તુ મૂંને જવાનો તારા સગા દિકરા પણ તારો અશિ-સંસ્કાર આ

પેલો ધૂરકચો Who are you ? યુવાને શાંતિથી કહ્યું I am your father—હું તારો બાપ પેલો યુરોપિયન ખુશ થઈ ગયો એણે કહ્યું Come in પેલા યુવાનને પોતાની પાસે બેસાડતા એણે કહ્યું તમારા જેવા ઔરવવાળા અને નિર્ભય મિત્રની મારે જરૂર હતી, કારણ કે બીકણ, નિર્માદ્ય અને ઠરપોકની સાથે બેસવામાં પણ પાપ છે કાચરની મૈત્રી નકારી એથી સરકાર ન આવે મયમ પણ ન આવે અને પ્રતિષ્ઠા પણ ન મળે .

સોબત ઉત્તમની જોઈએ આપણાથી અધિક શુભસપ્ત માણસની સોબત કરીએ તો એના શુભ આપણામાં આવે અને અધમની સોબત કરીએ તો આપણા શુભ જાય અને એની અધમના આપણામાં આવે સહેલા પાન સાથે મૂકેલા સારા પાન પણ સહે છે અને એ તાજા પાનને પણ કાઢ લાગે .

આપણા આત્માની પણ એ જ દશા છે વિષય, વામના અને વૃત્તિઓના મગધી એ પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ અને પોતાનો પ્રકાશ ભૂલી ગયો છે

સિંહ ને ઘેટા

એક સિંહણનું બચ્ચું હતું એની મા એને જન્મ આપી તરત મરણ પામી. માવિહોણા આ સિંહબાળને એક ભરવાડ જિંઘડી લાવ્યો અને પોતાના ઘેટાની સાથે એને પણ વાડામાં પૂર્યું દૂધ પર એ મોટું થવા લાગ્યું ઘેટા-બકરા જગતમાં ચરવા જાય ત્યારે આ પણ એમની સાથે જાય એ બધાની સાથે આ એવું તો હળી ગયું કે પોતાને પણ તેઓમાંનું એક માને અને બે બે કરે ભરવાડ મિથકારા કરે ત્યારે ઘેટા સાથે તે પાણી ભરવાડ પાછળ દોડે

સિંહણનું ધડણું સેંચું હોત, ગુપ્ત જગતમાં ઉછર્યું હોત અને સિંહણના દૂધને પામ્યું હોત તો એ ગર્જના કરી સ્વતઃ

રીને વનવિહાર કરી શકત, પણ આ તો ઘેટા સાથે રમેલું આમા
શોધ કે શક્તિ કેમ પ્રગટે ?

એક વાર સરિતાકિનારે આ ઘેટા પાણી પી રહ્યા હતા
ત્યારે પર્વતની ગુફામાંથી કેઈ સિંહ બહાર આવ્યો અને પર્વતની
ટોચ પર આવી એણે ગર્જના કરી ત્રાક સાલળી થે. ને ભરવાડ
તો હવ ભઈ નાહી આ સિંહબાળ પણ દોડ્યું, એણે દોડનાં
દોડના પાછુ વાળીને જોયું ત્યાં જ નેની આંખો મગી, ટોચ પર
રહેલા સિંહને થયું કે આ તો મારો બાત ભાઈ છે સિંહ થેનાના
ટોળામાં કેમ ? આ મારાથી કેમ ડરે છે ? એણે ગર્જના કરી કહ્યું
વિચાર કર દોડ નહિ આપણે એક જ કૂળના છીએ તારે મારાથી
ડરવાનું ના હોય તું પણ મારી જેમ ગર્જના કરી શકે, ત્રાક
નાખી શકે, ખૂદકું પછાડી શકે અને મૂળ સીતે આ જંજલમાં
વિહરી શકે જો તું તને જોળજો તો !

પણ એમ બાઈ એ માને ? વર્ષોથી ઘર કરીને બેઠેલી વાત
એક ક્ષણમાં કાઈ નીકળી બાય ? એ તો નાહું અને ઘેટાના ટોળા
જોયું થઈ ગયું પણ પેલા સિંહના હેતુના ગજોના પડમાં એના
મગજમાં રમવા લાગ્યા, તું તને જોળજ મર્જના કરવા પ્રયત્ન
કરી જો આ યજ્ઞ એના મનમાંથી કેમેય ખસે નહિ એણે
અવાજ કરવા પ્રયત્ન આદર્યો પણ જો એ અવાજ નીકળ્યો ઘણા
કાળના ઘેટાના સહવાસથી એ પોતાનો અવાજ પણ જોડું બેઠું હતું

એક સાને સરિતાકિનારે એ સિંહ પાણી પીવા ગયો ત્યાં એણે
પોતાનું પ્રતિબિંબ પાણીમાં જોયું તે પોતાનું શરીર આ ઘેટા
જેવું નહિ પણ પેલા સિંહ જેવું હતું । હવે એને સિંહનાં શબ્દોમાં
વિશ્વાસ બેઠો એણે પ્રયત્ન આદર્યો એક વાર-એ વાર-ત્રણ વાર અને
એના અવાજમાં સ્ફુટકા આવ્યો ઘેટા ભડકયા ભાગવા-લાગ્યાં
સિંહમાં આત્મવિશ્વાસ પ્રગટ્યો એણે જરા જોર કર્યું ત્યાં

જગવાડ અને પેટાના કાળજા ફાડી નાખે એવી ગર્જના એના અવાજમાથી પ્રગળી ! જરવાડ ને ઘેરા હવે કિશ્કાર રહે ! સિ હે પોતાના સ્વરૂપને ઓળખ્યું તો તે વનરાજ થયો, મુ થયો !

તમે પણ તમારા સ્વરૂપને ઓળખો. જીવનના ઉન્નત શિખર પર ચઢી ગર્જના કરો, સિ હૃદય કંપવો, તમારી આસપાસ ઘેરો ઘાનીને ઘેઠેવ વાસનાના બકરા ભાગવા માડશે. તમારી ગ્રાહ સાબળી લાલમા તો જીવ લઈ દોડશે આજ સુધી ઇન્દ્રિયોના સહવાસમા રહીને આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાની શક્તિ, પોતાનો શાશ્વત પ્રકાશ બધું જ જુદી ગયો છે અને ઇન્દ્રિયોની પ્રેરણાથી વાસના પાછળ પરવશ બનીને દોડે છે એને જગાડો. જીવનદ્રષ્ટાઓ આપણને સંબોધે છે બળે અને જીવે, તમે કેણુ છો ? તમારામાં કેવી અદ્ભુત શક્તિ છુપાયેલી છે ! તમે ધારો તે કરી શકો. જે દુનિયામાં મડાન થયા તે તમારામાના જ એક હતા. નેમિ નાથને શ્રી કૃષ્ણે પૂછ્યું ત્યારે અને ભગ મહાવીરને મગધપતિ શ્રેણિકે પૂછ્યું ત્યારે એમણે આ જ ઉત્તર આપ્યો હતો. તમારો આત્મા પણ મારા જેવો જ છે અને મારા જેવું જ સ્થાન તમને મળવાનું છે, પણ આજ તમારો આત્મા કર્મોને આધીન છે એટલી જ ભિન્નતા છે કર્મના અને વૃત્તિઓના ક્ષયે આપણે સમાન છીએ-સિદ્ધ-બુદ્ધ-મુક્ત

બધુઓ, આજના પ્રવચનનો ઉપસહાર કરતા એક જ વાત હવે કહેવાની છે તમે તમારી ઇન્દ્રિયોનો, તમારા મનનો, તમારી ચૈવનવતી શક્તિઓનો અને તમારી બુદ્ધિનો તમે એ રીતે ઉપયોગ કરજો કે જેથી તમારો આત્મા આજ જ્યાં છે ત્યાંથી આવતીકાલે એક કદમ આગળ હોય અને તમારા પ્રત્યેક નવ પ્રજાતમા આત્મજાગૃતિભરી પ્રગતિ હોય !

ચાર મગળ

[પ્રસિદ્ધ વક્તા મુનિગામ કૃષ્ણ ચંદ્રાસનાચાર્ય
 તા. ૨૭-૧૦-૫૪ ના અમદાવાદ એવિમંત્રી
 ખાને ચંદ્રનગરમાં આપેલ જાણીતા લેખક શ્રી
 જયશિખરના નિવાસસ્થાને પધારી હતા ત્ય
 વાગે વ્યાખ્યાન એકવચનમાં આપ્યું હતું આ
 પ્રસંગે સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષરવંશી કુમરેજી, સંદેશ પત્ર
 ના સહકર્તા શ્રી જય રત્નમા પાંડે, શ્રીલલિતના
 તર્કી શ્રી મનુભાઈ જોષી, નવચેતનના તર્કી
 શ્રી આપરશી ઉદેશી જુનર એચરત્ન કાપોલક
 વગેરે શ્રી ગોવિંદલાલ, માણ દેવવણી અધિ
 કરારી મનુભાઈ પરીખ, રો ગિરધરલાલ પરીખ,
 જાણીતા ચિત્રકાર શ્રી છત્રનાથ જાડવ તથા
 વિખ્યાત વસ્ત્રીરકાર શ્રી જયન મહેતા વગેરે
 ઉપસ્થિત હતા તેમજ એ આપેલ મંત્ર મંચર]

ચત્તારિ પરમગાણિ, દુહ્હાણિહ જતુણો ।

માણુમત્ત મુર્દ સદ્દા, સજમમ્મિ અ વીરિઅ ॥

—ઉત્તરાધ્યયન મૂલ

આ ચાર સાધનો આ ચેતનને ઘણા જ
 દુર્લભ છે માનવતા, ધર્મશાસ્ત્ર, શ્રદ્ધા
 અને સયમમાં વીરનો-પરાક્રમનો-ઉપયોગ

ચાર મગજ

વિદ્યાય વેળાએ પિતા જેમ પોતાના મુપુત્રને ડેફલા વારસાની, મલામણ કરે છે, તેમ ભગવાન મહાવીરે પાવાપુરીમાં ડેફ ડેડતાં પહેલા માનવજાતને આ ચાર અંગો કહ્યા

‘ મહાનુભાવો ! આ વિશ્વમાં આ ચાર અંગ પરમ મગજ છે મનુષ્યત્વ શાસ્ત્રનું ચવણ, ચક્ષુ અને સચમમાં પુરવાશ ’

મહત્તા મનુષ્યજન્મની નહિ, મનુષ્યત્વની એ મનુષ્યત્વ વિના આ મનુષ્યજન્મ ભયરૂપ છે આજે વિશ્વમાં મનુષ્યો તો અગત્યની સજ્જામાં છે, પણ મનુષ્યત્વ ન હોવાને લીધે, આદના વિજ્ઞાનના સાધનો હોવા છતાં, અશાન્તિ છે, દિસા છે, ભય છે

ચતુર માણસ પોતાના ચાતુર્યથી અન્યને છેતરી રહ્યો છે બળવાન માણસ પોતાના બળના પ્રતાપે બીજાને દબાવી રહ્યો છે, સત્તાવાદ માણસ પોતાની સત્તાથી સામાને નિર્દય રીતે કચડી રહ્યો છે, શ્રીમન્ત માણસ પોતાના ધનના જ્વરે માણસને ગુલામ ગણી ખરીદી રહ્યો છે આ બધું બની રહ્યું છે, કારણ કે મનુષ્યત્વ નહ યદ્ય રહ્યું છે

મનુષ્યત્વ એ ગુલામનું ફૂલ છે ફૂલને ઉપજુ જળમાં ઉકાળશે તોય એ પાણીને ગુલામજી બનાવશે, એને ઝિકરડા પર ફેંકશે તોય એ ત્યાં પડ્યું પડ્યું સુવાસ પ્રસરાવશે એને મુદરી વેણીમાં શુધશે તોય એ ત્યાં ચોલામાં અલિપ્ત કશે અને કાંઈ લક્ષ્ય એને પ્રભુના મસ્તક પર ચઢાવશે તો

નમતાથી સારજ મહેકાવશે એને ગમે તે સ્થાનમાં મૂકા, પણ
એ પોતાનો ધર્મ નહિ ચૂકે

મનુષ્યમાં મનુષ્યત્વ ઈવત હોય છે ત્યારે એ પણ સુમનની
જેમ મહેકતું હોય છે એ જો ચતુર હોય તો લોભા માણસને
શુદ્ધિસરી સલાહ આપે, એ લેખક હોય તો શિષ્ટ સાહિત્ય
સર્જને સુમાળને સન્માર્ગે વાળે, એ જળવાન હોય તો નિર્બળતુ
રક્ષણ કરે, એ સત્તાવાન હોય તો પ્રબળને સહાયતા આપે,
ને ધનવાન હોય તો એ નિર્ધનનો મિત્ર બને, કારણ કે એતું
મનુષ્યત્વ એને આવા સારા કાર્યો કરવા અવિસ્ત પ્રેરતું જ હોય છે

સૂર્યનો પ્રકાશ જગતને લોકન્યવહારમાં પ્રેરે છે, તેમ મનુષ્યત્વ
બલાડની પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરે છે, સૂર્યના પ્રકાશમાં પ્રાણીસમૂહ અલય
હોય છે, તેમ મનુષ્યત્વના પ્રકાશમાં માણસનો અલય
અલય હોય આજ તમે જોશો તો મનુષ્ય સામા મનુષ્યથી
થેનીને દૂર દૂર ચાલે છે, કારણ કે મનુષ્યત્વનો દ્વાસ થયો છે, માટે
મનુષ્યજન્મને મગજમય બનાવવા મનુષ્યધર્મની પુન પ્રતિષ્ઠા કરે.

ખીનું મગળ છે-શાસ્ત્રનું શ્રવણ મનુષ્યધર્મનો વિકાસ કરવામાં
શ્રવણ ખૂબ સહાયક બને છે માણસનું મન પાણી જેવું છે એ
સહા નીચાણવાળા પ્રદેશમાં જતું હોય છે એમાં પહેલું જો ઢાળ
મળી જાય તો તો પૂછવું જ શું ! એનો વેગ દિગુણિત થઈ
જવાનો-ખૂબ જ વેગથી નીચે જવાનું. માણસનું મન નીચે જઈ
જ રહ્યું હતું, એમાં વાસનાથી ભજીતું રગીલું વાતાવરણ મળ્યું
ઠગલે ઠગલે વિદ્યાસી ચીતોનું શ્રવણ વધ્યું મન વધારે ને વધારે
અધોગામી જન્મ્યું

આવા સંયોગોમાં નીચે લપસતા મનને જિવે લઈ જનાર હોય
તો તે સત્યાગ્રહનું શ્રવણ છે જેમ પૃથ્વી પાણી જિવે જાય છે,

તેમ મહાન પુરુષોના જીવનઘટનાથી માણસનું મન ઉર્ધ્વગામી થાય છે અને જેનું મન પવિત્ર ને નિર્મળ હોય છે, તે જ આનન્દમા રહી શકે છે. આનન્દ જગતની વસ્તુઓમા નથી, પણ નિર્મળ મનમા છે. મનમા નીચતા હોય, અપવિત્રતા હોય, અધિકાર હોય, ત્યારે તો અનેક સાધનો હોવા છતાં પણ નિર્ભય આનન્દ મળતો નથી અને કેટલીકવાર તો જીંદે જીંદે વેદના દશથી માણસ પીડાતો હોય છે.

અહીં ભગવાને વાચન કરતાં અપણું એટલા માટે કહ્યું છે કે, એથી ચારિત્રશીલ પુરુષના આનિધ્યનો શ્રાવ્ય મળે એની વાણી માથી નીતરતી ચારિત્ર્યની ઉમા શોતાના હેવાને ભરી દે.

શિયાળામા અગ્નિ પર હોજેવ વિવેચન વાચવાથી ઉમા નથી મળતી, પણ અગ્નિના આનિધ્યથી જ ઉમા મળે છે, તેમ પુસ્તકના વાચન માનથી આપણામા પરિવર્તન નથી આવતું, પણ ચારિત્ર્ય વાન પુરુષોની ઉપામનાથી આપણા જીવનમા ત્યાગની સાવના આવે છે અને એ આદર્શ માનવીની છાપ, ઉપદેશની સાથે સાથે આપણા હૈયા પર અકિત થાય છે.

અહીં એક વાત ખૂબ સૂચક છે. આપણે જેને સાક્ષીએ તે ત્યાગી હોવો જોઈએ ત્યાગી એટલે માત્ર કપડા બદલાવીને બેઠેલો નહિ પણ નિરપૃષ્ઠી ને સચમી, જેવા નિરપૃષ્ઠી પુરુષના મુખ માથી નિકળેલ વાણી નિર્મળ પાણીનું કામ કરે છે. પાણીથી જેમ શરીરનો ને વસ્ત્રોનો મળ દૂર થાય છે, તેમ આવી વાણીથી આપણા આત્મા પર ચઢેલા મળનો ક્ષય થાય છે.

ત્રીજી મગજ તે ગદ્દા શબ્દ એ માનવીનું પરમ ધન છે. માણસ જ પાસે શબ્દની મૂડી હોય તો એ જીવનમા પ્રગતિ કરી

શકે છે ત્યારે શ્રદ્ધા ખુટે ત્યારે માનવપ્રગતિ થશે છે જીવનના વિરમ ને વિકટ પથમા માણસ શ્રદ્ધાના પાલેવથી જ આગળ વધી શકે છે ત્યાં જુદા કુઠિત થાય છે, ત્યાં શ્રદ્ધા માં ફેરે છે શ્રદ્ધાનો આ જોવો તેનો વિજય નથી.

માણસ કોઈ પણ વસ્તુનો પ્રારબ્ધ ત્યારે કરે છે ત્યારે એની એ વસ્તુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા હોય પણ એ વસ્તુ પ્રત્યે શ્રદ્ધા ક્યારે જાગે? ત્યારે એને પોતાના જીવનમા શ્રદ્ધા હોય, પણ એને એ જીવનમા શ્રદ્ધા પણ ત્યારે જ જાગે, ત્યારે એને પોતાના આત્માના અસ્તિત્વમા અસીમ શ્રદ્ધા હોય આવો આત્મશ્રદ્ધાવાન માણસ જ આખા જગત સામે ખાય લીડી શકે

એથી મંજળ તે સયમમા પુરુષાર્થ માણસ ધન રણવામા, એને સાચવવામા, વિલાસ વધારવામા પુરુષાર્થ કરે છે, પણ સયમની વાતમા એ પુરુષાર્થહીન બની જાય છે

‘ ભગવાન કહે છે ‘તું તારો પુરુષાર્થ ભોગમા નહિ, ત્યાગમા કર.’

‘ ભેશુ કરવાનું કામ તો એક લીખારી પણ કરી શકે છે એમા પુરુષની મહત્તા શી? એક લીખારી પાસે બે ડબ્બા હોય ને માર્ગમા ત્રીજી ડબ્બી મળે, તો એને એ ઝોળીમા નાખવાનો ભેશુ કરવાનું ને ભોગવવાનું કાર્ય તો લીખારી પણ કરી શકે મહત્તા ત્યાગની છે ત્યાગ મારે અમીરી ભોજી, મહાન હૃદય ભોજી, પ્રકાશમય હૃદય ભોજી

સયમ એકદમ નથી આવતો ઈન્દ્રિયોના ઘોડા તોફાની છે એમને વશ કરવા કેવો પ્રયત્ન પુરુષાર્થ ભોજી? એમના મોમા સયમની લગામ ન હોય તો તે આમણા, જીવનને કયાય કુળાવી

દે, કારણ જગત પ્રલોભનોથી ભરેલું છે આવા પ્રલોભનભર્યા માર્ગમા જીવનરથને સલામત રીતે લઈ જવો હોય તો સયમ વિના કેમ ચાલે ?

ધણા માણસો કુશળ હોવા છતાં જીવનમા આગળ વધી શકતા નથી, એમને શક્તિઓ મળી હોવા છતાં અન્તિમ વિજય મળતો નથી, એનું કારણ એ જ છે, એ સયમમા નિર્ગળ હોય છે એથી એમની સાધના માત્ર વ્યર્થ બાવ છે, માટે માનવ જીવનને વિજયવતું બનાવવા તમારી શક્તિઓને, તમારી આવડતને, તમારી બુદ્ધિને, તમારા પુરુષાર્થને સયમમા જોડો.

માનવજીવનને પરમ મંગલ એવી આ ચારે વાત ળગવાને શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા કહી છે

આજ જગતમા અશાન્તિનો દાવાનળ પ્રગટ્યો છે શાન્તિની વાતો માન હવામા જ છે વાસ્તવિક જગતમા તો બુદ્ધિયાળી માણસોને પણ કેઈ માર્ગ દેખાતો નથી ચારે બાજુ આગના લડકા છે એવા ટાણે માણસે માણસ' બનવા માટે ને શાન્તિની દુનિયા જીવી કરવા માટે પણ આ મંગળ સત્યોનો પ્રચાર સાહિત્યમા કરવો રહ્યો અને આ અંગેને આચારમા વણવા રહ્યા.

જીવનમાં ધર્મ

[અમદાવાદ નેન મરચન્ટ સો સાયટીના
પાઠશીલાળા હોઝમાં તા ૫-૧-૫૫ ના રોજ
'જીવનમાં ધર્મ' એ વિષય પર અપાયેલું એક
મનનીય વ્યાખ્યાન]

ધર્મમ્ય ફલમિચ્છન્તિ
ધર્મ નેચ્છન્તિ માનસા,
ફલ પાપસ્ય નેચ્છન્તિ
પાપ કુર્વન્તિ સાદરા

માણસો ધર્મનું ફળ-પરિણામ ઇચ્છે
છે પણ તેમને ધર્મ આચરતો નથી
અને પાપનું ફળ જોઈતું નથી છતાં પાપ
આપો દિવસ પ્રેમ પૂર્વક કરે જ જાય છે !

●●●●●●●●●● જીવનમા ધર્મ ●●●●●●●●●●

જીવન વ્યવહારમા ધર્મની અગત્ય શી છે, તેનો આજે અહીં વિચાર કરવાનો છે. જગત આજુ આગાદી સુખ, શાન્તિ, આનંદ અને સ પત્તિની ઉચ્છા કર છે, પણ તે મળે શાથી ? કારણનો વિચાર કોઈ કરતું નથી ! કાર્ય જોઈએ છે, પણ કારણ નથી જોઈતું ! પણ એ કેમ બને ? ધર્મ સુખનું વૃક્ષ છે, અને સુખ ધર્મનું ફળ છે. ફળ કોને હોય ? ગાડને હોય ■ ઠવાવીએ નહિ તો ફળની પ્રાપ્તિ ક્યાથી થાય ? કેરીએ જોઈએ છે પણ આખો વાવવો નથી ધર્મનું ફળ મેળવવું છે, પણ ધર્મ આચરવો નથી તો ફળ કેવી રીતે મળે !

પાપનું ફળ બરમાદી, દુઃખ, અશાન્તિ, શોક અને દરિદ્રતા ■ જાપ કુર્ચંતિ સાર્દા જોવીમે કવાક પાપમા રમપપચ્ચ રહેવું છે, પાપની પ્રવૃત્તિ કરવી છે, પાપમય જીવન જીવવું છે અને પુણ્યતા ફળની આશા રાખી છે, તે કેવી રીતે બને ? ગમાર પણ એ વચાર નહિ કરે કે બાવળના ખી વારીએ અને આમેા ઠગી નોકળે !

જીવનમા પાપનું પરિમળ છે વાણી, વર્ત્ત અને વાચન સુખ્યત્વે વિલામ તરફી છે, અને ફિગ્યાદ કરીએ ળીએ કે સુખ મળતું નથી ! પણ સુખ આને ક્યાથી ? સુખ જોઈતું હોય તો ધર્મમય જીવન બનાવો, પણ ધર્મની વાત આવે ત્યા તો કહેશે કે પુરસદ નથી પણ ચાદ રાખજે કે એક દિવસ તમારે પરાણે-અનિચ્છાએ પણ પુરસદ કાઢવી પડશે, અને તે અતિમ પળે

તમારું ઘર ગમે તેટલા વૈભવથી હલકાતું હશે તોયે તે બાકર લાગશે, ભારે પડશે આ જ સુખના સાધનો એ વખતે બચકર લાગશે આને અહીં પણ કેટલાય એવા બાધ દ્રષ્ટિએ સુખી દેખાતા માણસો હશે, જેમના અંતરને કંઈ ખનો કાંઈ ગુપ્ત કીટો સતત ફેરી ખાતો હશે !

મસાલા નાખી કૃષ્ણાક બનાવ્યો હોય, અદરથી સુગંધી મહેકે આવતી હોય, તેને પીવા માં સુધી કટોરો લઈ જઈએ, ત્યાં કાંઈ કહે કે એમા ઝેરના જે બિંદુઓ પડ્યા છે, તો તરત આપણે એ કટોરો ફેંકી દઈએ છીએ તેને પીતા નથી, શું કારણ ? કારણ એ કે વસ્તુ સુદર છે, તેના પ્રતિ પ્રીતિ પણ છે, પણ તે પ્રેમ છે તેવી શ્રેય નથી વસ્તુ સુદર હોવા છતાં મારી નાખે તેવી તે ચીજ છે તેમ જ્યાં જ્યાં ધર્મ નથી ત્યાં ત્યાં બધું હાથે તો પણ તે ઝેરમિશ્રિત છે ધર્મ વિના જીવનમાં સુખ નહિ, શાંતિ નહિ જેમ શરીર સારું ન હોય તો ગમે તેટલો પૈસો હોય તો પણ માણસને એનું પડતું નથી, તેમ જીવનના ધર્મ ન હોય તો બહારની ગમે તેવી વસ્તુઓ પણ અત્માને શાંતિ આપી શકતી નથી

અતર ઉજળું છે

જગત પર નજર નાખો ! બહારથી સુખી દેખાતા અતરથી બળી રહેલા જણોએ તેમને બહારથી એનાર કાંઈ બાંધે કહે કે ‘ભાઈ ! તમે તો પરમ સુખી છો.’ પણ આજીવનનાં અતર જાણતું હોય છે કે તેમના અંતરમાં કેટલા કાળા બર્ષા છે ! પોતાની પીડા પાને જ બાંધે ! કપડાં દિતારે ત્યારે શરીર પરના સુખના દેખાવ બહારથી તો ચોં કહે કે, ‘ભાઈ દય લાખના ધણી છે, બળે મોટરો છે અને આલીશાન બગીચો છે, શો વૈભવ છે !’ પણ એકાન્તમાં એને પૂછ્યો તો કહેશે કે, ‘આ બધું છે,

પણ બાઈલા ! અતરનો બાજ ઉજ્જડ છે અતરને તો આ ઉકરડો લાગે છે ' જીવનમાં ધર્મનું મગીત નથી, તેથી જ બહાર ને અતરમાં ભેદ છે

હમણાં છાપામાં વાંચ્યું હતું એક કરોડપતિ એરોપ્લેનના અકસ્માતમાં મરી ગયો એ વાંચીને પેલાવશાળી હતો પોતાની આવ હતી તેણે પેલાનો તો હમ કર્યો હતો, અને જીવનની પેટીઓ ભરી એ બહારમાં એરોપ્લેનમાં જતો હતો રસ્તામાં એરોપ્લેન સળગ્યું અને આકાશમાં એ પણ સળગ્યો ધરની અને આકાશ વચ્ચે એનું કરેલું મૃત્યુ થયું આ મુખ ! મરતી વખતે બગવાનનું નામ સંભળાવનાર પણ કોઈ ન મળે ! અને હાય ! હાય ! કરતો વચમાં જ મરો પડે આવા કરેલું મૃત્યુઓ સાંભળો છો ત્યારે કમકમાટી ઘટે છે, પણ એરોપ્લેનમાં જવાનો મોહ ઘટેલો નથી. બીજાને ઊડતા એક તમને મનમાં થાય છે કે આપણે રહી ગયા. પણ વિચારકો તો જાણે છે કે પાણીના ભવમાં કેટલીય વાર આમ આકાશમાં ઊડ્યા હતા

કેટલાક રસ્તામાં ગાતા ગાતા જાય છે " દુનિયાથી મજા લે લો, દુનિયા તુલકારી છે " પણ હું કહું છું કે દુનિયા તમારા પૂર્વજો કે મહાન ચક્રવર્તીઓની પણ નથી થઈ, તો તમારી કઈ રીતે થવાની છે ? તમારા પૂર્વજો પણ મારું મારું કરતા મરી ગયા એ શું લઈને ગયા ? કઈ વસ્તુઓ સાથે ગઈ ? હા, જે સારા કાર્યો કર્યા તે જરૂર માથે ગયા, બાકી તો માથે પાપનો ભાર જ નભિરાજીનું દંડાત

તમને ખબર છે કે પાપનો ઉદય આવે છે ત્યારે મધુર વસ્તુઓ પણ અમધુર લાગે છે કોયલનો મધુર ટુંકો પણ કારમો લાગે છે નભિચળ કેટલા વૈભવશાળી હતા ? એ મહારાજવીને વૈભવનો પાર નહિ. અત્યારે પણ સુદરીઓથી ભરેલું પણ એક

દિવસ એના હેઠળા જાય કર રોગ ફાટી નીકળ્યો. શરીર જ્વરની જ્વાળાઓમાં તપવા લાગ્યું, ત્યારે તેના અંગે પર ચક્રવર્તી થઈ ગયા હતા. માટે એની ચોવનવતી પત્નીઓ ચક્રવર્તી થઈ ગયા હતા. મુદ્રીઓના હાથે રત્નના કંઠક હતા જે રત્નકંઠક અને નૂપુર ઝંકારના કવિઓએ જારોભાર વખાણ કર્યા છે, જેના અવલોકી હૃદય નાચી ઊઠે અને દિલમાં રણકાર જાગે, એ જ કંઠકનો મધુર અવાજ આજે શૂનની જેમ નમિરાજના જાનમાં લોકાય છે એ કહે છે 'આ કર્કશ અવાજ કયાથા આવે છે?' એક વાર જેને સામજવાની એ સંજના કરનો હતો તે જ આજે એને ગમતું નથી, કારણ કે શરીરમાં સુખ નથી પાપનો ઉન્નય થાય ત્યારે તેનું પરિણામ હુ ખ તેવે સમયે વૈભવમાં શાન્તિ ન હોવાય તે સહજ છે.

મત્રીએ કહ્યું 'આ અવાજ કંઠકનો છે.'

નમિરાજ કહે 'મને આ કર્કશ અવાજ ગમતો નથી.'

ત્રીઓએ એક એક કંઠક કાઢી નાખ્યું અને ચક્રવર્તી થઈ ગયા. ઘણી યોડી વાર ચક્ર અને નમિરાજે પૂછ્યું 'કેમ?' હવે અવાજ કેમ થતો નથી?'

મત્રીએ કહ્યું 'કંઠક બેને બદલે એક થવાથી' એકમા શાન્તિ, બેમાં અશાન્તિ આપણે શીખ્યા છીએ ને. એકડે એક અને બગડે એ એનો અર્થ શો? જે થાય એટલે બગડે.

નમિરાજને માદગીમાં કંઠકમાંથી પણ આત્માના એકત્વનું જ્ઞાન થયું અને આત્મજ્ઞાની થયા.

અમાધિ મગ્ધ

વિચારવેળાએ અનેકમાંથી આત્મા એક જ રહેવાનો ધોને પાછળ મૂકી એ આગળ વધવાનો આ મળે ઘણા જ કપરી હોય છે.

જીવનના મર્મને લેટી નાખે એવી આ પણ હોય છે આ સમયે પ્રભુનું નામ કેને ગોઠે ચઢે ? જેણે મારા કાર્યો કર્યા હોય, જેણે જીવનમાં પ્રગટાવેલ વિચાર કર્યો હોય, તે માણસ આવા સમયે પ્રભુનું સ્મરણ કરી શકે આખી જિંદગી જે ઘટક હશે તે અત્યંત સમયે આવીને ઊભું રહેશે પણ જેણે જીવનભર પોપનો અને અધિકારનો વિચાર કર્યો હોય તેને કોઈ ‘નમો સ્મરિહ તાણ’ સંભળાવે તોય સાંભળવું ન જાય, કેમકે જિંદગીમાં તે અને પ્રેમ કેળવ્યો નથી, તેનું મહત્ત્વ એને સમજાયું નથી એટલે જેટલી પણ આ નામનું સ્મરણ કરવું પણ આકર લાગે છે મૃત્યુની નોળા વાગતી હોય ત્યારે પ્રભુ-નામની પિપુડી કયાથી સંભળાય ? મૃત્યુનો ભય કર કરપનામાં એનો આત્મા ગૂંચળાતો હોય ત્યાં શક્તિ કયાથી હોય ? સમાધિ કેવી રાને મળે ? ભગવાન પાસે રોજ ચૈત્યવદન કરતા હો, ને જે સૂચ જોણતા હો, તેનો અર્થ સમજના હો તો અમર પડે કે આપણે જ્ય પીયરાયમાં શી માગણી કરીએ છીએ ? ધન નહિ ત્રી નહિ, પુત્ર-પુત્રી નહિ, પણ સમાધિ મળવાના પ્રાપ્તિ કરીએ છીએ. સમાધિ ગરણ ! પ્રભુ, મારે કાંઈ ન જોઈએ ! મને સમાધિ મળવું મળે, એ મર્મ પ્રગટ મૃત્યુ મળે.

આહ ! જ્ઞાનીઓએ મૃત્યુને પણ સતકાર્યું ! એની પાળ માગણી કરી ! જ્ઞાનીની મૃત્યુ મટે પણ કેવી તૈયારી !

જામે તે ઘડીએ જન્મનું છે તો દરેક માણસે જીવનની તૈયારી કરી રાખવી જોઈએ વેપારી તો કંઠા કહેવાય પણ પહેલા પાળ બાધે તમે કહેશો અમને વેપારમાં સમજણ પડે, આમાં સમજ ન પડે પણ જ્ઞાનીઓ કહે છે જાને પણ તમને જ હ/કો નહિ સમજે તો અત્યંત સમય ભગડી જશે વસ્તુપાળ ને તેજ પાળ પણ તમારા જેમ સ સારી હતા, પણ જીવન ધર્મમય

હવે એમણે એમનો વૈતથ ત્યાજીને સર્વજનમર્યાદા ને આરસના
દારીને એમના વૈતથને, એમના જીવનને, અમર જનાઓ એમનું
મૃત્યુ થયું, પણ તે કયા ? યાજ્ઞને જતા-જતા કેવું પવિત્ર
પ્રસ્થાન ? જાણે યાજ્ઞને જકાને મરણની સામે જયા ? એમણે
મૃત્યુને પણ ધરમા યુ !

એવો જ પ્રમજ સુજ્ઞાતના મહામત્રી ઉદયનને છે એમનું
વીરમત્યુ વિચારવા જેવું છે સુજ્ઞાતને એની પૂરી પિછાન નથી
થી મુનશી જેવા કેટલાક લખકાએ ઐતિહાસિક સાહિત્યને
અન્યાય કર્યો છે ઇતિહાસના તેજસ્વી પાત્રોને પોતાની મનસ્વી
શક્તિઓથી રંગીને પોતાના માનસનું પ્રદર્શન બધું છે પ્રતાપી
પાત્રોની પવિત્રતા સામાય માનવમા આવતી જ નથી

મહામત્રી ઉદયનને ત્રી ક્રમાં મુનશીએ પોતાની નવલ
કથાઓમાં સાવ હીણ નીતર્યા છે એમની એ નવલકથાઓ
અંગ્રેજી નવલકથાઓમાંથી મળ્યાં છે એ નવલકથાઓમાં
જે જે પાત્રો હતા, તે તે પાત્રો પોતાની નવલમાં ખડા કઠવા, ને
ઇતિહાસનો આશ્રમ અપવા એમણે મોલદી યુગ લઈને એ
વખતના પાત્રો મનકાવતા ગેઠવીને ગમે તે ગીતે ધડ્યા છે
તેઓએ એક પ્રસંગે જાહેર કર્યું હતું કે સુજ્ઞાતને ઠેકાણે પહેલા
જાણતું મૂક્યો હતો, પણ પછી દેવની નાખ્યો મજરી એમની
કથનતાનું પાત્ર છે ! આમ એમણે નવલકથાને રત જમાવવા

સુજ્ઞાતના પ્રતિભાશાળી પાત્રોનો છુટો કરી નાખ્યો છે
આ વખતે એક લેખકનું દષ્ટાંત ચાલે છે ત્રી પુસ્તક
જાણી જાણતા હતા ત્રીએ પોતાના પગે સુઢર ચેરી મૂકી હતી
પુસ્તકને એનો મોહ હતો ત્રીને પગે પાણી ન જડે એટલે એણે
સુજ્ઞાતને અવગી પકડી માથું નીચે ને પગ ઉપર ત્રી પાણી
ધરતીને મરી ગઈ, પણ પેલા પુસ્તકે કહ્યું “ભલે જીવ ગયો,

રગ તો રહ્યો ” આમ એમણે નવલકથાનો ટેસ્ટ લાજવવા કે હાથ મહાપ્રતાપી પાત્રોનો ખુરદો કરી નાખ્યો છે આજના ઉદાર યુગમાં શ્રી. મુનગી જેવાએ એ પાત્રોને ન્યાય આપી પોતાના અપરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું એમણે આ તો એક પ્રાસંગિક વાત થઈ હશે. આપણે મૂળ વાત પર આવીએ ગુર્જર-મંત્રિકાસના ઇન્દ્રેય એમાં મહામત્રી ઉદયનનું સ્થાન અનુપમ છે

એ શી વર્ણના મહાયોદ્ધા ઉદયન મૃત્યુશય્યા પર પોતાના સમરાજાણી એ ભૂમિ છે એમણે સૌરાષ્ટ્ર પર કપરે વિજય તો મેળવ્યો, પણ દેહ વાથી જર્જરિત થયે છે આ વિદાય વેળાએ એમને ગુરુ-દર્શનની પ્યાસ લાગી જેણે સમગ્ર જીવનમાં દેવ-ગુરુ-ધર્મની ઉપાસના કરી, તેને તે અત્યારે કેમ વીસરી શકે ? એમણે હજુ ‘મને એક જ ઇચ્છા છે પ્રભુનું નામ સંભળાવનારે કોઈ ત્યાગીના સાનિધ્યમાં મારો દેહ છોડું ’

આ સમસ્તભૂમિમાં ત્યાગી માધુ લાવવા કયાથી ? રણમેદાનમાં એક તરંગાળો હતો એણે સાધુનો વેશ લઈવવા હા કહી કે, સાધુનો વેશ પહેરી હાજર થયો અને દૂરથી જ ધર્મલાભ મેળવી જોયો રહ્યો મહામત્રી ઉદયન સાધુને જોતા જ પધારીમાંથી અર્ધો બેઠા થઈ ગયા એમની આખોમાં પ્રેમના અગાગિયા આવ્યો એમને યશુ, મારું કેટલું પુણ્ય કે અતસમયે આવા ત્યાગી મહાત્માના પણ દર્શન થયા એણે ચાલુરજ્ઞ લીધી પેલાએ નમો અરિહંતાણુ સંભળાવ્યું ઉદયનનું માથું નમ્યું એણે છેલ્લું શરણ લીધું અરિહંત શરણુ પવનમામિ અરિહંતમે શરતો જાઉં છું

ઔરહી દશા હો લગવન, જળ આણ તનમે નીકલે,
ગુરુરાજ હો નિકટમે, ઔર ધર્મ હો મેરે ઘટમે.

જીવન ધર્મમય ને પવિત્ર રોય તો જ એ સમયે ગુરુ યા

આવે. મહામત્રી કિંદયને પ્રભુનું નામ જપના મુસુનું ચરણ લીધું
એ પછી રાત્રી તરફથી તરંગાણાને સારું ઇન્દ્રિય આપવા લાગ્યા,
ત્યારે એણે એના અસ્વીકાર કરતા કહ્યું 'ના, ક્રોધ મારે ન ખપે.
જે વેશના દર્શનથી મહામત્રી જેવાનું મરણ મુઘર્ષ, જે વેશના
ચરણોમા કિંદયન જેવા મહામત્રી પણ નને એવો પાપનકારી પવિત્ર
વેશ મળવા છતાં હું છોડું તો મારા જેવો નિર્ભાગી કોણ ? મને
ત્યાગના પદે જવા દો હું કોઈ જ્ઞાની શુરના ચરણમા જઈ,
શાંતનો અભ્યાસ કરો, ચારિત્ર પાળો મારા જીવનને ધન્ય બનાવોશ
મને જવા દો અરિહન શરણ પવન્નામિ'

વેશ લઈને બજવા આપડનો ભેઠએ તમે પણ મનુષ્ય-
બવનો વેશ બજવો છો ને ? છપન ઈંચનો કંગલો પહેરવા
માથથી કાંઈ મનુષ્ય ન થવાય બહારના વેશમા તો સારા દેખાય
છે, સારા દેખાવાનો પ્રયત્ન પણ કરો છો, પણ ખરેખર સારા
થવાને પ્રયત્ન કેવો કરો છો ? ફોગે મકાવવા જાઓ ત્યારે કેવા
દેખાઓ છો ? બહાર સુદર અને અદર બગાડ, આ દયા મુખી
લાલશે ? અતે પ્રભુના હંપારમા તો અદરનું મહાર આબ્યા
વિના નહિ રહે ને ?

કુદરતે આપણી છાતીમા વિચારો જોવાની બારી નવી મૂકી.
એવી બારી હોય તો શું પગલામ આરે ? પોત બધી ઊઘડી જ
જાય ને ! બવા દાવપેચ દેખાવા લાગે ને ! તમારા દિલમા કોણ
રમે છે ! અને કેવા વિચારો આવે છે એ બધું દેખાય તો પછી
તમારો કોઈ સગ પણ ન કરે ! પેટનો છોકરો પણ કહે કે તમે
દૂર રહો ત્રી પણ મનગાવી દે કે તમે કેવા છો તે હવે ભેઠ
લીધા પતિ પણ કાઢી દે કે તુ કેવી પ્રતી છે ને સગાઈ ગયું
પણ સારું છે કે એવી બારી નથી પણ દુનિયા ન જુએ તો
કોઈ નહીં અનવચિદો તો જુએ ॥ ને ? પ્રભુ આપણા કાર્યોનો
સાક્ષી છે, માટે મનુષ્યવની છત્રીને ધર્મની કેમથી મદદ.

એક કવિ કહે છે

‘નરસવ નગર સોનામણુ પામીને કન્ને વેપાર’ વેરાઈ
લાખના ફેરામાં આ નરસવ નગર અનુપમ છે મનુષ્ય દેહકર્તા
ઉત્તમ બદર મળ્યું છે જીવન જોવું બનાવે છે જમ્મે તે પં.
મૃત્યુ આરે તો પણ સુખ ઉપર પ્રસન્નતા હોય આરે તો અત
સમયે દવાખાને લઈ જાય, ત્યાં અસહ્ય અને અપેય દવા પી
મૃત્યુ પામે ! દવા પીને કેઈ અમર થઈ છે કે ?

અમરત્વને આરે

અમરત્વ કયા છે ? દવા અને ડોક્ટરો અમર નહિ બના
શકે અમરત્વ માટે એક રૂપક છે દેવોએ ઘણા કાંટે અમર
શોધ્યું પણ રાખવું કયા કે જોયી ત માનવને મળે ના
એકે કહ્યું

‘પર્વતની ગેય પર મૂકે’ જવાબ મળ્યો ‘જે માનવ માઉ
એવરેસ્ટને મર કરી ગકે તે કયા શિખરે ન પહોંચે ?’ ત્યારે
કયા મતાડવું ?

ખીજા દેવે કહ્યું ‘પર્વતની શુદ્ધામાં કે ખીણમાં મતાડે
ઉત્ત મળ્યો ‘જે માણસોએ માર્ગલ માગત કિડી ખીણો અ
ખાણો ખોદી, તે શુદ્ધાએને રહેવા દેશે ખરા ?’

એટલામાં એક વિષુધ બોલ્યો ‘અમરત્વને એવે રક્ષા
મૂકે કે જ્યાં માણસને શોધવાનું મન ન થાય તેનો વિચાર
નરખો ય ન આવે !’ એટલે અમરત્વને માણસના હયાત
મૂક્યું તે દિવસથી માણસ બહાર મુવત અમરત્વને શોધતો ફ
છે પણ અતરમ, પોતાના હયાતમાં તો ‘તપાસતો પણ નર્થ
એની સામે જ છે એની જ ઉપર પગ મૂકી જ આગળ વધે છે

શાનીઓ આ વાતને સાદી બાપામાં સમજાવે છે ‘જેમ વ
ફેડે મૃગ ઠરતુરિયા લેવા મગમદ ગધ’ હવણની ફૂટીમાં ઠસ

છે, પણ એ ત્યાં શોધતું નથી, જે દિશાથી પવન આવે તે દિશા ભણી એ ઢોલ મૂકે છે ! તેમ અમરત્વ આપણી પામે છે, પણ આપણે અંતરમાં કૂંઝડી મારતા નથી અને ત્યાં ત્યાં શોધતા કરોએ છીએ લોકો ધર્મને બાહ્યાચારમાં શોધી રહ્યા છે મંદિરોમાં જઈ ભેરશોરથી ઘટ વગાડ્યા કરે, બાંસે ભગવાનને જગાડતા ન હોય ! સોને બાહ્ય ધર્મ ભેડીએ તે અંતરધર્મ અદૃશ્ય થતો ભય છે અરે ભાઈ ! સાચો ધર્મ અંદર છે, માટે અંદર આવો.

આજ જડ-વિજ્ઞાન વધ્યું છે, પણ આત્મ-વિજ્ઞાન વિના બધું નકાસું છે એ દુનિયાનું બધું અપાવડે, પણ અમરત્વ નહિ અપાવે અમરત્વ આત્મામાંથી જ પ્રગટવાનું છે, ફેફસે ભલે પડે, પણ આત્મા નથી પડવાનો આ દષ્ટિ આજના વિજ્ઞાનમાં ક્યાં છે ?

સાગરજી મહારાજ માના હતા બપોરે ડોક્ટરને બોલાવ્યા હારાજશ્રીની છેઠ્ઠી સ્થિતિ હતી ડોક્ટરે તપાસીને ખાતગીમાં લઈને એક ભાઈને કહ્યું ' સીરિયસ છે ' મહારાજશ્રીને કાને આજઢો પડ્યા ' અરે, ભણા ડોક્ટર ! આ વાતને ખૂણામાં જઈને ! કહો છો ? હવે ભય ક્યાં છે કે અભરાવાનું હોય ! મમરાણના મરણિયા લકવેયાને મૃત્યુનો ભય કેવો ? એ લકવા માટે તો કિયોયે તે અમે મૃત્યુની સામે જ ગ એવવા તો આધુ થયા છીએ '

આ સામળી સૌ નથી પડ્યા મૃત્યુનો છેડી પળે પણ કેવું રીં મૃત્યુ પ્રત્યે કેવો બેધરવાઈ ? કિંમત કેવનો નહિ, પણ આત્માની છે ! એ માટે એક સુદૃઢ દૃષ્ટાંત આપું

જીવનના મૂલ્ય

એક કબૂતર કરોડપતિનું શબ રમશાનમાં પડ્યું હતું એ શાન નહીના કિનારે હતું આ વહેની નહીના કિનારે એક ગી બેઠો હતો એટલામાં એક જૂઝઘું શિયાળ પેલા શબ પાસે ગયું અને શબ પર તરત જ માસી ત્યાં યોગો બેઠ્યા રે રે

જમ્યુક ' મુચ્ચ મુચ્ચ સહસા નીચસ્ય નિમ્ન યતુ ' શિયાળ
રહેવા દે, રહેવા દે આ નીચ રહે છે એની કાયા નિહાને પા
છે, એને ખાઈશ તો તારી પણ જીવિ શ્વેત ધર્મ જશે '

શિયાળે કહ્યું ' બાપુ ! અને ખૂબ ખૂબ બૂખ લાગી છે
ખીચુ કાઈ નહિ ખાઉં, હું તો માત્ર એના હાથ જ ખાશિ '

ચોગી કહે ' હાથ ન ખવાય કારણ કે હસ્તો જ્ઞાનવિવર્જિ
આ હાથ દાન વર્જિત છે આ હાથ દાન કર્યું નથી. '
હાથથી એણે લૂટ જ ચલાવી છે આ હાથથી એણે નોટ
બહલો જ ભેગા કર્યા છે કેવી રીતે ભેગા કર્યા તે તને ખ
છે ? લૂટીને, લોકોને ફસાવોને, અજ્ઞાનમાં તપોને, વિશ્વાસ
કરીને-ભેગા કર્યા છે '

આ વાત વિચારવા નેવી છે એણે તો કર્યું પણ લાચે
આવવાનું ? પાછળ મૂકીને જ્યાં માટે કેટલા પાપો થઈ ગ
છે ? પુણ્યનો સૂર્ય તપે છે ત્યાં સુધી પૈસાનો પ્રકાશ આવે
એ આવૈભતા આવૈભાનું શું ?

જમ ભગ તેરે પુણ્યકા, આપા નહીં કરાર,
તમ ભગ સખકૃષ્ણ માફ હૈ, શુના કરો હનર

ત્યાં સુધી પુણ્ય છે, ત્યાં સુધી ધર્મધોધાર ચાહે
નાખશે તોય મીધુ પડશે પુણ્યનો કરાર પૂરો થશે એ
પાપનો વારો આવશે પડી અવળું કરશે તોય અવળું પ
લક્ષ્મીને રાખવા મામરો તોય તે તાગી દઈને ચાલી જશે અ
તમાવી પાસે છે, ત્યારે તમે વાપરો નહિ, તો લક્ષ્મી તમ
પાસે કઈ રીતે ટકે ?

આજ તો લોકોની એવી વૃત્તિ થઈ છે કે, હું આપા ગા
ખાઉં, મારું ખાધ એણે નખોદ ખાય આવી વૃત્તિ હોય

હઠના કેમ સહાયે? આવા માણસો કદાચ દાન કરે તે પણ કીર્તિ માટે પાચ હજાર રૂપિયા આપે ખીજે દિવસે કયા જીએ? 'જાપા'મા 'જાપા'મા પોતાના સમાચાર અને ફોટા ન જીએ તો જેમા ગોટા જ દિપટે!

દાન એક પ્રકારનો વ્યાપાર ન બનવો જોઈએ દાનવીર પુરુષોએ પાલીતાણામા મહિરોજી નગર બિહુ કર્મ, પણ કયાય નામ ન મળે, આજ તો એક 'પટ' કરાવે તોય અહર નામ કોતરવે!

તમે કહેશો: 'અમે અમારા પૈસા આપીએ તો બહો ન માગીએ?' પણ હું તમને પૂછું તમે આ પૈસા લાભ્યા કયાથી? મરેલો પાસેથી ને? તો જેમનો છે, તેમને આપો છો, તેમાં આટલા વાતા પુવાઓ છો? એક ઠેકાણે ટેકરો છે એનો અર્થ એ જ કે ખીજે ઠેકાણે ખાટો પડ્યો છે!

પહેલાંના જમાનામા મુખી માણસો ધરમાથી નીકળતા ત્યારે અપ: માણસો તમની વાટ જોઈને ભેંસતા લૂપા, લગડા, અથ જાઓનું એ પાવણ કરના, અને ખીસ્સામા ગોતામહોરો પણ સમજતા જગતિયાવવાળા સારા માણસને જોઈ સોનામહોરો પણ ખીસું ભરી દેતા એવા દાતાઓ ગયા આજ તો કેવા ગદ્દા છે તે કવિ કહે છે

દાતા દાતા મર જાયે, રહ ગયે મજબીયૂસ,
લેને દેને એ કુછ નહિ, લડને એ મજબૂત.

આજ તો ઈન્દરમા જલ્ય આગળ કોઈ ગરીબ આવે તો કચરોડ મરે અને પાછળ પડે તો ધૂમાડાના ગોટા મળે. ગરીબો ધનિકો પાસે આશા ન રાખે તો કોની પાસે ગમે? કોઈ ગરીબ ધીમતના બગલા પાસે જાય તો લેયો ચોર જાણી પકડા મારે ને કે દેટલાક સાચા ધીમતો પણ હોય છે પણ તે કેટલા? આગળના વેદા પર આવે જોટલા જ ને?

ભીખ માગવા આવનાર તો ભિક્ષા માગે છે, અને તમે આડકતરી તેમને હપ્તેશ પણ દે છે 'શેઠ, ગયા હવેમા અમારે પાસે પણ તમારા જેવો જ વૈભવ હતો, સંપત્તિ હતી, પણ અમે ન આશ્ચર્ય એટલે અમારે તમારે ત્યાં માગવા આવવાનો વારં આવ્યો તમે આજ નહિ આપો તો આવતા ભવે તમારે પણ અમારી જેમ માગવું પડશે માટે આપો, યોડામાંથી પણ થોડું આપો ' આ હાથ દાનથી ચોભે છે કંઈક કે લડિયાગથી નહિ હાથથી દાન ન અપાયું તો એ શિયાળ જેવા પશુના ખાવાના કામના પણ નહિ રહે

ચાહા તો કાગડો પણ જોઈ શકે

યોગીએ ત્યારે શિયાળને કહ્યું કે આ મતદેહીના હાથે દાન કર્યું નથી, પણ વૂટ કરી છે, માટે આ હાથ ખાવા લાયક નથી ત્યારે શિયાળે કહ્યું 'આના એ કાન ખાઉં ?'

યોગી કહે 'નહિ, કાન પણ નહિ ક્ષુતિપટ્ટો સ્વાસ્થ્યતિ-દ્રોહિણો આ કાને ધર્મકથા માલગી નથી, દર્શનકથા આ કાન રપરી નથી તેણે તો રેડિયોના ગાણા શાંતિવી માલગ્યા છે દુનિયાના ન્યૂન સામ્રાજ્ય છે, આત્માના ન્યૂન સામ્રાજ્યની' એ પુરસદ નહોતી

કાનને રાજ્યકથા સાલળવી ગમે દેશકથા સાલળવામા રસ આવે ખાવાપીવાની વાતમા-લોજનકથામા કાન મવળા થઈ જાય અને સ્ત્રીકથા આવે ત્યાં તો એમા નહીંન થઈ જાય, એકાગ્ર બની જાય પણ નીતિકથા કાઢે તો ભાઈને એકા આવે, આગસ ચંદે સમય નથી કનન કોઈ પ્રસંગમા માલળવા બેસી જાય તો એવા શાહુકાર જરાય સાથે લઈને ન જાય ! સાલળેલું બધું જ અટ્ટી મૂડી જાય ! લઈ જાય તો ચોરમા ખપે ને !

આત્માની વાત એક કલાક પણ માલળવા માટે સમય ન

મળે તો માણસાઈ કઈ રીતે આવે ? માનવના કઈ રીતે બને ? આત્મપ્રત્યેક કઈ રીતે થાય ? ત્રેવીશ કલાક આ કાનમાં દુનિયાનું એ રડઈ રહ્યું છે એ જોરને ધોનાર કોઈ હોય તો વાતરાજની આ પવિત્ર વાણી છે, આ વાણીના પાણી ન મળે તો આત્માની મહિનતા કઈ રીતે ટળે ? આખો વિષમ દુનિયામાં ભેથો તો નિદા સિવાય ઠાઈ ન મળે આઠ માણસ ભેગા થાય તો નિદા કરવાના પ્રથમ કોનાય મોઢે આવે છે ? આખા દિવસમાં તમે કેટલા માણસના સદ્ગુણ જુઓ છો ? અને દુર્ગુણ કેટલાના જુઓ છો ? તમારા ધ્યાનમાં પહેલા ગુણ આવે ॥ કે અવગુણ ? આદા ભેવાનું કામ તો કાગડાં પણ કેને શકે છે, એ જ કામ માનવ દષ્ટિ કર્યો તો માનવીની મજાત ગી ? પાપીઓના પાપો જ પાપીઓને મારશે, નિદા કરી તમે શું કરવા તમારા આત્માને મહિન કરો છો ? થાદ રાખજો કે નિદા પણ હાડે જેવી માઠક વસ્તુ છે એનો કેફ ચઢ્યા પછી માણસ ચૂપ રહી શકતો જ નથી પછી તો એ વગર ભોલાબ્યો, વિના પૂછ્યેપણ જેના તેના અવજવાદ ભોલતો કરવાનો.

જુની કહેવત હતી આઠ મળે ચોટલા, તોડી નાખે ચોટલા હવે એ કહેવતને ફેરવવી પડશે બહેનોને ઘસી જવાબદારીને લીધે એ ચોટલા તોડવાની પુરસદ નથી હવે તો પુરુષો જ લેખા ચૂને ચૂટકીમાં ને ઉમેઠવારીમાં ચોટલા તોડના હોય છે એટલે ચાર મળે ચોટલી તો (ઢાંકની) તોડી નાખે રોડલી ! સુવાચી બિડીને પ્રત્યુ નામ લેવાને બહલે ચોટલા પર છાપા લડને બેમી જાય અને ઘાતલુ કરનાં કરવા છાપુ વાચતો જાય અને આખી દુનિયાનું બધું પોતે ન જાણતો હોય એમ વાચતો જાય ! બે-પાચ એની પાસે બેમીને આવી વાતો માણની મનમાં ડાડતા જાય નહ, આવી મરમી કાળી કથાઓ સાબરવા મારે આ દન મળ્યા છે ?

પત્રકારનો ધર્મ

મારે કહેવું જોઈએ, આજે કેટલાક પત્રકારો પણ પોતાનો ધર્મ ભૂલ્યા છે પ્રજાને શુ પીરસવું એ પત્રકારના વિવેક પર આધાર રાખે છે પત્રકાર વિવેકી હોય તો પ્રજાને તારી શકે, પ્રજાને મહાન બનાવી શકે અને પ્રજા ઉત્તમ ભાવનામય બને એવું સાત્ત્વિક સાહિત્ય પીરસી શકે ઉપદેશકોનું સ્થાન છાપાઓએ લીધું છે ઉપદેશકો ખૂણામાં છે, પત્ર બહારમાં છે પ્રજામાનસ ઉપર પત્રની અસર જેવી તેવી નથી એ ધારે ને કરી શકે, જ્યેષ્ઠ પત્રકારની પ્રજા પણ વિવેક માગે છે, તેમ વાચકની પાસે પણ વિવેકનો ચીપ્પો હોય તો એ અહં છરવા લાયક અહં છરે ને નિંદા તેમજ અથોય હોય તેને જણ કરે આવો વિવેક હશે તો આ કાન ધ ય થશે, નહિ તો આ કાન શિયાળના ખાવાના કામમાય નહિ આવે

સૌંદર્યના અધનો સવાર કેણુ થઈ શકે ?
જોયું કે ? યોગીએ હાથને નિંદા ગણ્યા, પવિત્ર શ્રવણ વિનાના કાનને અથોઅ કહ્યા, ત્યારે શિયાળે પૂછ્યું 'તો આખ ખાઉં?'

યોગી કહે નેત્રે સાધુપિલોકનેન રહિતે આ આખોએ સાધુ પુરુષોના દર્શન નથી કર્યા, સાધુપુરુષો એને ગમ્યા જ નથી સાધુપુરુષોને તામિ આવના લેઈ, જોણે આખ આડી કરી છે આ આખોએ જીઓના ઉભટ ઉપ જોવામાં જ જન્મારો કાઢ્યો રૂપમાં, રંગમાં, સૌંદર્યમાં આ આખો ખૂંચી ગઈ જે વસ્તુને જોવાની ના પાડી ત્યાં આ નયનો કર્યા, અને જ્યાં નયનોને કરવાનું કહ્યું ત્યાંની ખમ્યા

તમે રસ્તા પરથી પસાર થાઓ છો ત્યારે જુઓ છો ને ? માથુસોની આખો ઠેકાણે છે ખરી ? એ કેવી આડીઅવળી ભટકે છે ? કેટલીકવાર તો આ આખો એવા એવા સ્થાનમાં તપ્તીન થઈ

જાય છે કે કોઈની સાથે અચ્ચત્તવાય ત્યાગે જ એને જ્ઞાન આવે, એથી જ તે અકસ્માતો (Accidents) વધ્યા છે ! દેખતા આધ્યાત્મ-જોની સંખ્યા આજે ઓછી નથી આવા જ ધોને સાચા સૌન્દર્ય-દર્શન કયાથી લાધે ?

સુવર્ણની લગામ જેના હાથમાં હોય તે જ સૌન્દર્યના અન્ધ હપર ચઢી શકે અ આખોને ચામડીના રૂપનો, સૌન્દર્યનો કેવો રસ છે તે જુઓ ચિતનાદમક સાહિત્ય વાચતા આખની માપલો પર ક્ષિપ્ત થઈ બેસે, પણ મિનેમા કે નાટકમાં ઝોકો આવે ખરા ? એવું કારણ એ જ કે આખમાં વિકાર છે, વિકારને વિકારી વસ્તુ જ નમે.

‘સૌન્દર્ય’ કદી નથી, ફૂલ છ

એક કવિએ કહ્યું છે

‘Beauty is to admire and not to touch If it is touched it is spoiled’

સૌન્દર્ય પ્રશ્ન સાક્ષરેલી દૃષ્ટિથી બેવા માટે છે, સ્પર્શવા માટે નથી સ્પર્શવા નાશ પાને. પણ તે કશું સૌન્દર્ય ? આ ચામડામાં વહેંચે કે પ્રતિમા વણાયેલું ? દેહદેશવામી સૌ દર્શને ફૂલનારી આખો પાળી છે આવી આખો એક સ્વાતંત્ર્ય બીજે સ્થાને અચ્ચત્તવા જ કરવાની એને સ્થિરતા કયાથી હોય ? આત્મદેશવાસી સૌન્દર્ય માટે કહેવાય છેઃ શુદ્ધમ્ અપાપવિદ્ધમ્ સૌન્દર્યમ્ એ સૌ દય શુદ્ધ છે, પાપને તકિ સ્પર્શેલું તે પવિત્ર છે

આપણા મહાકવિ કહે છે

‘જો રસતરસ્થા જાળ ! રસની રીત ન ભૂલ્યો !

પ્રભુએ જામી પાળ, રમસાગરની પુણ્યથી’

ચામડાની રૂપકરી પૂતળાઓની શોધમાં જ્યાં સુધી આખો

પગડા ખાતી હોય ત્યાં મુખી તેનામાં સૌન્દર્યરસ ઉપાસકા શુદ્ધ
ચેતના છે એમ કેમ કહેવાય? હું કહું છું, સૌન્દર્યના ભાગ
બનજો, એને પૂજો પણ તે સૌન્દર્ય આત્મિક હોય જોઈએ
સૌન્દર્ય કાંટો નથી, ફૂલ છે એના દર્શનથી ઘા ન વાગે, પણ
હૃદય સુવાસિત થાય ઠાપ વાગે ત્યાં સૌન્દર્ય નથી, પણ વાસના
છે સિનેમા જોઈને આવ્યા પછી હેતુ નિર્મળ ને કાગણુ નથી
બનતું, પણ વિકલ્પોના બારથી બારે બને છે ત્યારે લીનરાગના
દર્શનથી મન વિકલ્પોથી મુગ્ધ બની કાગણુ ને સુવાસિત બને
છે એટલે કવિએ કહ્યું છે

અખિયતમે અવિકારા જિનદા, તેરી અખિયતમે અવિકારા,
શાન ગચિ પરમાત્મ વિપાયા, તુજ મુદ્રા મનોહર

હો ભગવાન ! તારી આખોમાં અવિકાર છે, કારણ કે શાત અને
પવિત્ર પરમાત્મજોથી ઘડાયેલી તારી મનોહર મુદ્રામાં વિકાર ક્યાથી
હોય ? અમારાં આખો વિકાર છે, કારણ કે રાગ અને લેષના
અપવિત્ર પરમાત્મજોથી ઘડાયેલા અમારા હેતુમાં અવિકાર
ક્યાથી હોય ? અમારા વિકારના અધારને તારા દર્શનની જ્યોત
માં અમે બળવા માટે આવ્યા ત્રીજે તને હું જાણી નાખ
અને અમને પણ અધિકારી બનાવ

આપણી = ખોમાં શું બહુ છે તે આપણને દેખાતું નથી
જેમ મો પર કાન હોય પણ આપણને ન દેખાય, અરીસો મળે
તો જ આપણે આપણા મુખ પર રહેલા કાઢને તેમ જ શરીરે
તેમ આગમશાસ્ત્રને અગ્રીયો મળે તો આપણી આખોમાં ગહેના
વિકારને જોઈ શકીએ પણ આપણને તે જોવાની પુનઃ નથી
મોહની મહાપ્રભાદ મંદિરા પીને આપણે આત્મા અકચૂર બ થો
છે; થોડો બ થો છે જેનમાં એ પોતાના દોષને મેપડો બીજા
પર નાખે છે

તીર્થસ્થાનોની ધર્મશાળાઓ

પૈશાનું નામ આવે ત્યાં પગમાં જોર આવે પ્રભુનું નામ આવે ત્યાં કટાવો આવે ! શરીરને શ્રમ આપ્યા વિના, પંજે શરીરને મયા વિના યાત્રાનો પૂર્ણ લાભ કઈ રીતે મળે ? આજ મંડલ યાત્રાનાં ધર્મો, તીર્થસ્થાનો અને ધર્મસ્થાનો અયોગ્ય માર્ગોએ લીધે ધર્મસ્થાનો ખની રહ્યા છે ત્યાં બધાં જોડે જોડાવાનું આવ્યું, ન પીવાનું પીએ, ભુજાર રમે અને લહેર કરે. એ તીર્થસ્થાનોમાં રહેલી ધર્મશાળાઓની ચોરડીઓ ભેંચી તો ભને લાગશે. ક્યાક બીડીના કુકા પડ્યા હશે, ક્યાક સિંગારેટનો ચરો પડ્યો હશે, રીવાજ પર પાનની પિચકારીઓ મારેલી હશે અને આવનાર સપૂતોના નામ કાળા ઠેલસાના કાળા અક્ષરોમાં લિખેલા હશે !

આ બધું ખની રહ્યું છે, કારણ કે લવનમાં ધર્મ નથી ધર્મને મંદિરમાં જ પૂરી રાખ્યો છે એને હવે બહાર લાવો લવનમાં લાવો માણસ જેમ જેમ છે રસોડામાં, પણ એ જોરાકને આવે છે બહારમાં પચાવવા માટે રસોડામાં જ બેસી રહેવું હતું નથી તેમ માણસે ઉપાશ્રય ને મંદિરોમાંથી ધર્મને અહંસુ કરી, એનો ઉપયોગ વ્યવહારમાં કરવો જોઈએ ધર્મને મંદિરમાં જ ન રખાય ધર્મ લવનમાં, વ્યવહારમાં અને વર્તનમાં આવશે જ એનો મહિમા વધશે તો જ એ ધન્ય થશે તો જ એ જીવત ખનશે

કાચી યાત્રા કેાનું નામ ?

કોડા વર્ષો પહેલાની આ વાત છે, ક્યારે લોકો યાત્રા વાહનમાં બેસી પસ પગપાળી કરતા હતા, તે દિવસની આ વાત છે એક લોક તખ્તમઢથી પાલિકાદુની યાત્રાએ મયા સાથે એમના પત્ની

ત્યારે ફરી પ્રશ્ન કર્યો 'તો પછી વાતો વિના અમારો અર્થ
કઈ રીતે પસાર થાય ? અને તો મૂળાઈ જઈએ..'

અને વિચાર આવ્યો જે લોકો વાત વિના સહી શકતા નથી
ચોઘાટ વિના છવી શકતા નથી, કોલાહલ વિના જેમને પોતા
છવન શૂન્ય લાગે છે, આવા માણસોને આ મોક્ષની પ્રકાશને
પ્રદેશની કલ્પનાય કયાથી આવે ? કેદમાં કહી સ્વસ્થ વિષ
આવતો જ નથી મોહનો પણ કેદ છે. એમા આત્માની સંકે
ને વાસ્તવિક દૃષ્ટિનો વિકાસ કયાથી હોય ?

આત્માની નેત્રગર્જિત દૃષ્ટિ જાગે તો સમજાય કે આત્મા
એક એવી ચીજ છે, જેને અગ્નિ બાળી ન શકે, પવન સૂકવી
શકે, તવવાર છેલ ન શકે, પાણી સીંજવી ન શકે, તે જ
વિના પણ પવિત્ર છે અને આભૂષણો વિના પણ સુદરભ છે

આવા આત્મસાન્દર્ભનું એકાદ કિસ્સુ પણ મળે તો આ
દૃષ્ટિ ધન્ય અને એ વિના તો આ આખું શિયાળુંને ખાવો
ચોગ્ય નથી

યોગીએ કાચ, કાન, આંખ ખાવાની ના કહી, ત્યારે શિયાળું
કહ્યું 'તો આ એ પગ ખાઉં ?' યોગી કહે પારો ન તીર્થંવત
ભાઈ, પગ પણ ખાઈશ નહિ કાચ કે એ તીર્થં ગયા નથી કહ્યું
કેઈક વાર તીર્થં જાય તો પણ ઘોડાગાડીમા, મોટરમા કે ડાળીમા
બીજને પોતાનો ભાર આપી તીર્થં ગયા તેથી શુ વળ્યું ? પોતા
સ્નેહી આવવાના છે એમ જાણવા મળે અને વાહન ન હોય
પગે ચાલીને પણ સામે જાય સવારે ફરવા જવાનું, wall
જવાનું હોય તો નાઈલો મુઠી ચાલે કાંઈ આસાની ફેરવ
જવાની છે, એમ માલજે તો અધરાતે પણ વાહન વિના
હોડી જાય, પણ યાત્રાએ જતા ચાક લાગે.

સાધુએ કહ્યું ‘ શેઠ, ભે, ભે, હો નિયમ તો લો છો. પણ તમે નહિ પ્રતિજ્ઞા લેવી સહેલી છે, પણ પાળવી ઘની કઠિન પ્રતિજ્ઞા લેવામાં ઘણા સિદ્ધ જેવા શૂન્ય બની જાય છે, જવામાં શિયાળ લેવા કાચર ’

‘ ના, ગુરુદેવ ! ના એવું નહિ બને દેહના દુકડા યશો તોય યમ નહિ તૂટે. ’ દેહનાનું તેજ આખામાં લાવી શેઠે કહ્યું

શેઠ આ મીઠી સ્મૃતિ લઇ, યાત્રા કરી પોતાને ગામ આગ્યા જમાનામાં આવી યાત્રા કરી જાવનારનો કુટુંબી આખા અને આ ખુશાલીમાં જમણું આપતો સૌ સ્નેહપૂર્વક મહાભોજન ॥ અને યાત્રાની ખવિત હવા આખા ગામમાં છવાઈ જતી

આ શેઠને એક ભત્રીજો હતો. એણે પોતાના કાકાની આજ્ઞા યાત્રા નિમિત્તે ગામને ભોજન આપવાનો નિર્ણય કર્યો. પણ જ્યારે કાકાના નિયમની વાત સાંભળી ત્યારે એને કુતૂહલ કાકા એક કલાક પણ ઢોધ વિના રહી શકે ? ઢોધ છોડે તો ? એ કાકા શેના ? આખું ગામ જાણે છે ઢોધ એટલે કાકા અને એટલે જ ઢોધ. જોડે તો ખરા કે કાકા કેવી રીતે નિયમ ? હું ? સૌ ॥ વચ્ચે કાકાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરણું તો જ હું જ ભત્રીજો

એણે આખા ગામમાં જમવાના નોતરા ફેરવ્યા, પણ પોતાના ના ઘરના ટાળે કંગાળ્યો નાજો મો યાત્રીવાડેકો લઇ જમવા ! લાગ્યા, ત્યારે શેઠ પણ જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. શેઠાણી કાંઈ ગયા ? વગર નોતરે જમવા જના શરમાતા નથી ? કાજ-મની જેમ આ આગ્યા

શેઠ તો પ્રેમની જવા દઈને આવ્યા હતા. એણે હસીને કહ્યું તારું શુદ્ધિને પણ ધન્યવાદ છે અરે, ધરમાં તે વગી નોતરા ને નિમજ્જુ શા ? આપણે ક્યા પારકા છીએ ? આપણી

પણ હતા અને જલ્પ લાગે પ્રવાસ કરી પ્રાસિતાણી
 મિત્રિસજ્જ ઉપર ચાલીને જઈ દેવનજરીના દર્શન કર્યા.
 દર્શનથી એમનો આત્મા નાચી ઉઠ્યો

તે વસ્તુ ઘણા ઠટ પછી લાગે ગાળે મળે તેનું મહત્ત્વ
 ઓર હોય છે શેઠે પણ ઘણા પ્રવાસ પછી જીવનમાં પ્રથમ વ
 આદીશ્વર પ્રભુને જોયા એમનો આત્મા ડોલી ઊઠ્યો આ
 દેવના શેઠ મંદિરની બહાર નીકળ્યા, ત્યાં એક-સાધુનો
 થયો શેઠે એમને પણ પ્રેમથી નમન કર્યું સાધુએ
 "શેઠ તમે દ્વંધી યાનાએ આવ્યા કેમ્પાઓ છો ?"

શેઠે જે હાથ જોડી 'હા' કરી

સાધુએ કહ્યું 'તમે દર્શન કર્યા, હવે તો તમે તમારા
 લેગા થશો, પણ દર્શનની મીઠી યાદ હયામાં કંઈ રીતે
 ને આ પવિત્ર સ્થળમાં કેઈ નિયમ લેા, કેઈ સલાહનું
 કહક મીઠી સ્મૃતિ હયામાં સદા ટકી રહે, જાકી પશ્ચર ઉપાડ
 તો મનુષ્ય પણ આ તીર્થ ઉપર આવે છે, એમને થોડા
 યાનાનો લાભ મળવાનો હતો ! યાના તો તે કે જેની મીઠી ય
 આપણા જીવનને કેાં સદૃશ્યુધા બતાવે !'

રગમડપમાં પ્રભુની આમે લિલા રહીને જ શેઠે સાધુના વન
 સાલગ્યા એમને આ વચનો મીઠા લાગ્યા એમણે કહ્યું 'આ
 વાત માની ડે દેવના દર્શન થયા ગુરુનાં વચનમૃતો પણ સાલગ્યા
 મળ્યા હવે એ નિયમ લઉ તો ધર્મ પણ જીવનમાં આવે
 તો ગુરુદેવ ! મને નિયમ આપો મને તેવા પ્રસંગમાં પણ મારે
 ક્રોધ ન કર્યો જે ક્રોધે મારા જીવનને કટું બનાવ્યું, એ ક્રોધને
 અહીં આવ્યા છતાં પણ ન છોડું તો યાનાનો અર્થ શો ? ક્રોધને
 અહીં મૂકે તો જાઉં અને પ્રેમની જવા અહીંથી લેતો જાઉં એ
 યાનાની મીઠી સ્મૃતિ'

૨૧. કહેા બેઠા, એ માલે જૂલ તે ઠીક સુધારી' એમ કહી એમણે
રસવાનું કમડલ હાથમાં લીધું

૨૨. જનની જાનમાં આસુ ધસી આવ્યા કાકાના ચરણોમાં
રેડેલાં' હળી પડયો એમની પવિત્ર ચરણરજ લેતા એણે કહ્યું 'કાકા !
પણે સાચી યાત્રા કરી. આપ ક્રોધને ચેતુ છ નહીના નિર્મળ
પ્રેમમાં ધીર આવ્યા આપ ત્યાથી ક્ષમા અને પ્રેમનું અમૃત હાથને
પ્રેમમાં મને હતું કે કડવી તુલસીને જગ્યામાં રનાન કરાવવા માનથી
જનની કડવાશ ન ભય પડતુ ના, મારી જૂલ છે પારસમણિનો સ્પર્શ
તો હાથ તો લોખંડ પણ સોતુ થાય છે આપને દર્શનનો સ્પર્શ
શબર થયો છે આપની આ પ્રેમયાત્રા પ પ છે અને ક્ષમા આપો'

૨૩. જમનારાયણે જ્યારે આ પ્રેમકથા સાંભળી ત્યારે તો એમના
જનની નીકાશમાં કોઈ અપૂર્વતા આવી વસી

૨૪. જનના લોહીનો પેસો આવ્યો.

૨૫. શિયાળ વિચાર કરે છે 'હવે મારે શું ખાતુ ? હાથ, કાન,
પગ, પગ જખા જ અપવિત્ર છે, તો હાથ પેટ ખાઉ'

૨૬. ત્યાં થોડો બોલ્યા

૨૭. પે પછુ ખાઈશ તહિ, કાચુ કે પેટ તો અન્યાયથી, અથવા
કર્મપારથી મેળવેલા જનીતિના દ્રવ્યથી ભરેલું છે આ પેટ ખાઈશ
તો તારી બુદ્ધિ કષ્ટ થશે પછી તુ તારા જાતભાઈએને મહં
દેહકિ કરે, જાતભાઈથી દૂર ભાગીશ, તુ જીભએની સાથે તો
જુઓઈ કરે છે, પણ પછી તો તુ જાતભાઈને, તારા કુટુંબને પણ
મિહિ છોડે, માટે આ અન્યાયના દ્રવ્યથી ભરેલું પેટ ખાતુ રહેના કે'
૨૮. સાધુઓમાં દેવનું વારણ

૨૯. જનીતિનું ખાવ તો માણસની પ્રકૃતિમાં વિકૃતિ આવે છે એ
સમાજમાં સાથે પણ કલક કરે, વચના કરે. આજકાલ સાધુઓ

પર
યાત્રાનિમિત્તે તો આ પ્રેમલોજન છે ! ચાલ, માટે,
નિમત્તવાણી !

ચેકાણી બળડતી એની પાછળ ચાલી વાઝની ડેલીમાં
ભત્રીજે સોનું સ્વાગત કરી રહ્યો હતો. કાકાને જોતા જ એ
કરીને ડબો રહ્યો ચેક એની પાસે થઈને પસાર થઈ
આગળ જતા ચેકાણીએ કહ્યું “ જોયું ? નિમત્તવાણી વિના,
તો કેવી રહેતી થઈ ? સોનું એ માનપૂર્વક સ્વાગત
આપણને ‘ આવો ’ એટલું જ કહ્યું ? એ ગામને જ માટે
તો સાચું જ એ જોતો નથી જાણે તમારે જડું હોય તે,
તો આ ચાલી ”

ભત્રીજે દૂર ઊભો ઊભો આ વાતાવાપ સાંભળી રહ્યો
એની આખી ખીલ ખાત્રું હતી, કાન અહીં હતા.

ચેકે કહ્યું ‘ તીર્થ જઈ આવી, પણ તું તો
સ્ત્રી. એકલો માણસ કેટલાંય ધ્યાન રાખે ? જોતી નથી,
કેટલી ધમાલખા છે એ તો આપણું બાળક કહે
ચાલ હવે. ’

ભત્રીજાએ કાકાને સાલબ્યા એવું હોયું નહીં પડ્યું, પણ
એક વધારે કસોતી કરવાનું મન થયું એણે જઈને કાકાની યાજ્ઞ
લાડવા પીરસવાને બહારે એક બોળ પકાણો મૂક્યો. ચેકે
જોયું આસપાસ એકલા સો હસી પડ્યા. દરથી ચેકાણીએ
અપમાનજનક દ્રશ્ય જોયું અને એ સળગી ઊઠી પણ ચેકે
તીર્થથી વિવેક ને પ્રેમ લઈને આવ્યા હતા. પ્રતિજ્ઞાની મૂડી
એમ જવા કે ? એમણે પોતાનો જ કાન પકડતા કહ્યું ‘ મા
ભાણુમા પકવાન ન શોભે પકાણો જ શોભે હું વૃદ્ધ છું
મારામા એટલો જ વિવેક ન આવ્યો કે ગામના માણસે
પહેલા જમે, ઘરના માણસે છેલ્લે જમે ઘરનો થઈને હ

મારા લગ્ન થવાના હતા જાવિના મધુર કવચો અને જેવી રહ્યા હતા બીજા બાલુ મારા બાઈનું નિરાધાર કુટુંબ હતું. મારે શું કરવું ? હું લગ્ન કરે તો અને મળતા સો રૂપિયા મારા સ સારમા જ પૂરા થાય જાસી અને બાળકોનું શું ? જે બાઈએ અને પરસેવે પાડીને, બૂખે રહીને, દુઃખની શિલા હેંચા પર લઈને બચાવ્યો, એની ગેરહાજરીમાં એનાં બાળકો રજાએ, બૂખે મરે, શિક્ષણ વિના રહે ! એ હું જોયા કરું ? હું લગ્ન કરીને જાણુદ માણુ ને મારા બાઈનું કુટુંબ સીખ માંગે તો મારી માનવતા ન લાગે ? જેણે અને પોણે અને શિક્ષણ આપ્યું એના કુટુંબને પોપણુ અને શિક્ષણ આપણુ એ શું મારા ધર્મ ન હતો ? પણ એ ક્યારે બને ? હું લગ્ન ન કરું તો ! મે તત્તજ નિર્ણય લીધો શુરુ પાસે જઈને પ્રભુની સાક્ષીએ આજીવન બ્રહ્મચર્ય પાળવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. આપના જેવાના આશીર્વાદથી આજ સુધી તો નિયમ પગાડ્યો છે અને હવે તો બહોત ગર્હ, યોગી રહી '

‘ મારા બાઈનું કુટુંબ મારી સાથેજ છે મોટી દીકરીને તો પરણાવી મારા બાઈનો મોટો દીકરો એમ એ મા છે એ મારા વચનને કેવવચન તુચ ગણી સેવા કરે છે એવી સેવા અને એવી સન્નિત તો હું ભેડ છું કે સગો પુત્ર પણ પિતાની નથી કરતો મે નિષ્ઠાથી કર્તવ્યપાલન કર્યું તો એનો બદલો અને સો ગણે મળ્યો છે આજ હું કેટલો સુખી છું ? અને થાય છે, બીજા કોઈ મહાન કાર્ય બલે મે નથી કર્યું, પણ કર્તવ્ય પાલન તો જરૂર કર્યું છે ’

લઘુતામે પ્રભુતા વસે, પ્રભુતાસે પ્રભુ દર

જે માણસ કર્તવ્યની કેડી પર ચાલે છે, તેનું જીવન ફૂલ જેવું સુવાસિત, સુવિકસિત તેમજ પ્રપુષ્ટ હોય. પણ જે કર્તવ્યને બરાબર સમજતો નથી તેથી તેનું જીવન ફેવું હોય છે, તે આજીવે બેઠા રહ્યા છીએ.

યોગીને શિયાળે પૂછ્યું “તો આ મહંદાનું માથું ખાક ?”
 યોગીએ કહ્યું ‘ના, બાઈ, ના ! આ માણસનું માથું પણ ખાવા
 લાયક નથી કારણ કે ગર્વેજ તુમ શિર ગર્વથી આવું માથું,
 સદા ઊંચું જ રહ્યું છે, એ કયાયે નમ્યું નથી હા, અધિકારીઓ
 આગળ એણે માથું ધસ્યું હશે, ધનવાનોને નમન પણ કર્યા
 હશે, પણ દેવ આગળ, ગુરુ આગળ અને ધર્મ આગળ તો એ
 અઠ્ઠડ જ રહ્યું છે પોતાને ઘેર આવનાગ્ની સામે એ નમ્રતાથી
 કદી ગયો નથી પોતાને ત્યાં આવેલા અતિથિઓનો એણે નમ્રતા
 પૂર્વક સત્કાર પણ કર્યો નથી અને પોતાના ગુજ્જનો આગળ
 પણ એ અઠ્ઠડ યજ્ઞને ચાલ્યો છે

માણસમા જેમ લાયકાત આવતી જાય છે, તેમ તેમ એમાં
 નમ્રતા આવવી જોઈએ આગને જેમ કૃણ આવતા જાય તેમા
 તે નમે છે નમ્રતામા જ એની મહત્તા રહેલી છે એટલે આપણે
 કદીએ છીએ, “લઘુતામે પ્રભુતા વને, પ્રભુતાસે પ્રભુ ફૂ”
 લાયક માણસ કેવા નમ્ર હોય છે અને અપ્ય મત્સવવાળા કેવા
 ઉદ્વેગ હોય છે એનો એક પ્રમગ મને યા આવે છે

અમે અ ધેરીમા ચાતુર્માસ હતા અમારા નજીકના બગડામા
 એક ભાઈ મેન્યુએટ થયેલા રહે પણ એમનામા અભિમાન તો
 માય નહિ એ ચાલે ત્યાં જ મહંડ, ઘરથી નીકળે ત્યારે તો એની
 ચાલ પણ જોવા જેવી તાડ વળે તો એ વળે અમારા સાધુઓ
 સામે મળે તો બાડ મોડું મરડીને ચાલે એને થાય કે આ તો
 પૃથ્વી ઉપર ભારજૂત ! આ સાધુઓ શુ ધામના ? મહંતાનું ખાય
 અને ફર્યાં રે !

એક દિવસ ગમ્મન થઈ હું એક બાગીને બગલે આહારા
 લેવા ગયેલા, ત્યાં એ બજવાના માલિકે મારા સાથે જાનજોષિ
 ૧ વાનો આવતી હતી એટલામા પેલા અઠ્ઠડભાઈ આવ્યા

શેઠને જોતા જ એ એકદમ નમ્ર જની ગયા શેઠને ખુબ જ સભ્યતાથી મલામ કરી

શેઠ કહ્યું “આજી મોડું ! નોકરી કરો છો કે દલખત ?”

પેલાએ અતિ નમ્રતાથી અને દીનતાથી કહ્યું “સાહેબ, આજે જરા મોડું થઈ ગયું મફત કરો હવેથી આવી ખૂબ નરિ થાય” અને એમના ડાહ્યા પ્રમાણે કામ લાગી ગયા

તે પૂછ્યું “આ ભાઈને કેટલો પગાર આપો છો ?”

ઉત્તર મળ્યો ‘દોઢનો’ અને મનમાં થયું દોઢસો માટે આટલી દીનતા ? આટલી કાન્સરીબરી વિનતી ?

જ્યારે ભોજને રોજ જાણી લાત મારનાર ત્યાગીઓને જોઈ અકકડ ગને અને ધનવાનની આગળ ફીન જને, ત્યારે ડોહ્યાચાર્યનું વચન યાદ આવે છે અચાના દાસા વચન અને ધનના દાસ છીએ, ધર્મના નહિ !

ધનની આગળ તો ત્રી નમે રાટલો આપનાર આગળ તો કૃતરું પણ નૃત્ય કરે માણસ પણ એકલા પેટ પોષનારને જ નમે અને મહાપુરુષોની કદર ન કરે, વડીલોના વિનય ન સાચવે, અધ્યાપકો પ્રત્યે આરે, ન દાખરે તો એની માનવતા કઈ ગીતે વિકમે ? નમ્રતા માટે વસ્તુપાવનો પ્રસંગ વિચારવા જેવો છે

પાલિતાણી યાત્રાએ નીકળેલો મધ્ય મહામત્રી વસ્તુપાજના નામમાં આવ્યો. એમણે સપ્રેમ મધને લોજનનું નિમત્રણ આપ્યું ત્રણ પોતાના ઘેર આવ્યો. ત્યારે એમના હેયામાં હર્ષ માય નહિ સુવર્ણના યાજ અને સુવર્ણની ઝાંઝી હર્ષ જાણ્યા પાને મહામત્રી પોતે જ સંઘના પગલું પ્રજ્ઞાવન કરવા બેઠા વસ્તુપાજ સંઘમાં આવનાર પ્રત્યેક ગ્રામિને પ્રેમથી નમન કરી એના ચરણ ધૂએ અને મહારાજના પતિ તેજપાજ અલિયિને અદ્વૈત જાણ, આ રીતે સમસ્ત સંઘના પગ પોતા એમના ચીર પર ચડેવાની ધારા વહેવા લાગી.

ચોગીને શિયાળે પૂછ્યું “તો આ મંડાનું માથું ખાડું?”
 ચોગીએ કહ્યું ‘ના, બાઈ, ના! આ માણસનું માથું પણ ખાવા
 લાયક નથી કારણ કે જોઈએ તુમ શિર ગરવી આનું માથું
 સદા ઊંચું જ રહ્યું છે, જે કયાયે નમ્યું નથી હો, અધિકારીઓ
 આગળ એણે માથું ઘસ્યું હશે, ધનવાનોને નમન પણ કર્યા
 હશે, પણ દેવ આગળ, ગુરુ આગળ અને ધર્મ આગળ તો એ
 અંકડું જ રહ્યું છે પોતાને ઘેર આવનારની મામે એ નમ્રતાથી
 કદી ગયો નથી પોતાને ત્યાં આવેલા અતિથિઓનો એણે નમના
 પૂવક મંત્રાર પણ કર્યો નથી અને પોતાના ગુરુજનો આગળ
 પણ એ અંકડું થઈને ચાલ્યો છે

માણસમા જેમ લાયકાત આવતી જાય છે, તેમ તેમ એમ
 નમના આવવી જોઈએ આગાને જેમ કૃણ આવતા જાય તેમા
 તે નમે છે નમ્રતામા જ એની મહત્તા રહેલી છે એટલે આપણે
 કદીએ છીએ, “લઘુતામે પ્રભુતા વસે, પ્રભુતામે પ્રભુ દૂર”
 લાયક માણસ કેવા નમ્ર હોય છે અને અદ્ય મરવવાળા કેવા
 ઉદ્વેગ હોય છે એનો એક પ્રસંગ મને યાદ આવે છે

અમે અધેરીમા આનુર્ભાસ હતા અમારા નજીકના બગવામા
 એક ભાઈ શ્રેણ્યએટ થયેલા રહે પણ એમનામા અભિમાન તો
 માય નહિ એ ચાલે ત્યારે અંકડું, ઘરથી નીકળે ત્યારે તો એની
 ચાલ પણ જોવા જેવી નાક વળે તો એ વળે અમારા સાધુઓ
 સામે મળે તો ભાઈ મોહુ મરડીને ચાલે એને ધાય કે આ તો
 પૃથ્વી ઉપર ભારજીત! આ સાધુઓ શું કામના? મહેતનું ખાય
 અને ક્યાં કરે!

એક દિવસ ગમ્મત થઈ હતું એક સાઈને બગલે આહારા
 લેવા ગયેલા, ત્યાં એ બગવાના માલિકે મારી સાથે જાનજોષિ
 પી. વાતો ચાલતી હતી એટલામા પેલા અંકડાભાઈ આવ્યા

શેઠને ભેતા જ એ એકદમ નમ્ર બની ગયા શેઠને ખૂબ જ સમ્મતિથી સલામ કરી

શેઠે કહ્યું “આપુ મોડું નેકરી કરો છો કે હજમત ?”

પેલાએ અતિ નમ્રતાથી અને દીનતાથી કહ્યું “સાહેબ આજે જરા મોડું થઈ ગયું મારું કરો હવેથી આવી જીવ નહિ યાય” અને એમના ઇંચારા પ્રમાણે કામે લાગી ગયા

મે પૂછ્યું “આ ભાઈને કેટલો પમાર આવે છે ?”

ઉત્તર મળ્યો ‘હોઠમો’ અને મનમાં થયું હોઠસો માટે આટલી દીનતા ? આપણી કાકવૂણબરી વિનતી ?

જ્યારે ભોગને રોગ બાળી લાત મારનાર લાગીએને એક અકકડ બને અને ધનવાનની આગળ દીન બને, ત્યારે ટોણાચાર્યનું વનન પાડ આવે છે અચાના દાસા યયમ્ અને ધનના શામ હીએ, ધર્મના નહિ !

ધનની આગળ તો કો નમે. રોલો આપનાર આગળ કુતરે મળુ નૃત્ય કરે માણસ પણ એકલા પેટ પોષનારને જ નમે અને મહાપુરુષોની કદર ન કરે, વડીલોના વિનય ન સ્વાચ્છે, અધ્યાપકો પ્રત્યે આદર ન દાખવે તો એની માનવતા કઈ રીતે વિકસે ? નમ્રતા માટે વસ્તુપાવનો પ્રસંગ વિચારવા જેવો છે

પાલિતાણાની યાત્રાએ નીકળેલો મધ્ય મહામત્રી વસ્તુપાવના ગામમાં આવ્યો. એમણે સપ્તેમ સઘને લોજનનું નિમત્રણ આપ્યું ‘સઘ પોતાના ઘેર આવ્યો ત્યારે એમના દેશમૂલક માથ નહિ મુવણના ધાળ અને મુવણની ખારી કાઢી જાતું હતું મહામત્રી પોતે જ સઘના પગનું સ્થાપન કરવા બેસી વસ્તુપાવના આપનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિને પ્રેમથી નમન કરીને વસ્તુ પૂજે અને મદ્યસેનાપતિ તેજપાળ અતિથિને અન્ન દાન આપીને સઘના પગ ધોતાં એમના શરીર પર રાત્રેની ધાળ વહેતી હતી

નોકરોએ કહ્યું માલિક ! આ કામ અમને સોપો, થોડા વાદી રહ્યા છે, એમના પગ અમે ધોઈશું આપના ચરીર પર પરસેવાની ધારા વહી રહી છે આપને થાક લાગ્યો હશે. '

મહામત્રી વસ્તુપાળે આપેલો ઉત્તર ઠઠી ન જૂલાય તેવો છે 'અરે થાક ! થાક તો જન્મેજ મનો ઊગરી ગયો તમને આ પર સેવાની ધારા લાગે છે, પણ મને તો આ પ્રેમની ધારા લાગે છે તીર્થને સ્પર્શિ આપેલા માનવીના પગ ધોવાનું સીલાગ્ર્ય મને ક્યારે મળે ? આ ધારાની જુડેજુડા વાત્સલ્ય, પ્રેમ ને મેત્રી ભરેલા છે !'

આવા મહાન્ માણસોમા પણ કેવી ઉન્નત ભાવના હતી !

માનવ પ્રત્યે કેવું સન્માન હતું ! કેવી ઉન્નત ભાવના હતી !

માનવ જીવન એકલા ધનથી મહાન નથી બનતું 'Grabbiness does not consist in Riches' મહેતા ધનની નહિ, મનની છે

આજના પ્રવચનમા આપણે જોઈ ગયા કે, જે કાંઈ કાન દીધું નથી, જે કાને સહવચનો સામળ્યા નથી, જે આપે ત્યાગના દર્શન કર્યા નથી, જે પગે તીર્થની યાત્રા કરી નથી, જે પેદમા ન્યાયનું-પ્રમાણિકતાનું દ્રવ્ય ગયું નથી, અને જે મસ્તક શુરુ જનોના ચરણમા નમ્યું નથી, તે કેડ તો મારે માટે પણ લાયક નથી, એમ બધી શિયાળ પણ જૂઝ્યુ ચાલ્યુ ગયું

આ સામળીને વિચાર આવે જ આપણા જીવનમા ધર્મ ન હોય તો આપણુ જીવન પણ અર્થહીન ગણાય જીવનમાં ધર્મ હોય તો જ જીવનની મહત્તા છે

આપ સો આ પ્રવચન પર ખૂબ ગંભીરતાથી વિચાર કરજો, અને જીવનમા ફેરિનો નહિ, પણ આચરણનો, મરેલો નહિ પણ જીવતો ધર્મ લાવી જીવનને પ્રકાશમય બનાવો એ શુભેચ્છા....

માનવતાનાં સોપાન

અપ્પા ચેવ દમેઝવ્વો
અપ્પા હુ સહુ દુદ્દમો ।
અપ્પા દત્તો સુદ્ધી દોદ્ધ
અસ્સિ લોણ પરત્થ ય ॥

—ઉત્તરાધિકરણસૂત્રમ્

પૌતાના આત્માને જ કહેવો નોંધ્યો, એને રાજ
અને દેવમાધી ઉપચાર કરવો નોંધ્યો—કેમ કે
ખાલી ખધાના જય થઈ શકે—આત્મા જ અરેખર
દુનય છે જાનવ આત્મા જ આ લોકમા અને
પરલોકમાં સુખી થાય છે

માવનગર સમવસરેણુના વડામા દબરેલી માનવ
મેદનીમા આપેલ એક ચા માર પ્રવચનમાળા

માનવતાનાં સોપાન

૦૧૦

માનવત્વ એ એક એવું સ્થાન છે કે એને એક ઠેકે પશુતા છે અને બીજે ઠેકે દેવત્વ માણસ વિવેકપૂર્વક પ્રસ્થાન કરે તો એ દેવ બને અને વિવેક જૂલે તો પશુ ! માણસ પશુતા ભણી ન લપમી જાય, એ માટે જીવનદ્રષ્ટાઓએ માનવતાના અમુક સોપાન નિશ્ચિત કર્યા છે માણસ જાગૃતિપૂર્વક એ સોપાને ચઢે તો એ સોપાનદારા પ્રકાશને પામી શકે, માટે આજના પ્રવચનનો વિષય માનવતાના સોપાન રાખવામા આ ચો છે

સોપાન એટલે પગથિયા સોપાન કેના ? માનવતાના, પશુતાના નહિ પશુતાના સોપાન ન હોય એનો તો ખાટો હોય, પતન હોય, ઉત્થાન તો માનવતાનું હોય, તો પછી એ માનવતાનું મૂલ્યાંકન કરતા તો આપણને આવડવું જોઈએ ને ? એનું મૂલ્યાંકન કરતા ન આવડે તો આ માનવભવનો ફેરો નિષ્ફળ જાય આ ભવનો ફેરો નિષ્ફળ ન જાય અને મક્કળ થાય એ માટે માનવ ભવની નીસરણીના સોપાન ચઢવાની જરૂર છે માનવતાનું એક પછી એક સોપાન જે નાનવી ચઢ્યો નથી, એવો માનવી બાહ્ય દૃષ્ટિએ માણસ દેખાવા છતાં અંતરમા તો પશુતાનું પ્રત્યક્ષ જ સરીને બેઠો હોય ■ પશુતાનું પ્રત્યક્ષ પોતાના જીવનમા ન જાગડ જાય એ માટે માણસે સતત જાગૃતિપૂર્વક પોતાના જીવનનું અન કર્તવ્યોનું અવલોકન કરવું જોઈએ માણસે માણસાઈના ગુણોવટે આ દુનિયાને માનવતાથી ભરેલી બનાવવાની છે, દેવોની દુનિયા બનાવવાની નથી માનવ જ્યાં વસતો હોય ત્યાં

તો હવામા પણ કૂવની જેમ માનવતાની મુવાસ હોય, પણ આજ આપણા કમભાગ્યે જગતમા માનવતાના આ સો ચોછા થઈ રહ્યા છે ભગવાન મહાવીરની અહિં સાથી ભરેલા જગતના ચિત્ર સાથે આજના વિજ્ઞાનથી ધાતક બનેલા જગતના ચિત્રને સરખાવી જોલો ! માણસાઈના દીવા જો જળતા કરશે તો, આ ચિત્ર જોતા જ હૃદય મૂંઝાઈ જશે.

જગતનું ચિત્ર

આજના જગતનું દરેક કેટલું બિડામણુ છે ? કેટલાક શ્રીમ તો એકિંકે સુખમા જ મગ્ન બની, જીવનના ઉદાત્ત તત્વને ભૂવી બેઠા છે, સત્તાધીશો સત્તાના ધેનમા મૂંઝાઈ ત થઈ ઉદ્ઘાટન ક્રિયામાંથી જીવ્યા આવતા નથી, કેટલાક ધર્મગુરુઓ પોતાને માત્ર મઠ-મંદિર બનાવવાની ધૂનમા ભ્યા ત્યા જમી ગયા છે, મધ્યમવર્ગ જીવન નિર્વાહની ચટ્ટીમા પિસાડ રહ્યો છે, વિજ્ઞાનના બિડામણુ નાખેના લાજખો માનવીઓને મૃત્યુના મોમા ધકેલી રહ્યા છે, અત્યાતિ ઠાંજુની જેમ આજો ઠાટી માનવી સામે વૂઠી જી છે, આવા વિપ્રમ સમયમાં માનવતાના તત્વોને વિકસાવે એવા ઉપદેશકની, એ ઉપદેશને જીવનમા વણનાર નિઃશ્વાશ શ્રોતાઓની કોઈ પણ સમય કરતા આજે વધારેમા વધારે જરૂર છે જો કે આજકાલ વ્યાખ્યાનો ચારે બાજુ થાય છે, પ્રવચનસંપાન ૧૧ ગોઠવાય છે, લોકો જગતરોના પ્રમાણમાં સાંભળે પણ છે, પણ ઘણીનાર તો સાંભળનાર અને સંભળાવનારનો હેતુ દિલને ટાંવાવવાનો, મનને બહેકાવવાનો, જગતમા ખ્યાતિ મેળવવાનો અને વાગીના જાડુથી માણસોને મૂંઝાઈ ત કંવાનો હોય છે, એમ આજના પ્રવાહ પરથી તમને નથી લાગતું ? સાચા ઉપદેશકો અને માયા નિઃશ્વાશ શ્રોતાઓ આટલા બધા હોય તો જગતનું ચિત્ર આવું હોય ? આવી સ્વાર્થની આધી હોય ખરી ? એટલે જ પ્રશ્ન થાય છે કે

ઉપદેશને જીવન સુધારવા માટે સાક્ષાત્કાર સાચા નિશાનુ શ્રેતા
 કેટલા ? કેટલાક આગમો અને શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરે છે પણ
 તે જીવન સુધારવાની બુદ્ધિથી કરે છે કે પછી જોમાથી પણ
 વિજ્ઞાનના મારકણા પ્રયોગો કરવા માટે કરે છે, તે મને કહેવો ?
 કહેવાય ૥ કે શાસ્ત્રો જર્મનીમાં ગયા, ત્યાં વચ્ચાણા, ચોધાણા
 અને જોમાથી અણુવાદ અને પરમાણુવાદ સિદ્ધ કર્યો, અતઃ
 જોમાથી નીકળ્યો તો એટોમીઝમ (atomism) ને ? શાસ્ત્રોનો
 પણ કેવો ઉપયોગ ? જે સર્જનદાર હતો તેને જ સર્જક બનાવ્યો ।
 કારણ કે માનવ માનવતાના સામે મોરચે જઈને ઉભો છે
 સામા મોરચે ઉભેલા માનવને માનવતાના નિકટમાં લાવવાના
 સાધનો જીવનદ્રષ્ટાઓ આપણને વિધી ગયા છે એ સાધનોનો
 વિચાર આ પ્રશ્નને કરવાનો છે કહેકમે એ સોપાનદ્વારા, એ
 સાધનદ્વારા માનવતાના સિંહાસન પર આરૂઢ થવાનું છે માનવતાના
 સિંહાસન પર ચઢવાના આ ચાર સોપાન છે, શૂર, પંડિત,
 વક્તા અને દાતા ।

આ ચાર નામ સાક્ષાત્કાર મેં મલકાઈ ન જતા, મનમાં એમ
 ન માનતા કે એ ચારને મારી શકું છું, માટે હું શૂર છું,
 થોડું ભણ્યો છું, એટલે પંડિત છું બોલતા આવડે છે, માટે
 વક્તા છું અને થોડું દાન પણ દઉં છું એટલે દાતા ॥ અને
 મહારાજે કહેના ચારે સોપાન હું ચઢી ગયો છું, એટલે
 માનવતાના મહાસિંહાસનને માટે હું યોગ્ય છું

न रणे विजयाच्छूरोऽध्ययनाच्च पण्डितः,
 न वक्ता वाक्पटुत्वेन, न दाता चार्थदानतः ।
 इन्द्रियाणां जये शूरः, धर्मं चरति पण्डितः,
 सत्यवादी भवेद् वक्ता, दाता भूतहिते रतः ॥

સ્વભાવિની જાણ તે શૂરો નહિ, સહી જાણ એટલાથી તે પડિત નહિ, જાપણ ક્રવામા દુશળ હોય એટલા માત્રથી વક્તા નહિ અને જે માત્ર દાન જ દઈ જાણ એટલા માત્રથી દાતા નહિ. પણ જે ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂરમીર, ધર્મને આચરે તે પડિત; સત્યથી પવિત્ર અનેશી વાણીને હિંચારે તે વક્તા અને પ્રાણીઓના હિતમા જે આસક્ત હોય-અસ્યદાન આપતો હોય-તે દાતા, આ ચાર ગુણોમાથી કયા ગુણમા આપણે પ્રગતિ કરી છે તેનો અહીં વિચાર કરવાનો છે. શ્રદ્ધિવાળા જયે શૂર.

જગતને જિતવું સહેલું છે, જગત પર પશુમગથી સામાન્ય ચલાવવું એ પણ સહેલું છે, પણ ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવવો, ઇન્દ્રિયો પર આત્માનું સામ્રાજ્ય ચલાવવું એ કડીન નહિ, પણ અતિ દુષ્કર છે સાચો વિજયી, તે દેશને જિતનારો નહિ, પણ ઇન્દ્રિયો અને મનને જિતનારો. ઇન્દ્રિયો જેના કાબૂમા નથી, મન જેના હાથમા નથી એને વિજયી કેમ કહેવાય? એ તો પરાજિત, પરત્ર જણાય માણસ માને છે કે હું ભોગને ભોગવું છું, પણ ખરી રીતે ભોગો માણસને ભોગવી રહ્યા છે માણસ આ પીતા હોય છે ત્યારે ચાને અમૃત માની ગયથી કહે છે કે- 'હું આ પીઉં છું' પણ પચ્ચીસ વર્ષ પછી સક્રિય સીધું થતા ખબર પડે છે કે, હું આ નહોતો પીતો પણ આ મને પી રહ્યો હતો. ત્યારે એને ખબર પડે છે કે આ મારે આધીન નહોતો પણ હું ચાને આધીન હતો બીડી પીનારા પણ ઘણીવાર દાનમા આવી કહે છે કે-અમે બીડીની મઝા માણીએ છીએ. બીડી એ તો સ્વર્ગની સીડી! આપુ બોલનારાઓનું વૃદ્ધાવસ્થામા હેતુ ખવાડ જાણ છે અને આખી રાત ખૂ ખૂ કરી જાગે પણ નહિ અને પાઠાચીને જાણવા પણ કે નહિ, ત્યારે એને ખબર

પટે છે કે, બીડીની મઝા હું નહોતો માણતો પણ બીડી મારા કાળજની મઝા માણતી હતી !

આજ સ્વતંત્રતાના નામની બાગ ચોકારનારા તો ઘણા છે પણ સ્વતંત્રતા એ કયા પખીનું નામ છે એ તો મને સમજાવો ! જીવન પર જરાય કાબૂ રાખવો નહિ ને છાતી કોકીને સ્વતંત્રતાની વાતો કરતી છે ? તમારી આખો અપવિત્ર કપ અને તાવણ્યને માટે તલસતી હોય, જીભ લક્ષ્ય—અલક્ષ્યનો વિચાર કર્યા વિના જુદી જુદી વાનીઓ ચાખવા તલસાટ કરતી હોય, કાન ન સાંભળવા લાયક વાતો અને નિન્દાઓ સાંભળવા તૈયાર હોય, ચામડી અપવિત્ર અને સુવાળા સ્પર્શો માટે ઝખના કરતી હોય, મન બીજાનું શુદ્ધ ચિંતવતું હોય, નાકને સુદગ્ધ સુવાસ આપવા માટે કુદરતના દીપેવા કેમળ પુષ્પોનો કમચરધાણુ કઢાતો હોય, નાકિચ્છાહે માણસના માથા કાપી જેમ ચાંભવામા મઢવા, તેમ તમે પણ સુદર કૂલોને તોડી કૂલદાનીમા મઢવા હો, ગરીબોવી હુર્જી કહી દૂર ભાગતા હો તો કંઈ રીતે માનવું કે તમે ઇન્દ્રિયોને જિતી છે અને સ્વતંત્ર બન્યા છો ?

આ તો મારું છે કે માણસના હૈયામા મામાના વિચારોને જોવાની બારી નથી, એવી બારી હોત તો કેવું પરિણામ આવત ? માણસ જીવન ઇચ્છોનો ડગલો પહેરી, શાહ મર્ધ આગળ બેસી શકે છે, તે યેમી શકત ખરો ? માણસના વિચારો એ બારી દ્વારા બીજા માણસને દેખાત તો માણસ માનવ લાગત કે દાનવ ? આ દષ્ટિએ તે હૈયામા વિચારો જોવાની બારી ન કરીને કુદરતે માનવ જાતની લાજ રાખી છે ને ? માણસ કેવો કૂં જાન્યો છે એનો એક દાખલો તમને આપુ હમણા થોડા દિવસ પર હું એક ભાઈને બગવે આહાર લેવા ગયો હતો એના બગવાના જિવાન ખાનાની દોવાલ પર હસ્યુ અને રોજના સિગરેટ શોભા માટે

ટાંચ્યાં હતાં આ જોઈ મને ઘણું માણસ કેવો કૂર બન્યો છે !
પોતાના ઘરને શણગારવા માટે હરણ અને રૈયઝ જેવાં નિર્દોષ
પ્રાણીઓને મારીને પશુ એના શિંગડાથી જીંદગીભરે વધારે છે
અને પોતાની જાનને દલારસિક કહેવડાવે છે ! માણસે વિવેક
શક્તિ ખોડી, સ્વાર્થી બની, ઇન્દ્રિયોના પ્રવાહમાં તણાઈ અને
આત્માની અનંત જ્ઞાનદમય શક્તિ પર પાણી ફેરવ્યું

આત્માના સામર્થ્યને હજીનાર વાસના છે વાસનાના વત્તોએ
આત્માના પ્રકાશને ઢાંક્યો છે અને આત્મા એ પહેરી એમાં
દેખાયો છે આ જ કાળે વામનાના સામ્રાજ્યમાં આત્માને ઘણાં
પિછાનતા પશુ નથી, પિછાનતા હોય તો પશુ એ માટે સચિન્ત
નથી આત્માને નિરખે, એના સામર્થ્યને પારખે, તો એને
સમૃદ્ધિથી દલકાતા રાજધિરાજનો વૈભવ પશુ તુરંત લાગે એ
જ્ઞાનની જેમ સત્તાધીશોની અને શ્રીમતોની ખેડી ખુશામત
ન કરે તમને ખબર હશે કે બર્નાર્ડ શાએ બગવાન મહાનીરના
ખ્યાલુક વખતે કહ્યું હતું -

‘Give me that man who is not passions’
slave and I will wear him in my hearts core’

મને એવો માણસ આપો કે જેણે ઇન્દ્રિયોને છતી
હોય, જે વાસનાના-વિષયોના શુભામ ન હોય, તેને હું મારા
દેવાના ઠીકામાં ઠીકા ખૂણામાં પધરાવીશ શાનુ આ વાક્ય
ફક્ત સત્ય છે ! એ કહે છે કે મારા દેવાના દિવાનખાનામાં
પ્રદેનશાહની છબી નહિ ટાંચુ, પણ ઇન્દ્રિયોને જિતનારની છબી
પ્રગીય વાઈ ! કેવી માગણી ! હું તમને પૂછ : તમે તમારા
જ્ઞાન દિવાનખાનામાં કેની છબી ટાંચી છે ? રામની કે રમાની ?
કર્મની કે ધનની ? વાત્સલ્યની કે વાસનાની ? જવા દો એ તમે
કિં કહો તોય ચાલશે પણ એ વાત ચોક્કસ છે કે દિવનુ

દિવાનખાનુ છખી વિના ખાતી તો કદી નહિ જ રહે. તમે
વિકાસની છખી નહિ ટાળો તો વિનાશની છખી એની મેળે ટિમાઈ
જશે. વિનાશની છખી પસંદ ન હોય તો વિકાસની છખી લાવો
અને વિકાસની છખી લાવવા માટે વાસના પર વિજય મેળવો !

સિકંદરના દિલમાં ઉપસેલી વિનાશની બચકર છખીને બૂચી
નાખવાનો વિચાર ઇ સ પૂર્વે કરપ મા ઍરિસ્ટોટલને આવેલો
મેસિડોનીઆના મહાન્ વિજયી સિકંદરે દિગ્વિજય કરવા પ્રયાસ
કર્યું અને ભારત ભરૂં ક્ય આઢરી ત્યારે તેના ગુરુ ઍરિસ્ટોટલે,
એને જીવનની મહત્તાનુ જ્ઞાન કરાવવા એની પાસે એક માગણી કરી.

યદિ જો હો જફે રાજન ! તો જૈની ગુરુકો લે જાના ।

જિનોને જ્ઞાનકો પાકર ગહરે તત્ત્વકો જાના ॥

શુદ્ધને અન્તે પળાયથી પાછા ફરતા સિકંદરે ઍરિસ્ટોટલે
માગણી કરેલા જેન સાધુની શોધ કરાવી શોધ કરવા એના
સૈનિકો ત્યારે તરફ ફરી વળ્યા ઘણી શોધ પછી એક નદીકિનારે
ઠીકેલા અને આત્મસમાધિમાં રૂબેલા એક મસ્ત સાધુ મળી
આવ્યા સૈનિકોએ કહ્યું ‘ મહારાજ ! ચાલો, જલદી કરો,
દિગ્વિજયી સિકંદર તમને યાદ કરે છે, તમારું તો કામ થઈ
ગયું । અરે, તમારો ઉદ્ધાર થઈ ગયો જલદી કરો, જલદી ’

તમે વિચાર કરી જુઓ, સિકંદર સતનો શુ ઉદ્ધાર કરવાનો
હતો ? પણ આ તો રદ્દા દાસ ! એ તો એમ જ માને કે સિકં-
દર જેને પ્રેમથી યાદ કરે, તેનું જીવન જીવડી ગયું તમને પણ
અર્ધીના પ્રધાન આ રીતે જોલાવી જ્ઞાનપાન આપે તો ખુશ
ખુશ થઈ જાઓ ને ? અને જયે કહેતા ફરો ને કે, મારે તો
પ્રધાનો સાથે ઢોસ્તી છે ! હું આમ કરું ને તેમ કરું, પણ
આ તો રદ્દા સત ઍરિસ્ટોટલે બાણીને જ આપા જેન સાધુને

લાવવાની માગણી કરી છે. ઘડીમા રીંતે ને ઘડીમા ખીંચે તો તે સત કેમ કહેવાય? એ તો મેરુ પર્વતની જેમ અડોલ હોય. મેઘ ગભીર વાણીમાં સતે કહ્યું ‘સિકંદર કેણુ છે, તે હું બાણુતો નથી તમે કહો છો કે, એ દિગ્વિજયી છે તો આનંદની પાત છે, પણ મહાન્ વિજેતાને મારો એક નમ્ર પ્રશ્ન પૂછજો ‘તમે દિગ્વિજય તો કર્યો પણ ઇન્દ્રિયવિજય કર્યો? ઇન્દ્રિયોના વિજય કર્યો હોય તો તમારા ચરણોમા આવવા હું તૈયાર છું, પણ એ માત્ર જગતને જ જિત્યું હોય, તો હું આવવા તૈયાર નથી’

સિકંદરને આત્મા શુ વસ્તુ છે એની ખબર ન હતી એને તો વિશ્વવિજયની ધૂન લાગી હતી, એ ધૂનમા જ એ પાગલ બન્યો હતો. આવા ધૂનીને આત્મચિન્તા માટે કે આત્મજાગરિકા માટે સમય ક્યાથી હોય? ભૌતિકતાના રંગે રંગાયેલા સિકંદરને સતે પૂછાવેલો પ્રશ્ન સાવ જ નૂતન લાગ્યો. એને તો એમ જ ધ્યુ કે, પોતાનું નામ સાબળી લલલવા ચોદાવ્યો. પણ મૂકી પડે, ત્યાં આ વળી કેણુ કે જે સામે યદ્યં પ્રશ્ન પૂછે? રાજાઓ મળ્યા, મહારાજાઓ મળ્યા, વીર પણ મળ્યા અને ધીર પણ મળ્યા, પણ આરો પડકાર કરનાર તો હંમુ સુધી કોઈ નહોતું મળ્યું પ્રશ્ન કરનારનું કેવું સામર્થ્ય? અને આનો પ્રશ્ન? એ તો વળી સાવ જ વિચિત્ર? અને છતાં કેટલો જોડો, ગભીર ને હૃદયરપર્શી? એટલે, એ જાતે જ મુનિ પાસે પહોંચ્યો, મુનિનો પ્રેમાળ ધર્મલાલ સાબળતા જ એના હૃદયમા માવનાનું પૂર આપ્યું.

‘સત! આપ મારી સાથે પધારો અતિ માનથી હું’ આપને મારા હેથમા લઈ જઈશ વિજયયાત્રાના પ્રસ્થાન કાળે મારા શુરુ ઍરિસ્ટોટલે જેન સતને સાથે લાવવાની માગણી કરી હતી, તો આપ પધારો સુદર વાહનો, લભ્ય મહેલો, આનંદથી

લિખરાતા ઉપવનો, ફીરા, માણુક, મોતી. જે જોઈએ તે આપને
 માટે તૈયાર છે. મોત તમે મારી સાથે ચાલો. ' વિજયના
 ગર્વથી છલકાયેલા ચોદો એક પછી એક શબ્દ ઉચ્ચારવા લાગ્યો.
 કેટલાકે શ્રીમતો અને સત્તાધીશો એમ જ માને કે પૈસાથી ને
 સત્તાથી બધું ખરીદી શકાય છે એમા સતો થોડા જ બાકી રહે
 છે? એ લોકોની વાત શું કરવા કરીએ? તમારી જ માન્યતાનો
 વિચાર કરો ને? તમેય એમ જ માનો છો ને કે-ધનથી
 ધર્મ ને સ્વર્ગ બધું મેળવી શકીશું, માટે ધન લેશું કરો.
 આહ! મોહના સામ્રાજ્યે જગત ઉપર કેવો ઘેરો ઘાટ્યો છે!
 પણ અહિં તો મુનિએ પોતાનો ધર્મ સમજાવ્યો. ધન, વાહન,
 વૈભવ, વનિતા વગેરેને સ્પર્શ પણ ન કરાય એવી સમજાધર્મની
 મર્યાદા સમજાવી, અને પોતાના ધર્મત્રેય અને કાર્યક્ષેત્રને છોડી
 ત્યાં ન માવવાની મહત્ત્વતા જણાવી પણ સિકંદર જેવું નામ
 એ શેનો માને? એનો ગર્વ છોડાયો, આજ્ઞા આગળ ધર્મ
 કેવો! ને મર્યાદા કેવી! ધરતીને મૂળવી નાખે એવા સત્તાવાહક
 શબ્દોમા સિકંદર પ્રગટ્યો ' મહારાજ! ધર્મ ને મર્યાદા એ
 તો નિર્બળોનું આશ્વાસન છે એ ઉપદેશ કોઈ શક્તિહીનને
 આપતો અત્યારે હું મર્યાદા અને ધર્મ ચાલણવા નથી આવ્યો.
 પણ તમને હેવા આવ્યો છું તમારે આવવું જ પડશે મારે
 આજ્ઞાનો બનાવર કે પ્રતિકાર કરનાર રાજાધિરાજ પણ ધૂળમ
 મળી ગયા, એ તમે જાણો છો? તમે અને ના કહેશો તો તમારે
 શું સ્થિતિ થશે તેનો વિચાર તમે કર્યો છે?... " એનો હા
 સોનાના મૂઠાથી ચમકતી તલવાર પર ગયો અને તેજસ્વ
 તલવાર મ્યાનમાંથી બહાર નીકળી

ચાંદની જેવું શાંત ને મધુર સ્મિત કરી આત્મશ્રદ્ધાથી
 ઝળહળતા શબ્દોમા મુનિએ કહ્યું " સિકંદર! દિવિગત
 સિકંદર! જરા શાંત થાઓ આ સમત્તાગણ નથી, પણ સમતાગણ છે

અને તત્ત્વવાર તો રાજન ! શરીરને છેદે, પણ તારી સામે તો આત્મા ॥ આત્મા શરણથી છેદાતો નથી, પાણીથી ભીંજાતો નથી, પવનથી સુકાતો નથી ને પ્રચંડ અગ્નિની જ્વાળાઓથી પણ ઘાળે નથી આત્મા તો અમર છે નાશ પામે એ તો આ શરીર છે રાજન ! શાશ્વત આત્માને અશાશ્વત તત્ત્વવાર કંઈ નીતે કાપી શકે ?”

”

છવનમા કેરી નહિ સાલળેની સતની અજેય વાણી સાંભળતા સિંહરતું દ્વંદ્વ આત્માની અલોકિક દુનિયામાં વિકંઠવા લાગ્યું આત્માની પ્રચંડ શક્તિનું જ્ઞાન એને ઘવા લાગ્યું મૃત્યુના શુર જેવા આ સતના શબ્દો સાંભળતા, એના હાથમાંથી તત્ત્વવાર સરી ગઈ સમરાગલુમા મોરચા પર એણે મરણિયા ધર્મ ધૂમતા લાગળો વીર યોદ્ધા બોલ્યા હતા, પણ મૃત્યુના મહંપમા પણ આ સતના મુખ ઉપર અમરતાની જે કાન્તિ ઉપસી આવી તે તો સાંજ જ અલોકિક હતી આની સાથે જાણે કેટલીય સરખામણી ન થાય !

..આ શબ્દો ગભીરતાથી વિચારવા લેવા છે આવા મણ્ડો પશ્ચાત્તા વિષમ સમયે પણ મુનિ કેવો નિર્ભય ઉપદેશ આપે છે ! કારણ કે એમણે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જિતી, આત્મસ્વરૂપ ભણ્યું ॥ ઇન્દ્રિયોના વિષેતાને મરણ મૂલવી શકતું નથી, એથી તો મરણ ચોતે જ મૂજે છે ! મરણનો ભય વધે છે, મરણનું નામ સાલળી માણસ કે પે છે; કાણુ કે અમરતાની પાત જૂલાઈ અને કાયાની માયા વધી કાયાની મમતાએ માણસને પામર બનાવ્યો છે, સત્વહીન બનાવ્યો છે અને દિ સક ભાવનાથી તરંગેળ બનાવ્યો છે જેણે અમરતાના ગીત ગાયા છે, એ તો વિનમ વિપત્તિમા પણ નિર્ભય ને વાત્સલ્યભર્યો હોય. ચંડકોશિક નામ જ્યારે ચારે બાજુ ચોતાની વિપદદિ દેહતો હતો ને પ્રાણીઓનો સહાર કરતો હતો ત્યારે પ્રેમદિ લઈ પ્રભુ

મહાવીર ત્યા પહોંચ્યા એમને જોતા જ વિષધર ધસી આગ્યો. દૂધાડો મારી, પ્રભુના ચરણે જોરથી ડબ મારી દૂર ભાગ્યો. એના મનમાં એમ જ હતું કે, હમણા મારા કાલિલ જોરથી મૂર્ચ્છિત થઈ આ માણસ મારા પર ગળડો પણ ત્યાં તો પ્રભુએ એમની અમીલરી પ્રેમદષ્ટિએ વિષધર ૫૦ વર્ષાવી અને જોડ્યા “ઓ ચઠકોશિક! જરા સમજ! જૂઝ! જુ કાણ હતો, તેનો તો જુ વિચાર કર તુ તો એક વખત પવિત્ર સાધુ હતો, પણ કોમ કરવાથી, અને પ્રેમની દષ્ટિ જોવાથી તુ મરીને નાગ થયો. મૈત્રીની દષ્ટિ જોઈને જેરી દષ્ટિ ઠેળવી, એટલે તુ સત મટી સર્પ થયો.” જા. મહાવીરની પ્રેમના પ્રકાશથી બરેથી અમરવાણી સાબળી સર્પને પણ આત્મજ્ઞાન થયું એણે જેને વધી અમૃતનો માર્ગ લીધો સર્વ સમર્પણ કરી, અનશન સ્વીકારી, અમરત્વને પામ્યો.

આહ! પ્રેમનો કેવો પ્રભાવ! પ્રેમના સામ્રાજ્યમાં કોઈ વેરી નથી, કોઈ જેરી નથી, કોઈ અધમ નથી, કોઈ ઉચમ નથી, કોઈ ઉચ્ચ નથી, કોઈ નીચ નથી. ત્યાં તો કેવળ નિર્ભયતા અને વાત્સલ્યનો પ્રકાશ વિલસે છે!

મુનિએ કહ્યું સિકંદર! માનવી મૃત્યુથી ગભરાય છે, કારણ કે એણે ઇન્દ્રિયવિશ્વય કયો નથી જો એણે ઇન્દ્રિયોને નિતી જ હોય તો તો એ એમ જ કહે —

અનન્તના પ્રવેશ દ્વારે, મૃત્યુ તો પરિચારિકા,
જે છર્ણુ વસ્ત્રો પરિહરીને, નવીનને પહેરાવતી,
એ મૃત્યુથી હે માનવી! તુ કાં ડરે? તુ શાં ડરે?

મૃત્યુ આવે તો આવવા દો એ નવા નવા વસ્ત્રો પહેરાવનારી મુદર સેવિકા છે એને જોઈ ગભરાઓ છો શા માટે? પણ આ મુદરી તેને જ નવા ને મુદર વસ્ત્રો પહેરાવે

છે કે જેણે જીવનમાં કંઈક સારા કાર્યો કર્યા હોય, જેણે સંયમ પાળ્યો હોય, પ્રેમની હવા ફેલાવી હોય, વાત્સલ્યનો પ્રકાશ પાડ્યો હોય. એવો માણસ તો મૃત્યુ-કુમારિકાને લેતા આનંદ પામવાનો પણ જેણે ઈન્દ્રિયોને જિતી નથી, વેર-ઝેરનો દાવાનળ પ્રગટાવ્યો છે, એવો માણસ તો મૃત્યુનું નામ સાલળતા જ કંપી જવાનો- પ્રજા હિંસાનો ! તમે મરણથી ગભરાઓ છો કે નિર્ભય છો ? જો નક્ષત્રતા હો તો જો લાયક કારણ ચોધી કાઢો સત્કર્તવ્યોનો અભાવ અને ઈન્દ્રિયમણની સ્વચ્છન્દતા તો મૃત્યુના લાયક કારણ નથી ને ? જો સિવાય બીજું શું હોઈ શકે ?

સતના આ પ્રભાવશાળી વીર વચનો સાલળી, સિંકેદર એમના ચરણોમાં ઢળી પડ્યો એણે કહ્યું “ હવે મને સમજાય છે કે મારા શુરુએ જોન સાધુની માગણી કેમ કરી હતી ! મારા અભિમાનને પાળવા જ એમણે આ લલામણુ કરી હતી આત્મા માટે ફેડને ફૂલ કરનારા વીરો પણ આ વિશ્વમાં છે એમ આપના દર્શન પહેલાં મને કંઈએ કહ્યું હોત તો હું ન માનત પણ આજ આપના દર્શનથી તો જો સત્યની મને ખાતરી થઈ છે આપના મિત્રનથી મને સમજાયું કે જગતને જિતનાર કરતા પણ ઈન્દ્રિયોને જિતનાર મહાન છે-શૂરવીર છે ! ધીર ને વીર તે જ કહેવાય કે, જે વાસનાનો શુભામ નહિ, પણ જે સતોષનો સત્તાન છે આપ મને કંઈક એવો સંદેશ આપો જે હાથ હું મારી માલોમ તરફ જાઉં અને જો અમર સંદેશ મારા જીવનમાં ઉતારી, જો હિંચ સંદેશ મારા હેશળાધવોને પહોંચાડું ! ”

જેયુ, ત્યાગનો પ્રભાવ કેવો છે ? સિંકેદર જેવો ઘમટી પણ ત્યાગ આગળ ઝૂકી પડ્યો વિશ્વની એવી કંઈ તાકાત નથી, જે ત્યાગ સામે પડકાર કરે ! સૂર્યનો ઉત્થ થતાં જેમ અધકારના કુંભરા પણ એમણી જાય, તેમ ત્યાગનો મહિમા પ્રગટતાં, લોગીઓ

એની આમળ જોગળી જાય ! અને તેથી જ કૈમિનેય નહિ
 નમનારો અક્રંત સિકંદર નગ્ર જાની જ તના થરણુમા ઢળી પડ્યો
 એના આત્માના દાર ઊવડી જયા અને ઉપદેશ થઈણુ ઠરવા યોગ્ય
 બન્યો તમારે પણ ઉપદેશ સામળવા માટે આવી નુમતા અને
 જિજ્ઞાસા કેળવતી જોઈએ ને ? નગ્રતા અને જિજ્ઞાસા વિનામાં
 શ્રોતાને ઉપદેશ મળનારવો એ તો બિધા ઘડો પર પાણી રેંઠવા
 જેવું છે એથી જન્મેને નુકસાન પાણી નિર્મૂળ જાય ને ઘડો
 ખાલી ને ખાલી રહે જો કે આ તો વિવશાએ વાત છે નહિતર
 વખાને તો એકાન્તે લાલ છે જ એ તો એક કલાક નિર્મશ જ
 કરતો હોય છે, પણ માધ્યાહ્ન્યત બ્યાખ્યાનકારે પણ સલા નિરીક્ષણ
 તો કરવ જ રહ્યું કે—આમા કોની કેટલી પાત્રતા છે ? પાત્રતાનો
 પ્રભાવ કોઈ અજળ છે પાણી એકનુ એક જ છે પણ પાત્રતા
 જોથી પરિણામ જુદું આવે છે સ્વાતિ નક્ષત્રનુ પાણી છીંપમા
 પડે તો મોતી થાય, ફળદ્રૂપ ભૂમિમા પડે તો સારુ અનાજ
 થાય, ને સર્પના મોમા પડે તો ઝેર થાય

પાત્રાઽપાત્રવિવેકોઽસ્તિ, ધેનુપન્નગયોસ્તિ ।

તૃણાત્ સજાયતે ક્ષીર, ક્ષીરાત્ સંજાયતે વિપ્પ્ન ॥

પાત્ર અને અપાત્રનુ કેટલું અતર છે તે બતાવવા માટે આ
 એક સુમાપિત જ બસ છે ગાયને તૃણ—ઘાસ ખવડાવે
 તો ય તેનું દૂધ થાય અને સર્પને દૂધ પાઓ તો ય તેનું
 હંલાહલ ઝેર થાય ! પાત્રનો કેવો પ્રભાવ !

મુનિએ પણ સિકંદરમા હવે નગ્રતા અને જિજ્ઞાસાદારા
 પાત્રતા જોઈ, અને કહ્યું “ તમે જે આપી ન શકો તે તમારે
 લેવું નહિ ! ” મુનિનુ આ સહસ્થપૂર્ણ વાક્ય એમને ન સમ
 જાય, એટલે સિકંદરે કહ્યું “ હું આ મહાવાક્યનો અર્થ સમજી
 શક્યો નથી એટલે કૃપા કરી આપ મને વિસ્તારથી સમજાવો...”

કહેવાય પડિન તે જ કહેવાય કે જે ધર્મને વિવેકપૂર્વક
આચરતો હોય, પોતાની ફરજ જે સમજતો હોય, અને અત્યારે
પોતાનું પ્રાપ્ત કર્તવ્ય શું છે એનો વિચાર કરી અયોગ્યને છોડી,
યોગ્યનો આદર કરતા હોય, તે પડિત કહેવાય આવો પડિત
આ દુનિયાના યોગમા રાચે ખરો? એ વિલાસના સાધનો
મેળવી નાચે ખરો? એ જગતની સ્વપત્તિમા માચે એમ તમે
માનો છો? ત્યારે સાચો પડિત આ દુનિયાને શું માને? કહો
જોઈએ? સાચો પડિત આ દુનિયાને એક વિશાળ મુસાફર
ખાતુ માને આ મુસાફરખાનામા રોજ લાખો આવે છે અને
લાખો જાય છે માણસ માને છે હું કઈક છું એ હું-પડના
ઘમડમા ટાલનારા પણ ધૂળમા મળી ગયા જેઓ એક દૂર
મારી જગતની રાખ કરી શકતા હતા, એમની રાખ આજે
શોધીયે જડની નથી જગતના ગમે એવા સત્તાધીશ કે ધનવાન
માણસને પણ આ જગતમાથી જવાનું છે એ તો નહીં ને?

માણસ મોટો છે, માટે કઈ મૃત્યુ એની વાટ જોઈને ઊભુ
રહેવાનું નથી મૃત્યુની ગાડી તો રાતદિવમ ચાલી જ જાય છે
અને જે એના ઝપાટામા આવે, તેને ઉપાડતી જ જાય છે
જગતની ગાડી તો મોટા માણસની શરમને લીધે કદાચ થલાવી
શકાય, પણ આ મૃત્યુની ગાડીને ગમે એવો સત્તાધીશ પણ
થલાવી શકે એમ તમને લાગે છે? શું તમારો પૈસો મૃત્યુની
ગાડીને એક સેકન્ડ (second) પણ નહિ રોકી શકે? એમ
માત્ર ટાલાવે નહિ ચાલે. જરા સ્પષ્ટ ચબ્દોમા કહો તો આ
સામાન્ય માણસોને પણ ખબર પડે કે આ થોડા આટલા શ્રીમત
હોવા છતાં પણ કહે છે કે, અમારો પૈસો ને અમારી આવડત
અમને બચાવશે તો નહિ, પણ એનો સફુપયોગ ન થયો તો
અમને ખેતીને નર્કમા લઈ જશે કેમ આ વાત ખરી છે ને?
'હ' વાહ, રગ રાખ્યો આમ જોરથી બોલો તો આ માનવ

મેદની પણ સાક્ષી થકે સુખી માણસોએ તો વળી આ વાત ઉપર ખૂબ વિચાર કરવો જોઈએ કે, 'સસાર એ મુસાફરખાતું' છે અહિં ગમે એટલું ભેગું કરીશું તોય છોડ્યા વિના છૂટકો નથી હું આ વેસવને નહીં છોડું તો એ મને છોડશે હસતાં હસતાં નહિ ત્યજી તો રડતા રડતા ત્યજવું પડશે' બાપડા યદને છોડવા કરતા બડાદૂર યદને છોડો ને ! કે જેથી લોકો પણ તમારી પાછળ એમ કહે કે - ખરો ભડનો ઠીકરો નીકળ્યો લોગોએ એને નથી છોડ્યો પણ એણે લોગોને લાત મારી ધન્ય છે આના ઠહાપણને ! સસારમા રહ્યો પણ એમા ફસાયો નહિ ધન મળ્યું પણ એમાં મુઝાયો નહિ સસારને મુસાફરખાતું માની નીકળી ગયો !

રઘુકુંવરનો ત્યાગ

શ્રી રામના વનવાસની વાત તો જગપ્રસિદ્ધ છે ને ! રામાયણને એ કરુણ છતાં સોહામણું પ્રસંગ વિચારવા જેવો છે આખી અયોધ્યામા આનંદની હવા જાગી જી શ્રી રામ ચક્રાવર્તીના રાજ્યાભિષેકની તૈયારી ઘણા જ ઉત્સાહપૂર્વક પૌરજનો કરી રહ્યા છે ! આ ઉત્સવ એકલા રાજાનો નહિ પણ પ્રજાનો પણ ખરો કારણ કે આવા ભવા રાજાના રાજ્યાભિષેકથી પ્રજાને શાન્તિ ને સુખ મળવાના છે એટલે આજની જેમ કેવળ શાન્ત્યને જ ખર્ચે એ ઉત્સવો નહોતા થતા, પણ પ્રજાના તન-મન અને ધન પણ એમા મગતા, એટલે એ ઉત્સવનો આનંદ કાંઈ જોર જ આવતો ! આ સમયે શ્રીરામ યુગારગૃહમા વચ્ચા-કઠાર પહેરી રહ્યા જી હાથમા હીરાથી જડેલાં મુગટ લેતા એ વિચાર કરે છે કે - આ યુગના ભારને વહન કરવા હું સમર્થ જ ખરો ? આજ હું નાગરિક છું, આવતી કાલે હું રાજા થપ્પશ અને આખી અયોધ્યાની જવાબદારીના બોજો મારા શિરે

આવશે તો આ વિશાળ જવાબદારીના ભારને ઉપાડવા હું સમર્થ છું ખરો? રાજ્યાભિષેકના આનંદ-ભર્યા પ્રસંગે, ગલીર ખુન્ની શ્રીરામ વિચાર કરે છે આવા પ્રસંગે પોતાની જવાબદારી ને લાયકાતનો વિચાર કરનારા કેટલા? આજકાલ પોતાની લાયકાતનો વિચાર કર્યા વિના સત્તાની પકાપટ્ટી માટે જે દોડાદોડ કરે છે એનું જ આ કલેશમય પરિણામ છે. સૈને સત્તા ભેડાએ છે, શમ્ભિનો કે સચમનો વિચાર કંઈનેય કર્યો નથી. જ્યાં સત્તાની જ ભૂખ જાગે ત્યાં કેવું કારમું પરિણામ આવે, તેના જ અહિં વિચાર કરવાનો છે. જે સમયે શ્રીરામ પોતાના કર્તવ્યની વિચારણા કરી રહ્યા છે, તે જ પ્રસંગે 'કંઠેથી પોતાના તુલ્ય સ્વાર્થનો વિચાર કરે છે શ્રી દશરથજી પણ આજે આનંદમાં કે, પોતાના લાયક પુત્રનો રાજ્યાભિષેક થવાનો છે. પોતે આજ દિવસ સુધી ઉપાટેથી રાજ્ય ધૂગ પોતાના યોગ્ય ઉત્તરાધિકારીને ખાધે મૂકાય છે, એની ખુશાલીમાં એ મનમાં મગકાય છે, પોતે મુક્ત બને છે અને યોગ્યના હાથમાં રાજ્યનો દોર ચોપાય છે. રાજ્યની દૃષ્ટિએ જીવનનો આ છેલ્લો પ્રસંગ શાન્તિથી પતી જાય તો પોતે હવે જીવનના ઉત્તરાર્ધમાં કંઈક આત્મસાવના કરી શકે, એમ એ માને છે. એટલે જ એ સુદર વસ્ત્ર પહેરી મહેલમાંવી બહાર નીકળવા જાય છે ત્યાં ખારણામાં જ ઠેકેથી આવી ઊભા રહ્યા. આ ચતુર સ્ત્રીએ આજે સોળે શણગાર સજ્યા છે. માણસને મત્ત બનાવી દે અથવા એનો મૃગાર છે સ્વાર્થની મદિરાથી એની મસ્ત આંખો ધૂમી રહી છે. આકર્ષણ વૃદ્ધ ઉપર પણ શુ કામ કરે છે તે તમે વિચારી બેજો, જ્ઞાનીઓ કહે છે કે, પ્રલોભનકારી પાંથોથી દૂર રહો. એનો મારકણો સ્વભાવ જતો નથી. ઝેર તે ઝેર છે તે વૃદ્ધને ય મારે ને યુવાનને ય મારે, બાલુલાને ય માટે અને અબાલુને ય મારે જે ખાય તે મરે! ઘણા કહે છે ને કે અમે તો હવે વૃદ્ધ થયા, અમારી ઇન્દ્રિયો સિધિલ થઈ હવે

અમને વિષયની ભૂખ ન બાળે અમે તો હવે અનાસક્ત છીએ-પણ હું કહું છું કે, જવા દો એ દેશને ! તમે કેવા અનાસક્ત છો તે જાણીએ અને માનસશાસ્ત્રીઓથી અભણુ નથી પાત્ર ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયો અને બસો ને બાવન વિકારોમા મગ્ન રહેવું અને પાછી અનાસક્તિની વાતો કરવી !

કેટલાક વૃદ્ધો માટે તો કહેવાય છે કે શારીરિક શિથિલતાને લીધે બાહ્ય દષ્ટિએ શાન્ત દેખાતા હોય પણ સિનેમામા કે નાટકમાં જાય એટલે નટીઓને જેમ વેતવેત ઠીક થઈ જાય ! જેમ ને આ છુદાઓની અનાસક્તિ ! વૃદ્ધ થવા છતાં વાસના ન જાય તો એ આખા કુળને કુમાર્ગે લઈ જાય જેમ વાળ ધોળા થતાં જાય તેમ તેમ હૈયું પણ ધોળું થવું જોઈએ

શ્રી કથરથલ્લ ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી વિરાગી બન્યા ॥
જેમને પોતાના હૈયાને કેળવ્યું છે એટલે એ વિચાર કરતા આવે છે કે-હવે રાત્ર્યનો સાર ઉતારી હું લગવો બનું ને સયમનાં સાધના કરું-એ જ પ્રસંગે બારણામા ઉલેકા કંકેથીને જોઈ એમણે પૂછ્યું 'કા બારણામા કેમ ? આજે તમે ઉદાસ કા જણાવો છો ? આજ તો આનંદનો દિવસ છે, જે જોઈએ તે માગો આજે કંઈ જ મોઢું નથી ' ત્યારે કંકેથીએ કહ્યું 'શુ માણ ? મારે બીજું માગવાનું ॥ હોય ? તમારી જેમ મારા ભરત પણ ત્યાગના રંગે રંગાયો છે મારા હાથમાથી તો પતિ ને પુત્ર બને જાય છે એટલે પુત્રને રોકવાનો માર્ગ એક છે રામને ૦ દલે ભરતને રાત્ર્યાભિષેક કરો, અને તમે લક્ષ્મણે આપેલું વચન પાળો, એ જ પ્રાર્થના '-કંકેથીના આ વચનો સાંભળતા શ્રી દય સ્થલને પોતાની છાતી પર મોટી ચિત્રા પડી દોય એવો કારમો આઘાત થયો આનંદ ભરી ગયો લોહી થીજી ગયું એકદમ મૂર્છા આવી ને ધરણી પર લગતા કહ્યું "તથાસ્તુ .." મોહનું

સામ્રાજ્ય દોઈ અજબ છે મોડે એ વૈરાગ્યવાસિત દેવાઓના
બધને પણ તોડી નાખે છે નાવિક સાવધાન ન રહે તે
કિનારે આવેલી નોક્રને પણ મોહના મારકણ વાયરા મધકરિયે
જેચી જાય !

શ્રી હરચણની મૂર્છાના દુખદ સમાચાર જ્ઞાન્તપુરના
માણસે શ્રી રામચન્દ્રજીને આપ્યા આ સમાચાર સામળતા વિનથી
શ્રીરામ સ્તબ્ધ બની ગયા આ વખતે શ્રી રામચન્દ્રજીને એક જ
વિચાર આવ્યો મારું કર્તવ્ય શું ? મારો ધર્મ શું ? પુત્ર
તરીકેની મારી ફરજ શું ? પિતાજીની ઇચ્છા એ જ મારી ઇચ્છા
પિતાજીના વચનનું પાલન કરવું એ જ મુખ્યત્વે ધર્મ ! પિતાના
વચનનો ભંગ કરે તે પુત્ર નહિ પણ 'પથ્યર' એ સપૂત નહિ
પણ કપૂત ! પડિનાઈલયો આ દીર્ઘ વિચાર કરી, એમણે તેજથી
ઝળાહળા થતો રત્નમુકૂટ હાથમાથી નીચે મૂક્યો અને વિચાર
કર્યો કે- 'હું જ્યામુખી અયોધ્યામા હોઉં, ત્યામુખી શ્રી ભરતનો
રાજ્યાભિષેક થાય નહિ, અને એ રાજ્યને સ્વીકારે પણ નહિ.
અને એ રાજ્ય ન સ્વીકારે તો પિતાજીના વચનનું પાલન કઈ
રીતે થાય ? અને વચનભંગ જેવું ખીલું પાપ કયું ? વચનભંગ
જેવો ખીજો દ્રોહ કયો ? એ વચનભંગના પાપમા હું નિમિત્ત
બનું ? એ કદી ન બને બસ, ત્યારે રાજ્ય છોડી વનમા જાઉં
અને ભરતનો માર્ગ નિષ્કટક બનાવું પિતાજીની પ્રતિજ્ઞા
અખડ રહે. "

કરુણાર્દ્ર વીર માતા શ્રી કૌશલ્યાજીના પવિત્ર આશીર્વાદ
લઈ શ્રી રામચન્દ્રજી ચાલી નીકળ્યા આગળ શ્રી રામ, પાછળ
પુણ્યવતી શ્રી સીતાજી અને એની પાછળ શ્રી લક્ષ્મણજી-આ
ત્રિમૂર્તિને જગલની વાટે જતી જોઈ અયોધ્યાના નરનારીઓ
રોદન કરવા લાગ્યા આજોમાથી આમુની ધારા વહેવા લાગી.
'સૂરને છેડતી શસ્ત્રાગ્રઓ બધ પડી ચોકેનું વાતા

વરણ જમનુ ગયું પ્રજાના હૃદયના બધને તોડી નાખે એવી ત્રિયોગની વાંસળી વાજવા લાગી. પ્રજા શ્રી રામની પાછળ ચાલી જાય છે ત્યારે શ્રી રામે સૌને પ્રેમથી સમજાવીને પાછા વાળ્યા અને એ વન બાંધી ચાલી નીકળ્યા.

ધર્મ કેવું આચરી શકે ? પડિત હોય તે ! પડિત ધર્મનો-કર્તવ્યનો વિચાર કરે છે, જ્યારે મૂર્ખ હંકારી માથાકૂટ કરે છે. શુ શ્રી રામ ધારત તો રાજ્યના માલિક ન બની શકત ? એ આજના લોકોની જેમ કહેવ કે “ચાલો ચૂટણી કરો. મતદાન કરાવો. બહુમત કોને મળે છે ? મને કે ભરનને ? મે પ્રજાને પ્રેમ કેટલો સ પાઠન કર્યો છે એની મારે કસોટી કરવી છે.” એમ કહી શ્રી રામે ચૂટણી જગમા ક પવાળ્યું હોત તો ? તો શુ ? આજ ચૂટણીવાળાઓ પ્રત્યે જે નમ્રથી પ્રજા જુએ છે એ જ નમ્રથી શ્રી રામને પણ જોત ! બીજી એક વાત વિચારો : શ્રી રામ એમ ન કહી શકે કે-“મા ડાસાની બુદ્ધિ તો હવે કદાચ ધણ છે એણે શુ કરવા બીજી પત્ની કરો ? અને શુ કરવા આવું વગર વિચાર્યું વચન આપ્યું ? એણે આપ્યું છે તે એ જાણે મારા હંકારા રાજ્યને ભરનને આપનાર એ કેવળ ? એ બૂઠાના વચનને પાળવા કંઈ હું બધાયો નથી” આની જવાબ કરી હોત તો ? પણ એ જમાનામા આજના જેવા સ્વાર્થી વકીલો નહોતા, એ જમાનામા આજના જેટલી હંકારી મારા-મારી નહોતી સોને પોતાના ધર્મની પડી હતી, સૌને પોતાનું કર્તવ્ય યાદ આવતું એટલે શ્રી રામચંદ્ર તો એક જ વાત સમજતા હતા કે ત્યાગ કરવો એ મારો ધર્મ છે પિતાના વચનને અલગ રાખવું એ મારું કર્તવ્ય છે અને એનો જ અક્ષર શ્રી સીતાજી પર પણ પડી, અને એટલે જ એમણે પણ પોતાના પતિના કાન ન લાલેઈ અને એમણે વિચાર્યું, પતિને પગલે

ચાલી નીકળવું એ સતીનો ધર્મ ! પતિના મુખે મુખી ને પતિના
હુ ખે હુ ખી થાય તે સતી ! સતી તરીકે મારે અત્યારે બીજું
કંઈ જ કરવાનું ન હોય પતિનો માર્ગ એ જ મારો માર્ગ !

શ્રી લક્ષ્મણજીને થયું વડિલ ભાઈ વનમાં જાય ને હું અહિં
પડ્યો રહું ? એ ઘેર અરણ્યમાં ભાઈ-ભાણીની સેવાનો
અપૂર્વ અવસર ફરી નહિ મળે ! શુષ્કિયલ ભાઈનો વિયોગ
કેમ વેઠાય ? અને શ્રી લક્ષ્મણજી પણ ચાલી નીકળ્યા જાય ?
સૌએ પોતપોતાનો ધર્મ બજાવ્યો તમે તમારી દુકાન આ રીતે
ભાઈને આપી ચાલી નીકળો તો તમને તમારી પત્ના શું કહે ?
તમારે ઘેર પત્ની તો હશે ને ? જો કે તમારો સ્વભાવ જોતા તમે
કંઈ આવું અર્પણ કરો એમ લાગતું નથી, છતાં પણ ધારો કે આ
ઉપદેશ સાંભળ્યા પછી તમે કંઈક એવું અર્પણ કરી બેસો તો એ
સમાચાર સાંભળી તમારી સ્ત્રી પ્રસન્ન થાય કે થયેલા શેઠલા પણ
ચૂલામાં ફેંટી મોહું ચકાવી બેસી જાય ? આ પ્રસન્ન બાલે છે ત્યારે
સૌએ પોતાના ધર્મની રિયતિ પણ વિચારવી તો જોઈએ ને ?

શ્રી ભન્તજી માતાજીને પ્રણામ કરવા જાય છે પુત્રને આગીવાંક
માપના કંઠેથીએ આનંદથી કહ્યું વત્સ ! તારી માતા તારા
હિતની કેટલી ચિન્તા કરે છે ! આજની વાત સાંભળતા તું
હર્ષથી નાચી ઠીકવાનો ! આજ મેં મારા વરદાનની માગણી તારા
પિતા પાને કરી લીધી છે હવે સંખ્યાબિપેક રામનો નહિ,
પણ તારો યવાનો ■

શ્રી ભરતે કહ્યું “મા મા ! તું આ શું બોલે છે ?
ઇંદ્રવાક્રકુંભમાં આ સ્વાર્થા ધતા ! તને હજી મારામાં અને શ્રી
રામમાં શે લાગે છે ? મા, હું માનતો હતો કે તું મારી કન્યાશુ
કારી માતા છે, પણ આ જ મેં જાણ્યું કે તું માતાના વેધમાં
પૂર્વજ વેર લેવા આવેલ કોઈ વેરણુ છે ! આહ ! આ ઉત્તમ

કુળમાં સ્વાર્થ અને સત્તાની દુર્ગંધ! મા, તું તારો ધર્મ ચૂકી! સ્વાર્થમાં અંધ બની, તેં મારા જીવનમાં જે રેડવા પ્રયત્ન કર્યો! ધિક્કાર હો આ સ્વાર્થાધિતાને!” આટલું કહેતા કહેતા તો એ મૂર્છા પામ્યા દાસદામીઓ દોડી આવ્યા ચદનનું વિલેપન અને શુભાશ્વજનનું સિચન એમના પર કરવા લાગ્યા

આ પ્રસંગ આવે છે ત્યારે, આપણા હૈયાને પણ તપામવાની જરૂર છે બાબા મુખદ સમાચાર આજની કોઈ માતાએ આજના કોઈ યુવાનને આપ્યા હોય તો યુવાન શું કહે? આવી વાત સાંભળી માતાને ઠપકો દેવાની વાત તો દૂર રહી, પણ સાંભળીને નાચવા જ માટે ને? “હે અયોધ્યાનું રાજ્ય મને મળશે?”

આમ બોલતા જ એની કાગળી ચસકી જાય ને? રાજ્યા ભિયેકેની વાત દૂર રહે અને ગાડાઓના ઢવાખાના ભેગા કરવાની ધમાલમાં ઊતરવું પડે ને? કારણ કે આજે સૌને સત્તાની લાલસા લાગી છે! અન્યનું પડાવીને ભોગવવાની લાલસાવાળાને પહેલાં તો મળે નહિ, મળે તો ટકે નહિ અને ટકે તો ભોગવી શકે નહિ!

આજ જગતમાં જોયો તો યોડીશી સંપત્તિ માટે સગા ભાઈઓ કોટે ચડે છે, વર્ષો સુધી લડે છે, વડીલો, મોવિસ્ટીટરો અને બેરિસ્ટરોના ઘર ભરે છે પોતે ફના થઈ જાય પણ નમતું જરાય ન આવે! આનું કારણ એ જ કે સૌ પોતપોતાનો ધર્મ જૂઠ્યા છે ધર્મને જાયઁ તે પડિત અને ધર્મને ચૂકે તે મૂર્ખ શું ભરતને લાપાનું નાટક ભજવતા નહોતું આવડતું? એ પ્રશ્નને એમ ન કહી શકત કે, “પ્રજાજનો! હું શ્રી રામચદ્રના વિયોગથી અતિ દુઃખી છું મારે રાજ્યની કંઈ પડી નથી, પણ શું કરું? મારો માતાએ આવી દુરંદ પાડી છે, એવે રાજ્યનો આ કાટાળો મુગટ મારે અનિરુદ્ધાએ પણ વહન કરવો પડે છે!”

આવી ભાષાની ભવાઈ શું એ ન કરી શકતી? અને રાજ્ય ન પચાવી શકતી? પણ ભરતભૂ ધૂર્ત નહોતા ધૂર્ત હોય તેજ આવી રમતો રમે! એક કવિએ કહ્યું છે -

મુખ પદ્મદલકાર વાચા ચદનશીતલા ।

હૃદય કર્તરીતુલ્ય ત્રિવિધ ધૂર્તલક્ષણમ્ ॥

કહીએ કેવું નાટક ભજવે છે, તે આમા કદુ છે મો કેવું હાવકુ રાખે તો કે' સોમ્ય કમળ જેવું રાખે, અને વાણી તો અદનથીય શીનળ, પણ હૃદય! હૃદય તો કે' કાતર જોઈ હો કાતર! જ્યાં જાય ત્યાં ધીમે રહો કાપવાની જ વાત કરે, એકના એ કરે, બેના ચાર કરે અને ચારના આઠ કરે! ભાગલા સિવાય વાત જ નહિ! છતાં મોઝાં તો સપ અને એકચતાની જ વાત કરતા હોય! કોઈ સભામા તમે ગયા હો તો તમને ખ્યાલ હશે મહાનો પ્રમુખ કહે છે, 'હું આ ઉચ્ચ સિંહાસન' માટે લાયક નથી, પણ તમે મને આ જવાબદારીભર્યું સ્થાન સોંપ્યું છે, તો મિત્રોના આગ્રહને હું કેમ નકારી શકું?' આમ બોલ નાર વ્યક્તિને એ સભાનો પ્રમુખ ન બનાવ્યો હોય તો, એ સભાનું કંવું હું ખદ પરિણામ આવે એ માટે મારે કહેવાની જરૂરિયાત ખરી? તમે જ કહો તમે તો આવી ઘણી સભાઓ જોડે રણસત્રામમા થોહાની જેમ મ્યાનમાથી ચમકતી તલવાર નીકળે તેમ એના મુખમાથી પણ તીખી ને તમતમતી ઝેરી વાણી જ નીકળે ને? વાણીની તલવાર એવી વાંઝે કે સભાના દૂકડે દૂકડા ચઈ જાય ને? ઘણીવાર તો આવા દલીઓ, 'મારામા કંઈ નથી' એમ કહી જગતને છેતરે છે! અને આકકતરી રીતે એમ સૂચવે છે કે, જે છે તે અમારામા છે અને અમારામા જે નથી તે જગતમા ક્યાય નથી! પણ ભરતભૂ આવા ન હતા એ તો મહાયુરુષ હતા

મૂર્છા ઉતરી એટલે શ્રી ભરતે પૂછ્યું ‘શ્રી રામ કયા છે?’
 ઉત્તર મળ્યો ‘એ તો વનમાં ચાલ્યા બાંધ છે.’ આ શબ્દો
 સાંભળતા એમનું હૃદય પ્રજ્વળિત થયું, અને શ્રી રામને મળવા,
 એ અયોધ્યાની ઠીકી શેરીએ દોડવા લાગ્યા. લોકોની આસુભીની
 આખો, ઊધાડા પગવાળા અને વિખરાયેલા વાળવાળા ભરતને
 જોઈ જ રહી શક્યા એમનો ભાઈ પ્રત્યેના શુદ્ધ પ્રેમ! શુ એમનો
 ત્યાગ! મૂની શેરીઓમાંથી એક જ અવાજ આવતો હતો. આતુ
 નામ આતુભાવ! સગા ભાઈ ન હોવા છતાં કેવો અદ્ભુત પ્રેમ!
 શ્રી ભરત તો શ્રી રામની પાછળ દોડ્યા જ જતા હતા. દરથી શ્રી
 ભરતને જોતા જ શ્રી રામનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. પદ્માદિપિ
 કટોરાણિ મૃદુનિ કુસુમાદિપિ તે આતુ નામ કર્તવ્યને પથે
 ‘કોર રીતે ચાલનાર દુતનિશ્ચયવાળા રામનું હૃદય ભાળના રનેહ
 આગળ મીઠું જેવું બની ગયું ભરતે પોતાનું માથું જેવું શ્રી
 રામના ચરણે મૂક્યું, તે જ પળે શ્રી રામ ભરતને ઉચ્ચકીને હેઠે
 હેઠે દબાવ્યો એ રીતે લેટી પડ્યા બને ભાઈઓની આખમાંથી
 આસુના ઝરણા વહેવા લાગ્યા બને દિલોમાં એક ખીન માટે
 અદ્ભુત લાગણીઓ છલકાતી હતી! આ પવિત્ર ઝિમ્મોના સાગરને
 ઝીવવા તો સમર્થ કવિનું પાન પણ નાનું પડે! એ મીઠ-
 નમાં શુ ભાવનાના તરંગો ઊછળે! અરસપરસ એમ જ ધાય કે,
 અમે એક મીનમાં સમાઈ જઈએ આ પ્રેમભીના દરશને
 ભેળનાર ‘પી લક્ષ્મણ અને શ્રી સીતાજીની આખો પણ ધન્ય બની
 હશે ને? શ્રી લક્ષ્મણ મનમાં એમ બોલ્યો હશે ને કે -

ભાઈ ભાઈ, આરે ભાઈ, રહેજા નામ તુમ્હારા,
 જજ તક ચમકે આદ સિતારે, ચમકે નામ તુમ્હારા

કહો, તમે જ કહો, બધું જો! આ વિરલ દરશને
 માતા ધરતીને આનંદ થયો હશે? આ

માતાના હૈયામા પોતાના કુપાત્ર સતાનોના વેર-ઝેરના કેટકેટલા દાવાનળો બળતા હશે, એમા આ વાત્સલ્યશીના દૃશ્યે માતા ધરતીને ઠેવી અપૂર્વ શાન્તિ આપી હશે? કહો ધરતી ત્યારે ઠેવી હરિયાળી ને નવપણવિત બની હશે? ભાઈ ભાઈ વચ્ચેના વાત્સલ્યનો આ આનંદભ્રમ પીને તો આ વૃદ્ધ ધરતી પણ ત્યારે નવયૌવના બની ગઈ હશે ના? એને પણ એમ થયું હશે કે, ના, ના, મારા બધા સતાનો કુપાત્ર નથી, આવા સુપાત્ર પણ છે!

આખના આમુ લૂગીને શ્રી ભરતે કહ્યું “બધો! આપ આ શું કરો છો? મને અહિં એકલો મૂકી આપ વનમા જશો? તમારા વિયોગે હું કંઈ રીતે રહી શકું? આપ વનમા તલકામા ભમતા હો ત્યારે હું મહેલની શીળી છાયામા આનંદ કરું? આપ જગલમા સૂકા ફળફૂલ પર આલિષ્ઠા ચલાવતા હો ત્યારે હું ઉત્તમ રસવાળા લોજન કરું? આપ જમીન અને ઘાસ પર આળોટતા હો ત્યારે હું પલંગમા અને શય્યામા પોડું? ભાઈ, જો મારા ભાઈ! આવું કદી બન્યું છે? શું તમે મને આટલો હલકો માન્યો? શું તમે મને રાજ્યનો દોભી માન્યો? ભાઈ તમારા વિના આ અયોધ્યાનું તો શું પણ ત્રણ બુવનનું રાજ્ય મળે તો પણ હું એને તુચ્છ માનું! મારું મન તો સયમના રંગે રંગાયું છે, આ રાજ્યના કીચકમા મને કા નાખો? માટે કૃપા કરી આપ અયોધ્યામા પધારો અને મારા માર્ગે જવાની અનુસા આપો! = એ પછી શ્રીરામે એમને ઘણી રીતે ચમત્કાંત્યા પણ એ ન માન્યા. એ વખતે શાંગમના હૈયામા કર્તવ્ય અને લાગણીઓનું યુદ્ધ જામ્યું હતું એક બાજુ ભાઈનો નિર્મળ પ્રેમ, માતાના મીઠી મમતા, સ્નેહીઓની લાગણીભરી પૂક-આ સો જેથી રહ્યા હતા. બીજી બાજુ કર્તવ્યનો કઠોર પય હતો પ્રેમ, મમતા અને લાગણીઓ સૌને કચડી કર્તવ્યના કઠોર પયે જવાનું હતું.

શ્રીરામ સમજતા હતા કે આજ હું પોતે જ નો કર્તવ્યનો પાઠ નહિ ભણુ તો પછી કવિવ્યમા મારા કુટુંબીઓને કર્તવ્યનો પાઠ કય રીતે ભણાવી શકીશ ?

મનવત્થી આર્દ્ર બનેલા હૈયા પર કુમળી લાગણીઓના આઠોની અસર તીવ્ર થાય છે, પણ જેને કર્તવ્યનું ગજતર પહેલું હોય છે, એ તો આવા આકરા ઘા પણ સમતાથી સહી લે છે, અને કર્તવ્યને પથે આગળ વધે છે પણ જે અસુમર્થ છે એ તો કુમળી લાગણીઓમા ખૂચી બાય છે અને એમા જ અટવાઇ પડે છે કર્તવ્યને કઠોર બની સ્વીકારે છે તેનો વિશ્વાસ થાય છે અને જે તગોમા તણાય તેનો વિનાશ !

શ્રીરામે કર્તવ્યનો કઠોર પથ સ્વીકારતા કહ્યું 'ભાઈ, વંદાલા ભરત' ! તારાથી વિખૂટા પડતા મને કેટલું દુઃખ થાય છે, એ હું અન્યારે નહિ વર્ણવું હું તો તને અત્યારે કઠોર બની આજ્ઞા કરું છું નાના ભાઈએ મોળા ભાઈની ચોખ્ખી આજ્ઞા માનવી ભેદે, આ રઘુકુળની મર્યાદા છે, તો હું આજ્ઞા કરું છું કે પિનાશ્વિના વચનને અખંડ રાખવા માટે તારે આ માર્ગ સ્વીકાર્યા વિના છૂટકો નથી હું પાછો ન આવું ત્યાંમુધી, મારી ગેસ્કાજરીમા, તારે અયોધ્યાનું સિંહાસન સાચવવું અને રાજ્ય ધરાને તારે વહન કરી, એ મારી આજ્ઞા છે" આજુ બોલતા તો શ્રી રામના હૈયાના બધ તૂટી રહ્યા હતા એમની આખના ખૂણાઓમા એ આસુ છલકાયા અને થી ભરતના મસ્તક પર પડ્યા વન ભણી જવા કંગલા ઉપાડતા થી રામના ચરણોમા માથું મૂકી થી ભરતે કરુણ સ્વરે કહ્યું, "ભાઈ, પ્યારા ભાઈ ! હું રઘુકુળની મર્યાદા ભણું છું અને આજ્ઞા ગુરુનામલજનોયા એ નીતિવચનને પણ ભણું છું પણ સ્નેહને આધીન બનેલું હૈયું કાબૂમા રહેતું નથી"

માનવીના મનનું માપ આવા પ્રસંગે જ નીકળે છે વાતોમાં તો સૌ ભાઈ ભાઈઓના માટે શુભેચ્છાઓ વ્યક્ત કરતા હોય છે, પણ જ્યારે ત્યાગનો આવો કોઈક વિષય પ્રસંગ આવે છે, ત્યારે એના જાનુપ્રેમની કસોટી થાય છે હમણા અહીં ટીપ કરીએ અને એમા માત્ર રૂપિયા નોંધાવાના જ હોય અને ભરવાના ન હોય તો ટીપ કેટલે પહોંચે? લાખ, હેઠ કે અબજ કેઈ માપ રહે? કારણ કે રૂપિયા લખાવવામા કેણુ કણુસ અને? ભરવાના હોય તો ચિતા ને? તેમ જાતુભાવ, વિશ્વવાત્સલ્ય, નિર્દોષ પ્રેમ વગેરે શબ્દો વાપરવા સહેવા છે, પણ જ્યારે કસોટી પર ચડે છે, ત્યારે જ એની કિંમત થાય છે આજે શબ્દો સોધા ગળ્યા છે, કર્તવ્ય મોઘુ બ યુ છે, કર્તવ્યનો દીવડો પ્રગટશે તો જ પ્રકાશ મળશે કર્તવ્ય વિનાના ભાષણોથી તો છે એના કરતા અધાર વધશે એમ આજના સુગના આંદોલનો પરથી લાગે છે.

હૃદયના ઊંડાણમા કેતરાર્ધ જાય એની ગભીર વાણીથી શ્રી રામે કહ્યું “ભાઈ! હું જાણુ છું કે પ્રેમ જગવાન છે પણ તે કેમ જૂની જાય છે કે પ્રેમ કરતા પણ કર્તવ્ય મહાન છે! કર્તવ્યની વેદી પર પ્રેમનું બલિદાન આપવું એમા જ માનવની મહત્તા !

ધર્મ સમરમે ઠલી બૂઝકર, ચેઈ નહીં ખોના હોગા
વજ્રપ્રહાર જલે શિર પર હો, કિંતુ નહીં રોના હોગા

માટે કહું છું કે ચોક કર્યો વિના કર્તવ્યના પથે લાગી જા ”

આ વચનો સાક્ષાત્તા શ્રી ભરતથી ન રહેવાયુ એમનો આત્મા મમતાથી દ્રવી ગયો એમણે કહ્યું “ભાઈ! આ વાત હું જાણુ છું પણ માનવીનું મન એ નિર્મળતાના પરમાણુઓથી ઘડાયેલું છે એટલે કોઈકવાર એ દ્રવી જાય છે, છતાં હું આપની આશા શિરોવધ ગણુ છું આપ મને આ રાજ્યધૂરા વહન

કરવાની આજ્ઞા કરે છે. તે હું પણ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આ અયોધ્યાના મહાન સિંહાસન પર હું નહિ બેસું પણ શ્રી રામની પાદુકાઓ બિરાજશે સન્ધ્યાલિપેક ભરનો નહિ પણ શ્રી રામના ચરણની આબડીઓનો યશ. આજથી ભરત એક રાત તરીકે નહિ, પણ શ્રી રામના ચરણોની પાદુકાઓની આજ્ઞા ઉઠાવનાર સેવક તરીકે રહેશે ” એમ કહી આસુ નીતરતી આંખે શ્રી ભરતે શ્રી રામના પગની આબડીઓ ખેંચી લીધી (અહિ મહામાતાળીઓનો ભેરનાર ગમડાટ વતા પ્રત્યનકારે કહ્યું) તમે શાત થાઓ તાળીઓ ન પાડો શાંતિથી આભળો આ તો તમને લાગણીઓનો કુછાળો આપ્યો છે, એટલે તમે તમારો હર્ષ બ્યક્ત કરો છે. પણ આ પ્રસંગ ઉપર તો તમારે તાળીઓ પાડવા કરતા, બિડો વિચાર કરવાની જરૂર છે આપણા જીવનમાં આનો જાનુભાવ અને સાચો ત્યાગ આવી જાય તો આજ સસાર જે સળગતો ઘાગે, છે એને બંદો એ સ્વર્ગનું નંદનવન બની જાય

કલહના અગારા ઝરના આ સસારમાં પ્રેમધર્મના આવા મુધાબિ દુઓ વર્ષવા માટે તો મતાર કેવો મધુર અને લગ્ય ઘાગે? પણ વિષય અને સત્તાના ક્રીડાઓએ આ સસારમાં અર્થ ને કામના અગારા ભરીને આ સસારને ઢાવાનળ જેવો બનાવી દીધો. જીવનદ્રષ્ટાઓ કહે છે કે, તમે આ સસારમાં નંદનવન જેવા ઇચ્છતા હો તો આ સસારને એક મુસાફરખાનું તમજીને જીવો રહો ત્યામુવી સૌ મેત્રીને પ્રેમમયો સમ્બન્ધોથી રહો અને જવાની પણ આવે તો ગમરાઓ નહિ અને મૃત્યુને પણ કહો કે, “દોસ્ત! કંઈ જ વાધો નથી હું તૈયાર જ છું થાલો, હવે વિલગ કરવાની કંઈ જ જરૂર નથી ” બોલો, મૃત્યુ માટેની આવી તૈયારી છે? નથી કારણ? કારણ કે માણસ જીવનનો ધર્મ સન ત્યો નથી ધર્મ સમજ્યો હોય તો

કે, મરણ એ તો પ્રકૃતિ છે, અને જન્મ એ જ વિકૃતિ છે મૃત્યુ કે જે પ્રકૃતિ છે, સ્વભાવ છે, એથી ગભરાવ શા માટે? જે અનિવાર્ય છે તેથી કંઈ શુ વળે? મૃત્યુ ન ભેદાતુ હોય તો જન્મને અટકાવો અને જન્મને અટકાવવા માટે જીવનનો ધર્મ સમજો જે માણસ મનુષ્ય બનવા છતાં પોતાનો ધર્મ સમજતો નથી તે કેવો કહેવાય? સસામાથી અવાજ આવ્યો "પશુ જેવો" અને પશુમાય લય કર સિંહ જેવો જ કહોને! સિંહ સાથે માણસની સરખામણી કરો તો તમે બહાર જઈને મારે માટે શુ કહો? કહોને કે "માણસ જેવા માણસને જ ગદ્દી સિંહ સાથે સરખાવ્યો" પણ તમે ગમે તે કહો તેનો મને વાધો નથી આજ તો હું તમારે જ મોટે કબૂલ કરાવવાનો છું કે ધર્મને બૂલે તો માણસ સિંહ જેવો ફૂર ખરો કે નહિ!

માણસે સિંહને ત્રણ હલકા વિશેષણો આપ્યાં જ ગથી, હિંસક અને ફૂર અને એના જ પ્રતિસ્પર્ધા ત્રણ શ્રેષ્ઠ વિશેષણો પોતાની ભાત માટે વાપર્યાં ચહેરી, અહિંસક અને સૌમ્ય. પણ આ વિશેષણો કેના માટે કેટલા સાર્થક? એના વિચાર તો કરવો જ રહ્યો ને? સિંહ શિકાર ક્યારે કરે? બૂખ્યો થાય ત્યારે, બૂખ ન હોય તો એ કોઈનાય શિકાર ન કરે. એની બાલુમા ચક્રને એક નાનું બાળક પસાર થાય તોય એની સામે એ મીટ પણ ન માટે ઠારણ કે એનું પેટ ભરેલું છે પેટ ભરેલું હોય તો બ્યર્થ શિકાર શા માટે કરે? ઠારણ કે એને મ શક કરવાની જરૂર નથી હવે તમે મનુષ્યનો વિચાર કરો મનુષ્ય શિકાર ક્યારે કરે? બૂખ્યો હોય તો જ એ શિકાર કરે કે પેટ ભરેલું હોય તોય એ જગતને લૂટવા જ કરે? આજે લોકોને નીચોવનારા, કાળાબજાર કરનારા, વસ્તુઓનો અપરિમિત સંગ્રહ કરનારા બજારને ડચો-નીચો કરનારા શુ બધા બૂખ્યા છે? લોકોને ચૂસીને ફરોડોના માલિક બન્યા છતાં લૂટ

અડતી નથી. જેમ મુન વધતું જાય તેમ શિકારીવૃત્તિ વિકસતી જાય, આતુ કારણ શું ? કારણ કે, માણસને પેટ નથી ભરતું પણ મોટા પટારા ભરવા છે, છતાં માણસ ચહેરી અને સિંહ જ પડી શકેલાં મન રહેનારાં સિંહ જ મછી ગણાય અને અસતેલથી જમવને સૂનાર ચહેરી ગણાય !

હવે બીજી વાત પર આવો. સિંહ શિકાર ક્યારે કરે કે જૂથ કાપી હોય ત્યારે, પણ એ શિકાર કરે કેનો ? નાનકડા ઉંદર કે સસલાનો એ શિકાર કરે એમ માનો છો ? ના, ના એ નાના મુદ્દ પ્રાણીઓનો શિકાર કરી ન કરે એ પેલાના સમોવડિયા હેય એવા પ્રાણીઓનો જ શિકાર કરે મહોન્મત્ત કાપી કે એકા મોટા પ્રાણીઓને જ એ પકડે હવે, મનુષ્ય કેનો શિકાર કરે ? શું પેલાના જેવા સમૃદ્ધ માણસને એ છેતરી શકે પડે ? એ તો કાંઈ ભોળા, નિરોષ અને ઓછા જાણવાને છેતરવાનો પાનથી મોટા માણસનો શિકાર કરવા જાય તો એના હાત ખાટા થઈ જાય ! એવા મોટાના લેજમા તો માણસ પતાંગિયો થઈને પડેલો હોય છે એવાનો શિકાર કરવા જાય તો એ પેલો જ એનો શિકાર થઈ જાય, માણસ તો પેલાથી બિનરતો હોય, એને શીશ્યામાં ઉતારવાનો અને ભોળાને છેતરી મનમા મલકાવાનો, છતાં માણસ અર્ધસક અને ત્રિંક હિંસક હલકા, જતુ પર ચામ નહિ મરનારો સિંહ કાય કર ગણાય અને નાના માણસોને જ છેતરવાનાં બહાદૂરી માનનારો માણસ કયાણું ગણાય !

હવે ત્રીજી વાત. સિંહ શિકાર ક્યારે કરે, એ જાણુ- શિકાર કેનો કરે, એ પણ જાણુ હવે શિકાર કહી રીતે કરે, એ રિવાજો સિંહ અણધાર્યો કાંઈનાય પર ન ચાલે ત્યારે એ કહી રીતે ચાલે ? પહેલાં એ જાનના કરે, તાડ નામે, પૂછડું પકડે, સામને ચેતવણી આપે, અને આવધાન કરી એ ચાલે !

ત્યારે માણસ, સામા માણસને છેતરતો હોય ત્યારે ચેતવણી આપે
 ખરો ? એ ઘરાકને એમ કહે ખરો કે—“અમારે ત્યાં અસલ
 બોલાય છે નવો માલ બનાવી જૂનો માલ અપાય છે, કાળા
 બજાર કરાય છે, અમારે ત્યાં આવનારે સાવધાન ધધને
 આવવાની જરૂર છે” એમ કહેનારો વેપારી તમને કોણ
 મળ્યો ? તો કે નહિ હોય એમ ન કહેવાય પણ હોય તો
 એવા કેટલા ? એવો કોઈ આ સભામાં છે ખરો ? નથી
 ત્યારે વેપારી પોતાની દુકાન પર શુ રાખે ? પ્રામાણિક
 કતાના પાટિયા, સત-મહાત્માઓના ફોટા, મહાન નેતાઓની
 છબીઓ—આ બધું શા માટે ? અહિં સામા જરાય ન માનતો
 હોય, અહિં સના એક પણ સિદ્ધાન્તને ન માનતો હોય
 હતા ખાદી પહેરીને ફરતો હોય છે, આ બધું શા માટે ?
 હોઠોના વિંદ પર પ્રામાણિકતાની છાપ બેસાડવા માટે ને ?
 અને પ્રામાણિકતાની છાપ પડવા પછી માણસ, માણસની
 સાથે વાન કરતો હોય ત્યારે મોઢામાથી સાકર ઝરતો હોય
 એવું બોલના હોય છે માઠકતાની એવી જૂરફી છાંટે કે
 સામો માણસ એ વાણીના ઘેનમાથી બગી જ ન શકે માણસ
 પોતાના ઘરાકને સમજાવના શુ કહે છે ? અરે, ભાઈ ! હું
 તે જૂઠું બોલું ખરો ! ભાઈ, જૂઠું બોલીને ઠેટવા ભલે
 કાઢવા છે ? આપણે તો સાચું જ બોલીએ, એક જ વાક
 અને હું બોલું કહેનો હોજ તો ભાઈના ગળાના સમ !”
 એમ વહી ઘરાકના ગળે હાથ નાખે, પણ એને કયા ખગર છે
 કે સારું મરી જાય તો આ ભાઈને તો નાહવા-નીચાવવાનું ચ
 નથી, એને તો માત્ર સમ જ ખાવા છે ને ? આ રીતે માણસ
 મનમાં કંઈક ઘાટ ઘડતો હોય, વચનમાં વચ્ચે કંઈ જુદું બોલતો
 હોય અને કાયાથી વગી નીચું જ કરતો હોય, છતાં દબ કરનાર
 માણસ સોમ્ય અને ચેતવણી આપી શિકાર કરનારો સિંહ

હૂર! આ સરખામણી કરીને હું શું કહેવા માણુ છું, એ તમારા ધ્યાનમાં આવ્યું જ હશે હું આખી માનવ જાતને સિંહ સાથે નથી સરખાવતો, પણ જે ધર્મ જૂટ્યા છે, એવાઓની આ વાત છે જે પોતાના ધર્મને સમજે છે, જેમને પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન છે, તે તો માનવ કોટિમાં દેવ છે પણ જે ધર્મને ભૂલે છે, કર્તવ્યને યાદ કરતા નથી, વિવેકને છોડે છે તે તો આ સિંહ કરતા કોઈ રીતે ગ્રેષ્ઠ નથી જ ભલે એ શહેરી, અહિંસક કે સૌમ્ય કહેવાતા હોય વિશેષણોની મહેત્તા નથી પણ વિશેષણોને અનુરૂપ જીવન જીવનારની જ મહેત્તા ॥

આમ જુઓ, આ ઘડિયાળ ટકોરા મારીને કઢી રહી છે કે-સમય યઈ ગયો છે, એટલે હું આજના પ્રવચનનો ઉપસહાર કરું છું આજના પ્રવચનમાં આપણે માનવતાના આર સોપાનમાંથી જે સોપાનનો વિચાર ઘણા જ વિસ્તારથી કરી ગયા પહેલું સોપાન તે ઇન્દ્રિયવિજય ઇન્દ્રિયોને જિતનાર તે શૂર અને જે શૂર બને છે તે બીજા સોપાન પર ચઢી પડિત બને 'પડિત વાતોડિયો ન હોય પણ ધર્મનું આચરણ કરનારો હોય હજારો મીઠાઈઓ ગણાવવા કરતા એક સૂકા રોજીને પીરસવામાં માનનારો હોય તે પડિત ! પડિત વાણી-વિલાસમાં ન માને પણ આચરણને માને ! માનવતાનું ત્રાણ સોપાન તે વખ્તા સત્યથી પવિત્ર થયેલી વાણીને વહે તે વખ્તા ચોરું સોપાન તે ઘાતા ઘાતા કોણ ? પ્રાણીઓના હિતને ચિન્તવતો હોય, જીવમાનના કષ્ટમાણમાં જેનું મન રમતું હોય અને અભયદાનને આપતો હોય તે ઘાતા

ઇન્દ્રિયો પર કાબૂ મેળવો, મનોમવને દૂર કરો, ધર્મનું આચરણ કરો અને આ સંસારમાં માનવતાની સૌરભ મહેકાવો એ જ શુભેચ્છા

(૩)

સત્ય

ગિરિરાજના કોઇ ઉત્તર શિખર ઉપર ચઢવું હોય તો એકદમ કૂદકો મારી ઉપર ન જવાય પણ ક્રમેક્રમે સોપાનદ્વારા ઉપર પહોંચાય, તેમ માનવતાના ઉત્તર શિખરે પહોંચવા માટે પણ જ્ઞાનીઓએ ચાર સોપાન નક્કી કર્યાં છે શૂર, પડિત, વક્તા ને દાતા જેનામા શૌર્ય હોય તે શૂર, જેનામા પારિત્ય હોય તે પડિત, જેનામા વકતૃત્વ હોય તે વક્તા અને જેનામા દાતૃત્વ હોય તે દાતા ગયા સ્વિવારે આપણે વિચારી ગયા કે રણુમા જિતે તે શૂર નહિ, પણ ઇન્દ્રિયોને જિતે તે શૂર, શાસ્ત્રો વાણી જાય તે પડિત નહિ, પણ ધર્મને આશરે તે પડિત, તેવી જ રીતે વાણીનો વિવાસ કરનારો એ વક્તા નાહ પણ સત્યને ઉચ્ચારે તે વક્તા

સત્યના સિદ્ધાન્તની મલા

ઈંગ્લેન્ડમા એક સંસ્થા છે (Pethlock Society) આ મહળમા Cમરાવ કુટુંબથી માડીને ગરીબ કુળમા જન્મેલો માણસ પણ સભ્ય થઈ શકે છે એ મહળનાં વિશિષ્ટતા એ છે એના નિયમોને નહિ પાળનાર વડાપ્રધાનને પણ માન ન મળે, જ્યારે એના નિયમોને પાળનાર એક સામાન્ય ન્યજિતને પણ માન મળે, એવું એનું બધારણુ છે અને એના બધાગણીય સિદ્ધાન્તો અનુસાર જે વર્તે તે જ એનો સભ્ય ગણાય એના સભ્યો તો સુઠીભર જ છે, પણ જે છે તે ખરેખરા છે ! એમા દાખલ થનારે આટલી પ્રાથમિક વિધિ કરવાની હોય છે ત્યાં એક ચાનીનું તાણું ને સોનાની કૂચી છે, સભ્ય થનારે એ તાણાને ત્રણ વાર ઉઘાડવાનું ને ત્રણ વાર બંધ કરવાનું હોય છે

આ રીત આપણને કેટલી વિચિત્ર લાગે ? પણ આપણે જો
હિંદુ ઉતરીશું તો આપણને ખબર પડશે કે આ ઉલાકવાસ
કરનારો પાછળ કેવો ભય ઉદેશ છે !

તાણુ વાસનારો આવે સંકપ કરે છે કે આજથી હું
મનથી કોઈનું ય બૂરું ચિન્તવવાનું બંધ કરું છું, વચનથી
કોઈનું ય ખરાબ બોલવાનું બંધ કરું છું, ને કાયાથી કોઈનું ય
ખરાબ નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું આઠીના તાળાને
સોનાની ચાવીથી બંધ કરું છું એટલે ચાવી જેવા ઉત્તમવર્ગ
મુખને હું પ્રતિજ્ઞાની મુવલુંદૂંથીથી બંધ કરું છું આ તાણું
ત્યારે જ હિંદુઓ કે બ્યારે આમાવી સત્યની કે પ્રશસાની
શણી ટપકશે, અસત્ય કે નિન્દા માટે તો આ મુખ હવે
શી બંધ છે માગ નયનો સત્યને ભેરો, અસત્યને નહિ, મારા
જાન મત્યને સાબળશે, અસત્યને નહિ, મારી જીભ સત્યને
ટપકાવશે, અસત્યને નહિ ! મનથી, વચનથી, કાયાથી કોઈનું
જુદુ યશે તો કરીશ, બહુ ન થામ તો કંઈ નહિ, પણ કોઈનું
બૂરું તો નહિ જ કરું

આ જ વાગને ભારતના તેજસ્વી સુતો હજારો વર્ષોથી ખોતાના
જીવનદારા કહેતા આવ્યા છે

વચનન્વેષન મુખ કોટડી, શૂષ્ક કર હીજે તાળ,
ધરાક હોય તો ખેલીએ, વાણી વચન રમાય

વચન એ તો રત્ન છે મુખ એ આ મહામૂલા રત્નોને
રાખવાની નિભેરી છે રત્ન કંઈ જેમ તેમ અને બ્યા ત્યા રખાય ?
એ તો બંધ તિજોરીમા જ ચોસે પણ મહાકાળ કંઈ તિજોરી
બંધ રખાય ? ધરાક આવે, કોઈ ખરીદનાર આવે, કોઈ સારો
પારસુ આવે તો તિજોરી ખોલવી જ પડે પણ ખોલ્યા પછી તો
એ રત્નો એવી રીતે સચ્ચાઈથી બતાવવા કે ભોનાર પણ ડાહી

છે એ વચન-રત્નમા પ્રિયતાના પાસા હોય, હિતચિન્તનને આકાર હોય, સત્યના પ્રકાશિત કિરણો હોય, તો જોનાર પણ વાહ વાહ ! પોઠારી જાય ! હું કહું છું કે સત્ય, તથ્ય ને પથ્યથી ભરેલું આપણું વચન હોય તો, એની આગળ દેહિનું પણ કંઈ જ હિસાબમાં નથી !

ધણા વખત પહેલાં આગમ-સાહિત્યમાં વાણીના આઠ ગુણો મેં વાંચ્યા હતા અને યશુ કે આ આઠ ગુણોથી સુક્ષ્મ આપણું વચન હોય, તો તો આ સ સારમાં ય ચાન્તિનું સ્વર્ગ બિંબ થાય ! ત આઠ ગુણોને હું આપની આગળ મૂકું છું વાણીનો પહેલો ગુણ તે મધુરત્વ

આપણું જોણવું એવું હોવું જોઈએ કે જેમાંથી મધુરતા ટપકે, મીઠાશ ઝરે, વાણીમાંથી સૌન્દર્ય નીતરે, સામજનારના કાન પણ એ પ્રિય વચન ફરી ફરી સામજવા તબસે. વાત એકની એક જ હોય, પણ એક માણસ એવી મીઠાશથી રજૂ કરે કે સામજનાર આનંદથી ટોચી જાય, જ્યારે એ વાત બીજા એવા કહું શબ્દમાં મૂકે કે સામજનાર હસતો હોય તો રડી પડે મધુર શબ્દોમાં માતાને કહું હોય કે ‘કેમ છો મારી મા ?’ તો માતા ખુશ થઈને કહેશે કે ‘આવને મારા જા’ પણ એ જ વાત કહું શબ્દમાં કહી હોય કે ‘કેમ છો બાપની વહું ?’ તો ઉત્તર મળશે કે “તારું કાળજી ખાઉ ?” શબ્દોમાં કેવો જાદુ ! એક જ વાત રજૂ કરવામાં પણ કેટલું અતર ? કવિએ કહું છે

શબ્દ શબ્દ તું કયા કરે ? શબ્દકો હોય ન પાવ,
એક શબ્દ ઔષધ કરે, એક શબ્દ કરે ઘાવ

શબ્દને હોય કે પત્ર ભલે નથી, પણ એનામાં એવી તાકાત છે કે સુદર રીતે એનો ઉપયોગ થયો હોય તો એ દાઝેલા હૈયાના ઘા પર મલમપટ્ટાનું કામ કરે, પણ એ જ શબ્દને અગૂઝ રીતે

વાપરો દોય તો કાપના કિલમ ન દોય તો ય જખમ બિલો
કરે એવા માટે આપણી વાણી મધુર હોવી જોઈએ

મધુરતાનું તો સમજ્યા, પણ મધુરતાના નામે ખુશામત
આવી જાય તો ? તો તો જીવન થાય એ વાણી જ પગલું
સાધન થાય ન બોલવાને ઠેકાણે બોલે અને બોલવાને ઠેકાણે
મૌન થઈ જાય તો કેવું અયોગ્ય થાય ? એટલે ખીજે ગુણ
છે નિપુણ

વચન જેમ મધુર હોય તેમ સાથોસાથ નિપુણ પણ હોવું
જોઈએ જેની વાણીમાં નિપુણતા હોય તે ખોટી ખુશામત કરે
નહિ કાંઈની ખોટી શે'મા તણાય નહિ અને કાંઈ બનાવવા
આવે તો અવસરે એને ચેતના વિના પણ રહે નહિ

એક કૂવડુ પતિ વાર વાર પોતાનો પત્નો આગળ પોતાના
કુળ, જાતિ, ગૌરવ અને કુટુંબના વખાણ કરતો, આથી ત્રી
કટાણી જતી એક વાર પતિએ પૂછ્યું 'મારા સગાઓ પર
તારો પ્રેમ કેવો છે?' નિપુણ શરદે મા પત્નીએ ઉત્તર વાળ્યો
'પ્રાણનાથ ! આપના સગાઓ પર મારો પ્રેમ કા ન દોય ? હું
તો મારી સાસુ કરતાય આપની સાસુને વધારે ચાહુ છું ।' આ
મધુર છતાં નિપુણ ઉત્તર માલબ્યા પત્ની એના પતિને થઈ ગયું
કે અપ્રિયી ખોટી બકાઈ કે ખુશામત નહિ મળે આ ઉત્તરમાં
મધુરતા ને નિપુણતાનું મિશ્રણ છે

ત્રીજો ગુણ છે સ્તોકમ્ । સ્તોક એટલે થોડું બોલવું ખરું
પણ થોડું બોલવું જરૂર પૂરતું જ બોલવું જાદું બોલ બોલ
કરનારના વચનની કિમત હોતી નથી જાદું બાપણે કરનાર, જ્યાં
ત્યાં ને જ્યારે ત્યારે શિખામણ દેનાર વાચાળમાં ખપી જાય છે.
એના પર લોકોને વિશ્વાસ બેસતો નથી એ બોલે તો લોકો

એને શાન્તિથી સાબળે નહિ અને સાબળે તો એના પર વિશ્વાસ
 બેસે નહિ, માટે થોડું બોલવું જરૂર પડે ત્યારે બોલવું અને
 થોડા શબ્દોમા ઘણું કહેતા શિખવું એક પ્રસંગ મને યાદ
 આવે છે મુબઇમા પૂ આગમોધ્ધારક આચાર્ય મહારાજ શ્રી
 સાગરાનન્દસૂરીશ્વરજી મહારાજને વદન કરવા એક ગૃહસ્થ આગ્યા
 હતા બે માળ ચઢીને પેલા ભાઈ ઉપર આગ્યા આવનારનું
 શરીર જરા ભારે હતું એ હાડી ગયા વદન કર્યા પછી સ્મિત
 કરી એમણે કહ્યું - 'સાહેબ, આપ તો બહુ જ બાંધે બિરામી
 છે?' મહારાજશ્રીએ સ્મિત કરી માર્મિક ઉત્તર વાળ્યો
 'હા, ભાઈ! અમે બાંધે છીએ એટલે જ તો તમે વદન કરવા
 આવો છો!'

આ વાક્યમા શ્લેષ હતો એટલે કે અમે મદ્દગુણના
 સિદ્ધામન પર છીએ એટલે તમે વદન કરો છો. મદ્દગુણો ન
 હોય તો અહીં કેણુ આવે? આ દૂષ ઉત્તરથી પણ આપણું
 મન આનન્દ પામે છે, કારણ કે આ ઉત્તરમા મધુરતા, નિપુણતા
 ને અપતાનું સપ્રમાણ સમિશ્રણ છે!

કાર્યાપતિતમ્-એવો ગુણ તે ખાસ કંઈ કાર્ય હોય તો જ
 બોલવું, નહિ તો મોન રહેવું મોનથી વાણીનું મૂલ્ય વધે છે
 મોનથી વાણીમા ચિન્તાન આવે છે મોનથી વચનમા તેજ
 આવે છે અને મોન પછી પ્રગટેલી વાણીમા કોઈ અજમ
 જુસ્સો હોય છે એવી વાણી સાબળવા ઘણા દેયા તલસતા
 હોય છે પાશ્ચાત્ય પધ્ધતિને લઈને નાજ કેટલાક કોઈ કેકાણે
 ખાણું લે તોય બાવણુ ઝીકે જ્યારે રશિયામા સ્ટેલિન જરૂર
 વગર કોઈ ન બોલે એનું પરિણામ એ આગ્ય કે આપણા
 આગેવાનોને સાબળવા કોઈ તૈયાર નથી ત્યારે સ્ટેલિન ક્યારે
 શું બોલશે એ માટે લોકો સાબળવા તલસી રહ્યા છે! મારું
 કાર્ય વિના નકામી વાન ન કરવી વ્યવહારમા પણ આપણને

ધણા માણસો એવા એવા મળે છે કે જેમને બોલવાનું ન મળે તો આફરો ચડે ! બોલે ત્યારે જ જ પ વળે એ બોલે ત્યારે એની વાનમા ન હોય માથું કે ન હોય પગ જેમ આવે તેમ ચાડે ધડે ફેંકે રાખે ! આ તે સાલગનારના મનમા ધાય કે આ બધા ક્યારે લાય ? માટે જરૂર પૂરતું બોલવું

ગર્વરહિત્ય-આપણી વાણી ગર્વવિહોણી હોવી જોઈએ વાતવાતમા આપબડાઈ કરવી, પોતાની જ વાત આગળ ધરવી, પોને શું કયું અને શું નથી કર્યું એનું લગાણુધી વિવેચન કરવું-આ બધું અભિમાનનું-સૂચક છે જ્યારે માણસ આપ બડાઈ કરતો હોય છે ત્યારે વિવેકી સાલગનાર તો એના પર મનમા હસતો હોય છે, પણ જાતપ્રથ સામા પડેલા માણસને એ સામે ધ્યાન હોતું નથી પોતાની પ્રથ સામા પડેલા માણસ વિરેકશક્તિ ખોઈ બેઠો હોય છે અને અવિવેકી માણસ સામા માણસને સમજવા નેટલો શક્તિયાળી કયાથી ધાય ? અભિમાની માણસ કેવો વિવેકશૂન્ય બને છે તેનો તમને એક રાખલો આપું

દાદાભાઈ નવરોજી ઇંગ્લેંડમા એક વાર ત્યાના ઉમરાવો સાથે ખાલુ લેતા હતા સારા સારા બુધ્ધિયાળી માણસોએ એ પ્રસંગે હાજરી આપી હતી વાત વાનમા એક વાત ઉપર જરા વધારે પડતી ચર્ચા થઈ એમા દાદાભાઈએ પોતાનો મત દર્શાવ્યો ત્યા બેઠેલ એક બાનુએ અભિમાનસર્યા શબ્દોમા દીખા કરના કહ્યું (What these ugly and black Indians can understand about it ?) ‘ કદરૂપા અને કાળા હિન્દુસ્તાનીઓ આ બાબતમા શું સમજે ? ’ આ સાલગી દાદાભાઈ નવરોજીએ ખીસામાથી આરસી કાઢી, એ બાનુના મુખ આગળ ધરી નમ્રતાથી કહ્યું ‘ You can

see your face in it) 'તમે તમારું મોઢું આમાં જોઈ શકો છો !' ઢારણ કે આ સ્ત્રીના મુખ કરતાં પોતાનું ઉચ્છ્વસન ને પ્રતિભાસ પત્ર મુખ જ એની કાળાચ ને કદરૂપતા પૂરવાર કરવા પૂરતું હતું આથી સૌ હસી પડ્યા.

વિવેકી માણસે તો કામ જ એવું કરવું જોઈએ કે જેથી એનું કામ જ એની પ્રશંસા કરે માણસને તો જીવવાની થ જરૂર ન પડે, અને અભિમાન કરતા નમ્રતાપૂર્વક મૂકવામાં આવેલી વાતને લોકો શાન્તિથી સાંભળે છે જીવનાર નમ્ર રીતે બોલતો હોય તો એના પ્રત્યે લોકોને સહાનુભૂતિ પ્રગટે છે, અને બોલનારના શબ્દો સામાના હોવામાં સોસરા ઉતરી જાય. નમ્રવાણી એ વાચાનો અલંકાર છે.

અનુચ્છમ્-વાણી તુચ્છ ન હોવી જોઈએ વાણીમાં પ્રોઢતા, ગભીરતા અને સહૃદયતા હોવી જોઈએ આજ આપણા ઘરોમાં દેવી તુચ્છ વાણી બોલાઈ રહી છે ! ગાળો, તોઠડાઈ ને અસહ્ય તાથી છત્રકાતા આજના ઘરો જોઈ છું, ત્યારે હૃદયને ફોલ થાય. ઉચ્ચ કહેવાતા માણસોના ઘરો પણ આજ દેવા સરકારહીન બનતા જાય છે ! આર્યાવતના ઘરોમાં પત્ની પતિને 'આર્યપુત્ર' 'દેવ' 'નાથ' કહીને સંબોધતી અને પતિ પત્નીને 'દેવી' કહીને સંબોધતો, એના બંને આજ તોછડાઈભર્યા અયોન્ય સંબોધનોથી ગૃહો ગાજી રહ્યા છે બાપ દિકરાને ખોળામાં બેસાડી રમાડતો હોય અને બાળકને રમાડતા રમાડતા લાડમાં બાપ કહે છે 'મારો સાળો બાહુ તોફાની' હું એને પૂછું છું કે 'ભાઈ ! આ છોકરો તારો સાળો ક્યારે મર્યો ? કઈ રીતે મર્યો ?' ત્યારે કહેશે કે 'હું તો અમરતો જ બેઠું છું આમ બોલાય છે !' પણ પોતે શું બોલે છે એનું જ્ઞાન નથી છોકરાના કાનમાં આગીજીતાનું કેવું ઝેર રેડાય છે એનો એને ખ્યાલ નથી ઝોકરી પાણીનું બેડું ભરીને આવતી

હોય અને ઠાકર વાગે ને બેઠું ફૂટી જાય તો મા એ દિકરીને
કેવા હવડા ને તુચ્છ શબ્દોથી કપકો આપવાની શરૂઆત કરે ?
હું નહિ કહું તમે જ કહો હવે તમે નહિ કહો તોય ચાલશે,
મનમા સો સમજે છે મૂળ વાત તો એ છે કે—આપણા શબ્દોમા
તુચ્છતા વધી ગઈ છે આજ સુધરેલા માણસો પણ કેવું તુચ્છ
બોલે છે, તે આ પ્રશ્નોત્તર પરથી સમજાશે

‘એ શેઠે નોકરને તુચ્છવાથી કહું ‘સાલા ! તારામા જરા મા
અકલ નથી’ નોકરે નમ્રતાથી ઉત્તર વાળ્યો ‘વાત સાચી
છે શેઠ ! મારામા અકલ નથી જ મારામા અકલ હોત
તો હું તમારે ત્યાં નોકરી ન કરત પણ તમને મારે ત્યાં
નોકર ગણત !’

બોલો, આમા બોલનારે શું સાજ કાઢ્યો ? એના કરતા
તુચ્છ-હવડા વચનો ન ઉચ્ચાર્યા હોત તો કેવું માન રહેત ?
તુચ્છ વાણીથી મિત્ર હોય તો ય શત્રુ થાય, જ્યારે અતુચ્છ અને
સજ્જનાત્મક પ્રિય વાર્તાવાપથી શત્રુ હોય તોય મિત્ર થઈ જાય

પૂર્ણસકલિત્તમ—જે બોલવું તે મકનનાપૂર્વક ને પહેલા
વિચારીને બોલવું વિચારના ગાળાથી નગીરે કાઢેલું વચન
અતિગમ્યપીઠ હોય છે અને બોલેના વચનને રેવવાનો પ્રમગ
આવેના નવી બોલના પહેલા વિચાર કરવો કે આ સ્થાનમા
આ બોલના જેવું છે કે નહિ ? આ બોલીશ તો તેવું પરિણામ
શું આવશે ? મારા બોલવાનો શો ઉદ્દેશ છે ? અને જે
બોલુ છું તેની કેવી અમર થશે ?—આ મીતે પહેલા તૈયારી
કરીને કે વિચાર કરીને ઉચ્ચારેલ વાક્ય ધારી અમર કરી જાય
અરે ! એવું વચન તો રત્ન કરતા ય વધી જાય

શબ્દ અરીખા ધન નહિ, જો કોઈ જાને બોલ,
હીરા તો ઘમે મિલે, શબ્દ ન આવે બોલ !

એક કવિ કહે છે કે બોલતા આવડે તો વચનનું તેજ હીરાના તેજને ચ આપુ પાડે પણ શરત એટલી કે વિચારીને બોલવું આ રીતે વિચારીને બોલનારની વાણીમા અધર્મ તો હોય જ કયાથી ? એટલે વાણીનો આઠમો શુભ તે ધર્મચ્યુક્ત !

ધર્મસ્યુક્તમ્-આપણી વાણીમા ધર્મ હોવો જોઈએ વાણી એ પવિત્ર વસ્તુ છે, ઇશ્વરના જેટની જ પાવન ■ એનો દુરુપયોગ કેમ થાય ? હું તમને જ પૂછું કે તમારી વાણી આજે પવિત્ર છે ખરી ? તમે શબ્દને પ્રજ્ઞ લાણી ઉચ્ચારો છો ? જો તમારી વાણીમા નિન્દા હોય, ધિક્કાર હોય, તિરસ્કાર કે પત્રપાત હોય તો તમારી વાણી પવિત્ર કંઈ રીતે ગણાય ? ધર્મચ્યુક્ત કંઈ રીતે મનાય ?

તમને કોઈ સામે મળે તો એની પ્રશંસા કરો એના શુભાન કરો, એની વાહવાહ પોકારો અને એ જાત કે તુરત એનું ખોદવાનું ચાલુ કરો, એ કયાનો ન્યાય ? કોઈના ચ ન જોયેલા કે ન જાણેલા કોપોનું વર્ણન કરવું, એમા રસ લેવો, એમા મ મતિ આપવી, આ બધો વાણીનો વ્યભિચાર નથી ? આજ કોઈ બે મિત્રો મળે તો ગામની નિન્દા કરે એમા કોઈ ત્રીજો ભળે તો એ પણ એ બેમા ભળી નિન્દા-મહળ વધારે એમ કરતા એ જણમાથી એક આશ્યો જાય, તો તુરત એ બન્ને લેગા યઈ, જનારની નિન્દા કરવા મડી પડવાના આ તે કેની વાણી ? અરે, રે ! શુ વાણી આ માટે મળી છે ? આમ જો અધર્મ ચ્યુક્ત વાણીનો વ્યાપાર ચાલશે તો પછી માણસના વચન પર વિશ્વાસ કેણુ કરશે ? પ્રજ્ઞ માણસ તો આવો વાણીવિલાસ સાક્ષી સમજી જાય કે જે માણસ બીજાની ગેરકાજરીમા એની નિન્દા કરે છે, તે મારી ગેરકાજરીમા મારી નિન્દા કા ન કરે ? આવો ડાખણુભર્યો વિચાર કરનાર

માણસ આવાઓનો મિત્ર રહે ખરો ? આવા મણુમને કેઈ સારો માણસ ધારી ન્યાય તોગવા બેસાડે તો એ ન્યાય પણ કેવો આવે ? એની વાણીમાંથી એ જ નીકળે કે, મારું મારા બાપનું જે તારું મારું સહિયારું !

ધર્મયુક્ત વાણી કોને કહેવાય અને ધર્મયુક્ત વાણીવાળો મણુસ કેવો નિષ્પક્ષપાતી અને નિડર હોય, તેનો એક મુદ્દા રાખવો ઇતિહાસમાં આવે છે

એક રાજા ધનુર્વિદ્યા શીખતો હતો સજ્જના હાથમી અમણુતા એક બાણ છૂટ્યું અને એક નિર્દોષ માનુષને વાગ્યું એ ઘાયલ થયો ઘાયલની માન્યએ આની ફરિયાદ ત્યાંના વગ વાયાધીશ પાતે કરી તે જમાનામાં રુબેનું ભવ્ય જેમ ફરિયાદના હાથમાં હતું, તેમ ચાચ અને પ્રાચી મુચમલીનું પ્રાણ પ્રામાણિક એવા ધર્માધિકારીના હાથમાં હતું અને એ ધર્માધિકારી પુરુષ વડા-વાયાધીશ ભણતા બોલતા વફાદાર એવા ન્યાયાધીશે રાજાને ન્યાયાલયમાં હાજર થવાનો આદેશ-પત્ર મોકલ્યો રાજા આવ્યો ત્યારે એને સ્વ સ્થાન પર બેસાડવાને બદલે શુનેગારના પાજરામાં બિંદા રહેવાની એણે મૂચના કરી આ હૃદય ની તોડ જ રહ્યા સજ્જને જેટલો સુનો દનુવ કયો એણે અમુક પડ કરો નાબત ડુંગ કયાં અને પડી ન્યાયાલયની બહાર આવી ન્યાયાધીશે જાન તરફનાથી રાજાને નમન કર્યું આથી રાજા ખૂબ પ્રસન્ન થયો અને પોતે સલાહી રાખેલી ના પી તવવર બળાવી હતું ન્યાયાલયના અસા-પત્રને માન આપી હું જદાલનમાં હાજર થઈ, જુ મને એમ લાગ્યું હોત કે ધર્મને વાચથી તમારી વચ્ચે જેની છે તો આ તવવાથી તમારો ચિરચહે અડી જ કો નબળા વચ્ચે તમારી ધર્મ ન્યાયમય વાણીથી મને આનંદ થયો, ને તમારા જેવા ધીરથી હું ગર્વ લઉં છું કે મહારાજા રાજા કરતા

પ્રથમ માન આપનારા ધર્મનિષ્ઠ ન્યાયાધીશ છે ! " તે જ ઘડીએ
 પોતે ઝખ્ખામા સતારી રાખેલી મોટી બનાવતા ન્યાયાધીશ
 કહ્યું "રાજન ! સારું થયું કે તમે અદાવતને માન આપ્યું
 અને મારો ચાચ માન્ય રાખ્યો. નહિ તો હું મોગન ખાકે
 કહું છું કે તમે ન્યાયને ઠોકર મારી દોવ તો, હું આ સોટીથી
 તમાગ બરડાની બગર અહીં જઈ જઈ જોન મારું થયું કે આપણને
 બંનેને મદ્દબુદ્ધિ મૂળી ! "

પાક આ કેરો ચાચ ! કહી ધર્મનય વાળી ! આ પ્રશ્ન જ શું
 કહે છે ! આપણી વાણીમા ધર્મ જોઈએ, ન્યાય જોઈએ, સત્ય
 ને પાવિત્ર્ય જોઈએ કે. અને ચ આપણી વાણીમા અન્યાય ન માર
 જાન એવી કાળજી રાખી વકતૃત્વ કરનાર કેટલા ! આવા વિચારક
 વજા હોય તો પ્રતમા કંટની ચાનિ ને અન્ય લોકામના હોય !
 એવે આ આઠ શુભોદી સુખ વાણી બોલે ત વખ્ખા, નહિ તો
 બખ્ખા-લગાડ તો છે જ !

માન માન્ય નારું જો જાય, વાણી શુદ્ધ બોલી જાય,
 એવડા માનની જ્ઞાનીઓ એને વખ્ખા નથી કહેવા એમ તો
 કાગીમા એવા કેટલાક વિદ્વાનો છે કે જે બોલવામા વ્યાકરણની
 એક અમુદ્ધિ આવે તો જીવ કાપવા હાથમા ચપ્પુ લઈને બેઠા
 હોય પણ એ જ પડિતો મગાના ઘાટ પર જાય ત્યારે ગાયનીને
 જાપ કરના જાય ને માગુડ દેખાય તો લોભમા નાખના જાય
 એમને પૂછો કે આ લોભમા શું ? તો કહેશે ' જળટોડી ' આવા
 વાચાગ પડિતો પોતાનું કે એના સમાગમમા આવનારનું શું
 કન્યાસુ કરે ? એવી જ હાવડ છે આજની વિદ્યાપીડોના રનાતકોની !
 આ જ્ઞાનનો વાણીવિવાસ જનક ધાણ માટે નવી વધ્યો પણ
 લોકોને ઉતરવા માટે અને અમણોને આજવા માટે વધ્યો છે !
 એવે આજે માણસ વાણીનો ઉપયોગ પોતાના વિચારોને વ્યક્ત

કરવા માટે નહિ, પણ ચોતાના વિચારોને છુપાવવા માટે કરો રહ્યો છે

માણસની વાણીમાં સત્ય ન હોય અને જુઠ્ઠા હોય તો એની બીજી સગત તો થવાની હોય ત્યારે થાય, પણ પ્રત્યક્ષ સગત તો એ મળે કે-એ સાચુ બોલતો હોય ત્યારે પણ લોકો એને ખોટું માને છે, એ મોગન ખાઈને કહેતો હોય તોય એના વચન પર લોકોને વિશ્વાસ ન બેમે માટે વાણી પવિત્ર બોધએ અને એ વાણીને પવિત્ર રાખવા માટે તપ બોધએ

જેમ આચારને શુદ્ધ રાખવા માટે તપ, વિચારોને શુદ્ધ ને સ્વસ્થ રાખવા માટે તપ, તેમ ઉચ્ચારને શુદ્ધ ને પવિત્ર રાખવા માટે પણ વાણીનો તપ કરવો બોધએ

अनुद्वेगकर वापय, सत्य प्रियहित च यत् ।

स्वाध्यायाम्यमन चैव, वाङ्मय तप उच्यते ॥

વાણી એવી હોય કે સાબળનારને ઠેંગ ન થાય, સત્ય છતાં મધુર ને હિનકર હોય, ઠાકા ચિંતન અને અભ્યાસમાંથી મગટેલી હોય-આ વાણીનું તપ ! આવા તપથી માણસ એ માણસ બને છે તપ વિનાની, ચિન્તન વિનાની, અભ્યાસ વિનાની કઈંશ વાણી તો પશુઓ પણ બોલી શકે છે એમાં માણસ બોલીને શું વધારે કરે છે ? આ હું એકલો જ નથી કહેતો હો ! ગીતા પણ કહે છે કે માણસની વાણી પાલ્ગ તપશ્ચર્યા હોય તપશ્ચર્યાવિહોણી વાણી તો પશુની હોય !

એક જૂના વખતની વાત છે ત્યારે માણસો આટલા આવાક ને જુઠાંબોલા નહોતા પણ ભડ ને માથાબોલા હતા તે વખતે એક ગૃહસ્થને ત્યાં સત્ પધાર્યા પણ આ ઘરના માલિક-શ્રી પુરુષ-બહાદ્રી ઘણા સુંદર ને ભલા લાગતા

હતા પણ અદરથી સાવ જ ભેદાળ ! એક મહિનાના પરિચય સત ત્રાસી ગયા એ ઘરમા સત્ય, ચિન્તન, સ્વાધ્યાય, મધુર કંઈ જ ન મળે એકલા બાહ્ય વૈભવના આકર્ષરનો કોલાહલ હતો સતે મહિના પછી વિદાય વખતે આશીર્વાદ આપતા ક' માણસ બનલો !'

પુરુષ ધમાલિયો હતો એણે આ વાક્ય પર જરાય વિચાર ન કર્યો, પણ સ્ત્રી ભારે ચક્રાર, એ પામી ગઈ એણે પતિ પૂછ્યું આપણે માણસ નથી ? શુ ઠાર છીએ ? સતે 'માણસ બનલો' એમ કેમ કહ્યું ? આ સામળી પુરુષને પણ જરા વિચાર આવ્યો વાત સાચી હતી મતે આમ કા કહ્યું ? એણે મન ગાંઠ વાળી એ ફરી મગચે ત્યારે પૂછીશ

કોઈ પણ વચન પર ઠંડાણથી વિચાર કરીએ તો જ વક્તા વાણીનો મહિમા સમજાય, નહિ તો અવતુ માત્ર એક વ્યવહાર બની જાય વ્યવહાર માણસ પ્રવૃત્તિ કરે ખરો પણ એમ પ્રકાશ ન મેળવે પ્રકાશ તો ઊંડા ચિન્તનથી જ મળે

એ વર્ષ પછી ફરી મત પધાર્યા ત્યારે પેલી સ્ત્રીએ પૂછ્યું 'મહારાજ ! માણસ થતો એનો અર્થ શુ ? શુ અર્થ છીએ ?' સતે પોતાની પાસે એક કાચ હતો તે આપના ક' "હો આ કાચ, આ કાચ એવો અદ્ભુત છે કે એના ઉપર ભાગમા ભેરો તો તમે માણસ દેખાશે અને અદરના ભાગ ભેરો તો તમે જે છો તે દેખાશે "

સ્ત્રીએ કાચના અદરના ભાગમા ભેરુ ને એ ચમકી 'કા પતિએ પૂછ્યું સ્ત્રીએ ભડકીને કહ્યું 'ઓ, બાપ દે ! હું આમા ફૂતરી દેખાઉ છું અને ચેરીના નાકા પર ઠમી રાખી રહી છું હાથ કે ! હું ફૂતરી ?' ઉનાવળિયા પુરુષે ! 'આમ લાવ, મને ભેવા દે' અને પોતાની જાતને ભેતા

એણે રાડ પાછી ‘અરે, આ શું ? હું ગધેડો ? ઉકરડા પર બેસે રહી મૂકનાર હું ગર્દભ ? અરે, મહારાજ ! ભુવમ કયો ? કે તમે ? અમને આમ જાનવર કા બનાવો ?’

સતે કહ્યું “ભણા માણસો ! આમા હું શું કરું ? તમે જે રીતે છો તે રીતે આમા દેખાઓ છો ! માણસ બહારનો આગર અમે તે મેળવી શકે, પણ અંદર કૂતરા જેવો છે કે માણસ જેવો તે જ ખરો પ્રશ્ન છે જે મનથી સત્યને પૂજતો નથી, સત્યને ઉચ્ચારતો નથી, સત્યને આચરતો નથી અને જેના મન ને વાચાનો મેળ નથી તે મનુષ્ય હોવા છતાં પણ છે તે ભાવણ કરના નથી પણ લાને છે, બોલતો નથી પણ બકે છે !”

આજનું વ્યાખ્યાન એટલે વાણીના તપની વિચારણા. જીવન ગ્રામીણ વિચારણા માગે છે બહાર તમે ગમે તે હો, હું એ અંગે કંઈ બાંધવા નથી માગતો, તમે અંદર આવો, અંદર તમે કેવું છો તે મને કહો સત્યનો અખો તો પહેર્યો પણ એ અખો નીચે શું છે તે મને કહો ? બોલો, મારા બાઈઓ ! બોલો ! આ નહિ બોલો તો ક્યારે બોલશે ? મન ને વાણીનો મુમેળ છે કે કમેળ ? મન ને વાણીએ આપણા જીવનને યગીતમય બનાવ્યું છે કે બસર ? જીવનમાં શું છે આનંદ કે અક્રમેષ ?

કેઈને શુભડા થયા હોય અને ભારે કોટ પહેરીને ફરતો દેખે તો કેઈને ખબર પડે કે આ કપડા નીચે શુભડા ખદબદી રહ્યા છે ? શુભડા બને બહાર ન દેખાય પણ અંદર તો પીડા ધાય ને ચગ ઉડે ને ? લોહી નીકળે ને ? તમને કેઈ દિવસ અસત્યનું શુભડું ખટકે છે ખરું ? એની પીડા ધાય છે ખરી ? અસત્યની પીડા જરાય નવી થતી ? કાંઈ નહિ આજ નહિ ધાય તો મરતી વખતે આ ચિત્રો નજી સામે ખડા થશે ભૂતાવળની જેમ નાચ્યા કરશે અને અસત્યવાદીને મૂઝવી મારશે પણ જે

આપણા જીવનમાં સત્યનો સૂર્ય ચમકતો હશે તો જ ધકારનો
જરાય બચ નથી.

આપણે નાનીશી વસ્તુ ખોઈએ છીએ ત્યાં કેટલો બધો
અફમોસ થાય છે એક રૂપિયો ખોવાઈ ગયો હોય તો કેમ
ચિંતા થાય? પણ આજે આપણો આત્મા આખો ને આખો
અમત્યમાં ખોવાઈ ગયો છે એનો જરાય વિચાર આવતો નથી,
આ કેવું આશ્ચર્ય!

આજકાલ કેટલાક લોગો માણસો આવે છે અને કહે છે -
'કંઈક મન બનાવો, કંઈક મિદ્ધ થાય એવો ભાવ ડેખાડો'.
આપને વચનસિદ્ધિ આવડે છે' હું કહું છું કે 'અરે, લોગો!
જીવો! આમ જાનિતમાં ખોઈ કાઢો તે? પ્રિય, પરમ ને
સત્ય એ વચન-મિદ્ધિનો મન છે! મત્યના પ્રકાશથી જગદગુ
સુમધુર પિતૃવચન એ રામભાણ છે, એ અદ્ભુત છે જેને વાંચે
તે વિધાયા વિના ન રહે એ વચન જેના હિંમમાં પેસે ત્યાં
પ્રકાશના દીવડા પ્રગટે!'

આજનું બ્યાખ્યાન સમાપ્ત કરના એટલું જ કહું કે
સત્યવાદી મયેત્ જન્મા માયો વન્મા તે છે કે જેની વાણીમાંથી
સત્યનો પ્રકાશ ઝરે છે. Not only with our lips, but in
our lives-એકના હોઠમાંથી નીકળના શબ્દોથી નહિ, પણ
આપણા જીવનમાંથી પ્રગળના સત્યના તેજી આપણી વાણીને
રંગી સાચા વક્તા બનીએ!

૪.

દાના

માનવનાના સોપાન અંગે આપણે પણ સોપાનનું વિવેચન
કરી ગયા આજે ચોથા સોપાનનો વિચાર કરવાનો છે ચિંતકો!
શબ્દના ઊડાણમાં કેવું સ્થંભ મૂકે છે તે જુઓ એ કહે છે કે

ન દાતા અર્થદાનત કેવળ ધન વાપરવા માનથી દાતા નથી બનાવતુ અને માત્ર પૈસા અર્થવાથી દાતા થઈ શકાતુ હોય તો દાતા મર્યાદા ના ના-દાતા હોય કે ન પણ હોય, આવો ગરીબ ભાવ ન કહેવાય ચિંતકો જાણે છે કે કીર્તિ માટે, ગયેલી પ્રતિષ્ઠા પાડી મેળવવા માટે, પોતાના અપકૃત્યોને દાનના પડદા નીચે ઢાકવા માટે અને કેટલાક પુણ્યથી પાપ ઠેવાય એવા ભાવથી પણ દાન કરનારા કે આવી ભાવના દાન પાછળ રમતી હોય તો એ દાન ન કહેવાય યાં રાખજો કેવળ પૈસાથી આત્માની એકેય વસ્તુ ખરીદી શકાતી નથી, ધનથી ચેતનજયોતનું એક પણ કિરણ પામી શકાતુ નથી ધનથી માન મળશે, સન્માન મળશે, પૂજા મળશે, પ્રતિષ્ઠા મળશે, કીર્તિ મળશે, અરે! જડ જગતની કદાચ બધી વસ્તુઓ મળશે, પણ આત્મજયોતનું કિરણ ધનથી મળવું મુશ્કેલ છે એ આત્મજયોત મેળવવા માટે ધન સાથે મન પણ જોઈએ

બાજકાલે જ્યાં ત્યાં મમાજમા અપાતા માનપત્રો અને દીવાલો પર ચોટેલી કુકુમ પત્રિકાઓને જોશો તો લાગશે કે આજ ધનથી કીર્તિ કેટલી સરતી મળે છે તેનું આ પ્રતીક છે કેટલીક કુમકુમ પત્રિકાઓ વાતુ છુ ત્યારે તો માથું શરમથી નીચું નમી જાય છે મનમા એમ થાય કે આવા મોગ આચાર્યો આવા નાના માણસોને આવા મોગ વિશેષણો આપે છે! આખી જિંદગી સુધી ન કરવાના કામો કરીને એકા પૈસા એકાદ એક પાછળ વાપરી નાખ્યા એટલું એમને આવા વિશેષણો આપવાના? આ ગૃહસ્થો માટે જે વિશેષણો વાપર્યા છે, તેટલા ગુણો તેમનામા હોય તો હું કહું છું કે મોક્ષ એમનાથી જરામ દૂર નથી એમને હવે ખીજી કંઈ જ કરવાની જરૂર નથી એ વિશેષણો જોતા તો એ તરી ગયા છે એમ જ લાગે! પણ હું આપને જ પૂછું છું- આ બધા વાપરેલા ઈલકાઓ આપને સાચા લાગે છે? જેના માટે

નરસ્ત્ર અને દાનવીર જેવા શબ્દો વપરાયા છે, એને ત્યાં એક બૂખ્યો માનવી જાય તો એને એક ટક પણ પ્રેમથી લોજન મળે ખરું ?

સમાજમાંથી “લોજન તો ન મળે પણ ગાળો તો મળે ને ?”

તમે પણ ઠીક કહ્યું શું મળે ? ગાળો ? અને એવા માટે વળી આવા વિશેષણો ? કેવા દાનવીર ને નરસ્ત્ર ? અને આ વિશેષણ આપનાગઓના વિશેષણો જોયા કે ? અર્ધી ક કોત્રી તો એમાં જ લરાઈ જાય છે ? આ ઇવડાળો જ એટલા જઘા છે કે આમાં નામ શોધવા જાય તો નામ પણ ન જડે, એટલે એ પણ એટલું તો જાણે કે આ પદ્મોઓમાં આપણું નામ અટવાઈ જશે એટલા માટે એમણે વાચનારને મગવડ કરી આપા છે, પોતાના નામ ભાડે ટાઈપમાં ને બીજા દલરમાં છાપ્યા છે ! એ જાણે છે કે પદ્મીઓમાં નામ અટવાઈ જવાની સલાવના છે ! અને દેટલીક પત્રિકાઓમાં તો વળી ફોન મૂકાવ્યા છે અને આ ફોનવાળી પત્રિકાઓમાં ગાઠિયા ને ચટલી જઘાશે ને ગટરમાં ફડશે આશાતનાની હદ થઈને ! આવાઓને આજે કહેનાર કોણ ? આ નિર્નાયકનું મૈત્ર્ય કયા જશે એ ખબર પડતી નથી મને, તો જય લાગે છે કે કયાક નીચે ન હોતરી જાય ! જેમ એક નોકમાં સો નાવિકો બેઠા હોય અને સૌ પોતાને ઠીક પડે તેમ હલેલા માથે તો નોકાની જે દશા થાય એવી દશા આજ આ સમાજની ॥

આવી ધમાલમાં દાના શોધ્યાય જડે ? આ તો સૌ કીર્તિ માટે લૂટલૂટ કર્યા નીકળેલા જહાઝરો છે ! દાન લેનારા બધા સાહે પેલા કાળાજનરિયાઓના વખાણ કરે અને પેલા સમાજને લૂટવાની ધૂનમાં પડેલા આ મહાનુભાવોના શુણ્ણગાન ગાય એટલે પરિણામે જ ને—એક બહુવા શુરુઓ અને સમાજને લૂટનારા વહેપારીઓ—સમાજમાં માન ને પ્રતિષ્ઠા મેળવી જાય લોગ લોકો આમાં શું સમજે ?

એક મુશ્કાવિત ધાદ આવે છે

उष्ट्रकाणां विवाहे तु गर्दमा वेदपाटका ।

परस्पर प्रशसन्ति अहो रूप अहो घ्वनि ॥१॥

જિટભાઈના લગ્નમાં ગધાભાઈ ગોર જન્યા ગોર કહે 'વાહ !
જિટનું ઠેવું સુદર રૂપ છે !' જિટ કહે 'વાહ ! ગધાજીને
કેવો મીઠો ધ્વનિ છે !' આવી આ સમાજની દશા છે આવા
જાતવશ્વરુપા શુભદાન દેનાર દાતા કયાથી પાકે ? સાધર્મિકોને
ટેકો આપનારા, એમનો હાથ ઝાલી ઉપર ચઢાવનારા અને પોતાના
મરીજભાઈની આર્થિક રીતે પીઠ યાખડનારા આ કારણને લીધે
જાતવશ્વરુપાથી બહુ જ અલ્પ મળવાના આ દાતાઓનો ઘણો
પૈસો તો વાળવાળા, બેન્ડવાળા, પ્રેસવાળા અને રંગબેરંગી મોટી
મોટી કુકુમ્બપત્રિકા છાપવાવાળા આવી જાય છે જે દિવસ વાહ,
વાહ થાય ! અને પછી હવા હવા થઈ જાય ! પહેલાના જમાનામાં
માણસને પાડવા માટે સ્વર્ગલોકમાંથી મેનકા ને અશ્વરાઓ
આવતી, હવે જો નથી આવતી. કારણ કે એમને જોઈ માણસો
મર્યાદા થઈ જાય ! એટલે આજના યુગમાં જો મેનકા ને અશ્વરા
નીર્મિત ને પ્રશસાના ઉપમા આવે છે, અને માણસોને પાડી દે
છે આજ માણસની જરા પ્રશસા કરે. એટલે પુલાઈને પુગો
પડી જવાનો વિદાનો આવાઓને સાચા અર્થમાં દાતા નથી
કહેના ત્યારે દાતા કેણ ? દાતા મૂતદિતે રત । પ્રાણીમાનના
કલ્યાણમાં જેનું મન રમે છે, તે દાતા હયાના જિહાણમાંથી
મગટેલી જીવદયાની લાવનાવાળો દાતા એટલે જ અસંયતન ઉત્તમ
છે, ઉદ્દૃષ્ટ છે આવી દાતૃત્વની લાવના પ્રગ્યા પછી પોતાના
પ્રલાવધી, પોતાના જળથી કે પોતાના અધિકારથી દોષનેય ભય ન
ધાય, જેની કાળજી રાખે તમારા હાથમાં તો એક સોટી હોય તોય
હાથ સીધા ન રહે ! કા એ સોટી ઝાડ પર વિજાય કા ફૂતરાના

બરડામા પડે, કા કેઈ રસ્તામા જતા હોર પર ફરી વળે એક સોટી પણ ન પચાવી શકાય તો જ દૂક કે તલવાર તો કઈ રીતે પચાવી શકે? જાનીઓ કહે છે સાચા દાતાની આસપાસ તો એવી હવા હોય કે સૌ અલયનો મુક્ત આનન્દ માણતા હોય!

ચૈતન્યદેવનું નામ તો તમે ચાલજીયું હશે? માર્ગાનુસારીમા પણ દેવા ગુણો હોય છે તે હું કહેવા માગુ છું ચૈતન્યદેવ અને રઘુનાથ શિરોમણિ-બંને સકાધ્યાયી અને બંને પાછા મિત્ર દોસ્તી એવી કે પુ પને પરિમલ જેવી કદી છૂટા ન પડે અથવા એમ કહીએ તો ચાલે કે મિત્ર તો હાલ જેવા હોવા જોઈએ.

મિત્રર એસા કીજિયે, હાલ સરીખા હોય,
મુખમે પીછે પડ રહે, હું ખમે આગુ હોય

ખરો મિત્ર હાલનું કામ કરે, મુખમા પાછળ હોય હું ખમા ઘા ઝીવવા આગળ હોય તમારા મિત્રો મુખમા ને મહેશ્વિલમા આગળ હોય ને હું ખમા ને સડટમા લાગી જાય! એવા મિત્રો માલ ખાવા હાજર થાય, મારે વળતે અદૃશ્ય થાય એટલે મિત્રોને પણ ચૂટવા પડે છે જેને તેને મિત્ર ન કરાય

રઘુનાથે ન્યાયશાસ્ત્ર પર એક સુદર ટીકા લખી અને ચૈતન્ય દેવને જતાવી એણે મિત્રના કાર્યની પ્રશંસા કરતા કહ્યું ‘અદ્ભુત’ છે આથી રઘુનાથ મનમા મલકાયા એને થયું આ ટીકા મને જ તમા પ્રખ્યાત જનાવશે, મારો કીર્તિ લારતલરમા ફેલાશે તે અરસામા ચૈતન્યદેવ પણ ન્યાય પર ટીકા લખતા હતા એમની લાવના ખ્યાતિ મેળવવાની ન હતી, એમને પ્રશંસાની ચ પડી ન હતી, એ તો કર્તવ્યગુણથી લખ્યે જતા હતા એક દિવસની સાજે, રઘુનાથ ચૈતન્યને ઘેર આવ્યા ત્યાં તે ટીકા લખી રહ્યા હતા રઘુએ પૂછ્યું ‘મિત્ર, શું લખે છે?’ સહૃદયી ચૈતન્યે ન્યાયના પાના મિત્રના હાથમા આપતા કહ્યું ‘આપણી પૂર્વે

હયેલા વિદ્વાનોએ વાવેલા વિદ્યાના વૃક્ષના ફળ આપણે ખાધા તો આપણે પણ થોડા બીજ વાવતા જઈએ કે ને આવતી કાલની પેનીને ખાવા કામ લાગે ?

રઘુનાથ એમ, એમ એક પછી એક લીંપી વાચતા ગયા તેમ તેમ એમનો છવ અક્ષર ચડતો ગયો એમના મુખની લાવી છિડી ગંધ મેા સદેહ પૂછીને પુછ્યું થઈ ગયું ચિતામન રઘુનાથને જોઈ એણે પૂછ્યું ‘કેમ ? આટલો ડાકા વિચારમાં લીનરી ગયો ?’ સ્વસ્થ થતા રઘુનાથે કહ્યું હવે મારી ટીકાને તો ફૂતરાય નહિ સૂયે ! તારી આ પાકિત્યપૂર્ણ ટીકા આગળ મારી ટીકા શુ હિસાબમાં ? હું માનતો હતો કે મારી ટીકાથી હું ખ્યાતનામ થઈશ પણ આ જોતા લાગે છે કે એ એક કલ્પના જ હતી મિત્ર ! તુ આ શ્રવ્યથી અમર બની જઈશ” એમ કહી પોતાના શ્રમને વિક્ષણ જતો જોઈ, રઘુનાથે એક ઝંટો નિઃશ્વાસ મૂક્યો

ચેતન્યને વિચાર આવ્યો અમર તો કેણુ થયું છે ? નામ તેનો નાશ છે મે આ પ્રયત્ન કર્યાણુ માટે કર્તવ્યપુષ્પિથી ક્યો છે પણ મારા જ મિત્રની કીર્તિને એ હણતો હોય, એને જ એ સયજનક દેખાતો હોય તો મારે આ પ્રયત્ન ન કરવો

એક પૂર્ણિમાની રાતે જને મિત્રો જલવિહાર કરવા નીકળ્યા હતા હોડી સરિતાની છાતી પર રમી રહી હતી જને વાતોએ વન્યા એટલામાં ચેતન્યે જગવમાથી એક પોથી કાઠી લાણે પોતાના નામુક હેવાને, જળમાં પધરાવતો ન હોય એ રીતે મન્ય પાણીમાં પધરાવી દીધો ! રઘુનાથે પૂછ્યું ‘મિત્ર ! આ શુ હું ?’ કરુણાર્દ્ર સ્મિત કરી ચેતન્યદેવે કહ્યું ‘જે શ્રવ્ય મારા

મિત્રના કીર્તિચ દ્રને રાહુ બની ગળી જતો હોય તે શા કામનો ?
રહુ ! આપણે તો બાળગોઠિયા તુ બાણે છે કે હું સૌના ભલાની
ભાવનામા રમુ છું અને મિત્રનુ જ ભલુ ન કરી શકુ તો
બીજાનુ ભલુ તો હું શુ કરી શકુ ? જે ક્યે તારા દિલ પર
ધા કર્યો એ મ થનો એ પાણીમા ધા કર્યો '

અર્ધજુના આ દશ્ય પર પૂનમનો ચાદ ચાદની વર્ષાવી રહ્યો
હતો આખમા આવેલા આસુને લગતા રઘુનાથે કહ્યું 'મિત્ર, તે
તો જુવમ કર્યો તારો વર્ષોનો શ્રમ પાણીમા ગયો પણ તારી
આ જગતબ્યાપી કીર્તિ ?'

'રહુ ! કીર્તિની ખાખને જે શરીરે ચોળી બાણે તે જ કંઈક
કરી શકે કીર્તિનો મોહ છેલ્યા વિના કલ્યાણ નથી મારી કીર્તિ
કોઈના ય માટે ભયરૂપ હોય તો એ કીર્તિથી સર્થુ !' આ
સાક્ષી રઘુનાથ એના ચરણોમા ઢળી પડ્યા 'ચૈતન્યદેવ ! તે
જ ખરું મેળવ્યું એ તો કેવળ ટીકાઓ જ કરી છે અને
પૂજાકંડુ તમે અણુમિથ્યા રહેયો, પણ પૂજનારા તળિયે જયે
અને અણુમિથ્યા તરી જયે '

આ પ્રસંગ આપણને ક્ષણભર વિચાર કરતા કરી મૂકે છે
આપણે આપણા વર્તમાન જીવન સાથે આ પ્રસંગને સરખાવીએ
તો આપણુ જીવન કેવુ વામણુ લાગે ? આપણે જ્યાં જઈએ
ત્યાં ભય જ ઊભો કરીએ છીએ આપણી વાણીમા અભય નથી,
આપણા વર્તનમા અભય નથી, આપણા હૈયામા અભય નથી
ચારે બાજુ ભયનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું છે આપણા સમાગમમા
આવનાર આપણો ભય રાજે અને સામાના સમાગમમા જતા
આપણે ભય રાખીએ આ રીતે અરસપરસ ભય ને અવિશ્વાસ

હિંસા થયાં છે ખરી રીતે આ ભય હોવો ન જોઈએ પ્રાણી અને માનવી વચ્ચે તો અભય અને વિશ્વાસ હોવો જોઈએ !

ભગવાનનાં ઘણાં વિશેષણોમાં એક વિશેષણ છે—અમર્યદયાળુ કેવું સુદર છે આ વિશેષણ ! ભગવાન અભયના દેનારા છે, દુરભતનેય ભગવાન તરફથી ભય નહિ ફૂર પ્રાણી પણ ભગવાન પાને અભય થઈને આવે એટલે ભગવાન સાચા અર્થમાં દાતા ! આપણે એમના જ ભક્ત છીએ, પણ આપણે દાતા નહિ, પણ ખાતા જેવું મળે તેવું ખાધે જ જઈએ

‘ ભગવાન બધું જ બાંહે છે શું કંઈ, શું કરે છે ને શું કરશે બધું જ બાણુવા છતાં એનાથી ભય નહિ ખૂન કરીને મરેલો ખૂની પણ દયા માટે પ્રભુ પાસે ભય તો પ્રભુ સભા વચ્ચે એમ ન કહે કે ‘અધ્યા ખૂની ! તું અહીં કેમ આવ્યો ?’ એ કચ્છારાગર તો એના ઉપર પણ ક્ષમા અને અભયની દૃષ્ટિ જ નાખવાના એટલે પાપી પણ એમની પાસે ભય વિના જઈ શકે છે.

‘ તમારે તમારી દયા કેવી છે ? કો’કની જરા સરખી ય વાત બાણુતા હો તો દમ મારતા દ્રવ્ય કટી કંઈય હો, હું તારું બધું જ બાણુ છું તારી ચોટી મારા હાથમાં છે, એમ કહેતા જાઓ ને તમારો સ્વાર્થ એમની પામેથી કઢાવતા જાઓ તવવાર જેવી ટીખી વાણી હોય, ખાળોચિયા જેવું કુદ્ર દંબ હોય, કાગડા જેવી દોષગવેષક દૃષ્ટિ હોય અને શિયાળ જેવી સ્વાર્થસાધુ ભુદ્ધિ હોય એવા માણસો અભયનાનને ઊવનમાં કંઈ રીતે લાવી શકે ? એવા માણસનું મન પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણમાં રમે એમ તમને લાગે છે ? એવા માણસો માટે તો એમ જ કહેવાય કે બીજાનું ભય ન કરે તો કાંઈ નહિ પણ કોઈનું બૂર ન કરે તો ય સાર !

અભય માટે જોઈએ અર્પણનું શૌર્ય, ધર્મભાવથી તરબોળ દુઃખ, નિર્ભય સત્યમિત વક્તવ્ય, અને હેયાની ઉત્કટ ઉદારતા— આ ગુણો આવે ત્યારે માણસ દાતા બને છે જેણે સાચા દાનને પ્રતિદાસ સ્વર્ગ્ય છે, તે આવા ગુણવાળા હતા એટલે જ આ મુલાવિતમા કહેવામા આનું છે કે આવા પ્રકારના દાતા હોય કે ન પણ હોય ! નહિ તો ભાવ વિના પૈસા વેરનાર દાતાઓની કયા ખોટ છે ? સામાન્ય રીતે ધન વાપરનારા ઘણા મળશે પણ આવા જગતકલ્યાણમા રાચનારા, ધૈન્ય ભલામા પ્રુશ થનારા બહુ ઓછા હશે એવનશિષ્ટીઓની ધ્વજા આપણને સાચા અર્થમા દાતા બનાવવાની છે મારી નજર અધ્યારે ઘડિયાળ પર ભાય છે એ કહે છે કે સમયની મર્યાદા થઈ ગઈ છે હવે હું મારા વિષયને વધારે ન લખાવતા એટલું જ કહીશ

સૌતું કલ્યાણ યાઓ સૌ એક બીજાના કલ્યાણમા લાગી રહેા સૌના હોષ નષ્ટ થાઓ અને એવ માત્ર મુખની દુનિયામાં સફર કરેા આ પવિત્ર ભાવનાની નોકામા આપણે આપણી એવન ચાના વ્યતીત કરીએ એવી શુભેચ્છા

આદર્શ શિક્ષક

‘શી આર ટ્રેનીંગ કોલેજના આચાર’ શ્રી શિવલાલ
પ્રભુલાલ શુક્લના આશ્રુપી કોલેજના ખડમા અધ્યાપક
વર્ગને કરેલ ઉદ્દેશ્યપત્રમાની કેટલીક ટિપ્પણીઓ

અહા સુરો ચદણમારવાહી

મારસ્મ માગી ન હુ ચદણસ્સ ।

एव तु नाणी चरणेण हीणो

નાણસ્સ માગી ન હુ સુમ્મર્દે ॥

—ઉપદેશમાળા

જેવી રીતે અહનના લાકડાને ઉપાડીને જનાર
ગધેડાને એનો ભાર મળે છે તેમ અહનની સુવાસ કે
શીતળતા મળતી નથી, તેમ સદ્બાચરણ વિના માત્ર
જ્ઞાનને ધારણ કરનારને પણ જ્ઞાનનો ભાર મળે છે પણ
સદ્ગતિ-ઉર્ધ્વગતિ નથી મળતી !

આદર્શ શિક્ષક

આગે આપણે 'આદર્શ શિક્ષક' તરીકે વિચાર કરવાનો આપણા પ્રત્યેકના હૃદયમાં જે જે ભાવનાઓ જાગે છે, જે જે ભિન્નિઓ દિવ્ય જીવનના સર્જન માટે જાગે છે, તેને પકડે. પકડે છે અને અતે તે કાર્યમાં આકાર પામે છે. આદર્શ એટલે અરિસો. આરસામાં આપણુ સુખ જોઈ શકાય, પરંતુ જો એ આરસો મોટો, મલિન કે ડાઘાવાળો હોય તો તેમાં આપણુ પ્રતિબિંબ રૂપિય દેખાતું નથી. પ્રતિબિંબને સ્વચ્છ અને નિર્મળ અરિસો જ ઝીંટી શકે. એ પ્રમાણે આપણુ જીવન પણ પવિત્ર, સ્વચ્છ અને નિષ્કલંક હોવું જોઈએ. કાંઈ પણ માનસ આપણુ જીવન તપાસે તો તેને આપણામાં કાંઈ બિલુપ દેખાવી ન જોઈએ. આપણા જીવનમાંથી એને પ્રકાશ મળવો જોઈએ અને એનાથી એનું જીવન પ્રકાશમય બની જવું જોઈએ. આપણા જીવનમાંથી સાફ તત્ત્વો એને મળવા જોઈએ નમુના નહિ.

ભવિષ્યના નાગરિકો તૈયાર કરનારા શિક્ષકોનું જીવન આ કષ્ટિએ પવિત્ર અને નિષ્કલંક હોવું જોઈએ. લોમકેલોએ કહ્યું કે-

'Lives of great men all remind us,
We can make our lives sublime,
And, departing leave behind us
Footprints on the sands of time'

મોટા માણસોની જિંદગી જીવનની મહત્તાને સ્પષ્ટ કરી આપે છે કે જેથી આપણે આપણા જીવનને ધર્મગામી બનાવી

શકીએ અને આ જગતમાંથી વિદાય લેતી વખતે કાળની રેતી પર આપણા શુભ કાર્યોની પગલીઓ મૂકતા જઈએ કે જેને આધારે ભૂતા પડેલા પલ્લુ આપણા બધુએ જીવન-પથમાં હિંમત પૂર્વક આગળ વધી શકે એવા મોટા માણસના પગલે જઈશું તો આ જીવસાગરના વમળમાં ભૂલા પડના માર્ગ મળશે આ જીવન અતિ ગૂઢ છે જીવન સહેવાઈથી જીવી જવાય એવું નથી અનેક મુશ્કેલીઓ, આગીવૃત્તિ અને દુખની ઠાડી ખીણો જોળાઈ પડશે અને તે વખતે આદર્શોનું ભાથું આપણી પાસે હશે તો જ આ જીવનપથને વગવી શકાશે

દરેક માણસે પોતાના આદર્શો નક્કી કરી લેવા જોઈએ-અ તે એ જ કામ લાગશે આપણે બધા ભીત ઉપર સૂત્રો લખીએ છીએ, પણ એ સૂત્રનું રહસ્ય જીવનમાં ઉતારવું જોઈએ જેમ એન્જિનની પાછળ ડાંગો દોડી આવે છે તેમ આપણા જીવન રૂપી ડાંગાને આદર્શરૂપી એન્જિન લગાડવું જરૂરી છે કે જેથી જીવનમાં વેગ આવે અને એ પ્રગતિ કરે

એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે સત્ય એ તો પ્રકાશ છે દય હંભર પરસનું અધાર હોય છતાં ત્યાં જો એક દીવાસગી સંગઠાવવામાં આવે તો તત્કાળ અધકાર દૂર થઈ જાય છે તત એ પણ પ્રકાશ છે એ આવે તો જ સ્વચ્છતાનું અધાર જાય આ પ્રકાશના આગમનથી આપણામાંથી દાનવતા નાશ પામશે અને માનવતા આવશે, કારણ કે માનવી દિવ્ય ચેતનાવત પ્રાણી છે એણે પોતાના જીવનમાંથી માનવતાની હવા પેદા કરવી જોઈએ

અત્યારે જે શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે, તે કેટલેક અંશે જગતને છેતરનારું છે-નૂતનારું છે ચોરી કરનારી વૃત્તિ કેળવે એવું છે મનુષ્ય જેમ વધારે બહેલો તેમ તે વધુ પ્રપચી અને કાવાર્જવાવાળો બને છે આજના કેટલાક વકીલો, બેરિસ્ટરો અને ન્યાયાધીશોને

જેને તે કહે છે કે ચોરી કરીને આવો કે ખૂન કરીને આવો, પણ સાથે નાણાની કાંઈની લેતા આવો તમારો બચાવ કરવા બેઠા જ છીએ આ જીવન છે ?

ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ કહ્યું છે કે—જેમ ગધેડા ચંદનનાં લાકડા ઉપાડી જતો હોય તો તેને કાંઈ મુગધ મળતી નથી, પણ ભાર જ મળે છે તેમ સદાચાર વિના માત્ર જ્ઞાનનો જોગ ઉપાડીને ઘરનાર પણ એક પ્રકારનો ગધેડો જ છે આપણાં પાને જે જ્ઞાન છે તેનો સદુપયોગ ન કરીએ તો તે આપણને અને જગતના લોકોને શા કામનું ? કરોડો અન્ય જીવને દુઃસાવવા માટે જળ રચે છે, માખી કે ખીજ જીવને તેમાં દુઃસાવે પણ ઉવટે પોતે પણ એમાં જ દુઃસાઈ જાય છે આજનું શિક્ષણ પણ એની જેમ દુઃસાવે એવું છે ને ? “સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે” આ મૂળ જે સામી દીવાલ ઉપર છે તેને તમે તમારા દિલનાં દીવાલ ઉપર કેાતરો.

જે કેળવણી માણસને એવો બનાવે કે તે ખીજના ઉપર ભાર મૂકીને જીવે, તે કેળવણી પણ નથી અને તે લેનાર કેળવાયેલો માણસ પણ નથી જીવનમાં જોછામાં જોડી જરૂરિયાત રાખો, સાદું જીવન જીવો, ધૈર્ય વિચાર રાખો, સાદો ખોરાક લો અને ઉચ્ચ જીવન બનાવો એમ જે શિખવાટે તેનું નામ જ તાલીમ એ કહે છે કે મગજદાર નહિ પણ જીવનદાર જીવન જીવતા રીતે.

આ યત્રયુગમાં તો મગજને પણ તરફી ન આપવી પડે એવા યત્રો શોધાયા છે યત્ર ઉપર હજારો રકમના સરવાળા, બાદબાકી, શુદ્ધાકાર, ભાગાકાર થાય છે એવા યત્રયુગમાં આપણે પ્રજાને ગ્રમણ મંકરણ સમજાવવાનું છે આ કામ સહેલું નથી, કઠિન છે, પણ આ કઠિન કાર્ય કર્યા વિના આપણે આરો નથી,

આપણને શાન્તિ પણ નથી માણસ પોતાના પગ ઉપર ઢિસો રહેતા શીખે, એ જ પાયાની કેળવણી કે જે કોઈના આધાર વિના છરી શકે અમેજી કેળવણી તો વેલ જેવી છે તેને આડનેા ટેકો જોઈએ, પરંતુ યુનિયાદી કેળવણી તો વડના આડ જેવી છે તેને ટેકાની જરૂર નથી તે અન્યને હાયદો આપે છે, પત્નીઓ તથા માનવોને વિશ્રામ આપે છે

આત્માની જરૂરિયાત જેમ જ્ઞાન, સયમ અને તપ છે, તેમ આપણા જીવનની મુખ્ય જરૂરિયાત પણ છે અન્ન, વસ્ત્ર અને ઔષ્ધો એ સિવાય તમામ જરૂરિયાત વધારાની છે, બોલગતપ છે, માટે જીવનમાં જે ખોટી જરૂરિયાત દેખાય છે તેને પોષણ ન આપે. તેને વધારો નહિ આપણી જરૂરિયાત ઘટાડો

હાતિમતાઈએ મિજબાની આપી. તેમાં આખું ગામ આબુ પણ એક કઠિયારો ન આવ્યો. સાજો કઠિયારો તેને મળ્યો ત્યારે તેને હાતિમતાઈએ પૂછ્યું 'કેમ બાઈ, આખું ગામ જમવા આબુ તોય તમે ન આવ્યા?' તેણે કહ્યું 'જેના બાહું સલામત છે, તેણે હાતિમતાઈને ત્યાં શું કામ જવું જોઈએ?' એ પછી હાતિમતાઈને કોઈએ પૂછ્યું 'હાતા કોણ?' ત્યારે એણે ઉત્તર વાળ્યો 'કઠિયારો.' કારણ કે જેને પોતાને માટે બીજાની પાસે હાથ ધરવો પડતો નથી તે જ એક હાતા જે માણસને બીજાની વસ્તુ હેવાની જરૂર પડે તે પરાવલબી છે જે સ્વાવલબી છે તે કોઈને લૂંટતો નથી એને કોઈનીય સ્પૃહા નથી આ પ્રકારનું જીવન જીવનાર કોઈની પણ સામે અણનમ મસ્તકે ઢિસો રહી શકે છે. સાદું જીવન જીવનારો નિષ્કલક હોય છે એવું જીવન જીવીએ તો આસને આળે એવું ઉત્તમ માયુ રાખી શકીએ મહાત્મા આનંદજી કહે છે કે જેમ કૂતરો આશા ધારણ કરીને ઘેર ઘેર ભટકે છે, તેમ વધારે જરૂરિયાતવાળો

પણ ભટકતો હોય છે, પરંતુ સ્વાવલંબી કૌશલના ચેર જતો નથી

પહેલાં જામડાના લોકો પોતાના બાળકોને શિક્ષણ અપાવતા તેના બદલામાં શિક્ષણ આપનારને માધુકરી આપતા પણ તેણે સ્થાન સમાજમાં ગુરુ સ્થાન હતું જાજ તો પ્રેમિયરો પણ પતુણ ગણાય છે તે વખતે શિક્ષણ આપનાર વ્યક્તિ નિરંપૃહી હતી આજે તો જામડે-જામડે અને સહેરે-સહેરમાં શૂલ, કોલેજમાં શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે, પણ તે ભાડૂતી આ શિક્ષણ ભાડૂતી ધાવમાતા બાળકને રમાડે એવું છે એમાં ફનેહ નથી, વાતસલ્ય નથી, મમતા નથી, માત્ર બદલો લેવાની જ ભાવના છે વધારે લેવું છે ને થોડું આપવું છે અહીં અત્યારે યુરોપમાંથી થોડી બહેનો ભારતમાં આવી છે તેઓ અહીં રહીને ભાગતના કુટુંબજીવનનો અનુભવ લે છે અને અહીંના કુટુંબજીવનનો ખ્યાલ મેળવે છે તેઓ મને મળવા આવ્યા ત્યારે કહે કે 'યુરોપમાં તો વૃદ્ધો માટે અલાયદા મકાનો તૈયાર હોય છે ત્યાં તેમને રાખવામાં આવે છે' આ વાત કેવી વિચિત્ર લાગે ! માણસમાં જ્યાં સુધી રસકસ રહે, ત્યાં સુધી તેને ચૂસી લઈ પછી તેને એકઠું હાઉસમાં (Old house) મોકલી આપવો ? કેવી ખોટી ભાવના ! સાચું શિક્ષણ નહિ આવે તો મને લાગે છે કે ભારતમાં પણ કદાચ એવો વખત આવે !

આજીવનના વહીવટવિધાનમંત્રમાં મારે એક ભાઈ સાથે વાત ચીન થઈ તે ભાઈએ કહ્યું 'ઈશ્વર કેમ દેખાતો નથી ?' આ પ્રશ્ન સાંભળી મને એક ચિન્તકે આપેલો ઉત્તર યાદ આવ્યો પછી મેં કહ્યું, 'તમે આ કાગળ ઉપર ઈશ્વર શબ્દ લખો' પછી મેં કહ્યું 'આના ઉપર એક રૂપિયો મૂકો,' અને એણે ખિસ્કામાંથી રૂપિયો કાઢ્યો અને એના ઉપર મૂક્યો મેં પૂછ્યું 'હવે ઈશ્વર કયા છે ?' એણે કહ્યું 'ઈશ્વર રૂપિયા નીચે દટાઈ ગયો છે'

બસ આ જ વાત છે ઈશ્વર-પરમાત્મા ધન નીચે દબાઈ ગયો છે આજ રીતે પૈસાની નીચે જેમ ભગવાન દબાઈ ગયા તેમ કેળવણી નીચે માણુસ દટાઈ ગયો છે આજે સમાજમા સો ટોઈ પૈસા પાછળ પડ્યા છે જેની પામે પૈસા વધારે હોય તેને સમાજમા વધારે માન મળે છે આવા ધનલોભી કરતા પશુ વધારે સારા તે પોતાના જીવન સુધી મૌનપણે સેવા બજાવે છે અને મર્યા પછી પશુ તેના આમડા, રીંગડા, હાડકા વગેરેથી કાંઈક આપતા જાય છે માણુસનું શુ કામ લાગે છે !

શિક્ષકો આધુનિક ભારતના ધડવૈયા છે તેના પર સૌએ મીટ માંડી છે તેની પાસે જે બાળકો શિક્ષણ કે સ્વચ્છ મેળવવા આવે છે તેઓને એવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ કે શિક્ષણ દેનારને થાય કે જેમ આપણા શિક્ષક જીવન જીવી ગયા, તેમ અમે પણ અમારું જીવન વિતાવીએ શિક્ષકે ધૂનમાથી માનવ બનાવવાનો છે

એક વખત કોઈએ મારીના ઘડાને પૂછ્યું, ‘ઘડા, તારી કિમત કેટલી?’ જવાબ મળ્યો, ‘જે આના’ ‘બસ, જે જ આના?’ ‘હા, જે આના’ ઘડો કહેવા લાગ્યો ‘મારી કિમત જે જ આના કેમ છે તે સાલળો! પ્રથમ હું ટેકુ હતું (ટેકુ નાન્યતર ભત્તિ) કુભાર મને ગંધેડા પર નાખી પોતાને ઘેર લઈ ગયો ત્યાં હું માટી બની (નારી ભત્તિ) કુભારે મને ખૂદી પિંડ બનાવી ચાક પર મૂક્યો મેં પુકળ ઘુમરી લીધી એટલે મારો આકાર થયો કેટલોક ભાગ તેમાથી કાપી નાખી મને તડકામા મૂક્યો. હું પુરુષ બન્યો (ઘડો) કુભારે મને અગ્નિમા નાખ્યો ત્યાં જે કાચા ઘડા હતા તે ફૂટી ગયા અને ફૂટ્યા તેના ઠીકરા થયા, ઠીકરા શુ કામ લાગે છે તે તમે જાણો છો? કચરો ઉલેચવા તેમ જે કાચા માણુસ છે તેની પણ એ જ દશા થાય હવે બાકીના

જે સાગોપાગ રહ્યા તેમને કુલાર લઈ આવ્યો અને રસ્તા પર પ્રદર્શન કર્યું તેને જાહેરના કાંઈ જોમ ને જોમ લે છે? લેતાં પહેલાં ટકારો લગાવે છે ટકારામાં હું પાસ થયો તો મારી કિંમત યઈ મૂલ્ય ભલે બે આના છે પણ મારું ધ્યાન કયા છે? શ્રીના માયા ઉપર, સોથી ાયે’

આ વાત ઠરીને હું જો કહેવા માગુ છું કે જે આદર્શ શિક્ષક હશે તે જોયે ધ્યાને બિરાજશે, નહિ તો ઠીકરા તો ૭

[અમદાવાદ શ્રી જોન મેલાબર મૂળ વીમાટ્ટામાળી
માવકની સારિ દેગવણી દ્રમટફલ વરફથી લા ૮-૧-૫૬
ના વિદ્યાશ્રીમાળી જોનવાડીમા 'લવનરિશ્ણ-૫૨ આદિ
પ્રવચન]

માતા વેરી પિતા શત્રુ, જેન બાલો ન પાઠયતે ।
ન શોમતે સમામણ્યે, હસમણ્યે વકો યથા ॥

જેણે પોતાના શત્રુ તાનને લવનશિક્ષણ આપ્યું નથી
તે માતા વેરી છે અને પિતા શત્રુ છે

હસોની સમામા જેમ કાગડો શોભતો નથી તેમ
લવનશિક્ષણને નહિ પામેલ શત્રુ પણ એવી સમામા
શોભતું નથી

આજના મારા પ્રવચનનો પ્રારંભ હું એક પ્રસંગકથાથી કરીશ. થોડા વર્ષો પહેલાની વાત છે એક વૃદ્ધ રસ્તાની એક બાજુ આબો રોપી રહ્યો હતો ત્યાં ઘડને જે યુવાનો પસાર થયા એમણે જોયું કે પોણાસો વર્ષનો વૃદ્ધ વૃક્ષ રોપી રહ્યો છે એમને હસવું આવ્યું એમણે કહ્યું, “રોસા, તમને આ શી માયા લાગી છે? આજ વાવો છો તે વૃક્ષ ઊગશે ક્યારે અને એના ફળ તમે ખાઓ ક્યારે?” વૃદ્ધે નમણું હાથીને જે ઉત્તર આપ્યો તે તો હૃદયમાં મઠા ઠોતરી રાખવા જેવો છે “ભાઈ, માર્ગની બંને બાજુએ ડોલેલા વૃક્ષો આપણા પૂર્વજોએ વાગ્યા, તો એની છાયા અને એના ફળનો લાભ આપણને મળ્યો હવે આજ આપણે વાડીને જાગૃત, તો એના લાભ આવની કાલની પેઢીને મળશે આપણે ગઈ કાલ પાસેથી કાંઈક લીધું હોય તો આવતી કાલને આપણે કાંઈક આપવું જોઈએ આમ કરવું એ માયા નથી, પણ માનવતા છે”

આ પ્રસંગ આજના પ્રસંગને અનુરૂપ છે સમાજનો આપણા ઉપર ઘણો ઉપકાર છે આપણે જે કેળવણી લીધી છે, તેની પાછળ કેટલાય વૃદ્ધોનો શ્રમ છે, આત્મત્યાગ છે આ ગિરધરભાઈ જેવા વૃદ્ધોને જોઈ છું અને આબો વાવનાર વૃદ્ધ મને યાદ આવે છે આજે કેળવણી ખમેલા, કેળવાયેલા આ કાર્યની પાછળ ભોગ આપનારાઓનો વિચાર કરી પોતે ભોગ ન આપે તો કેળવણી લાજે નહિ? ઇમારતનો આધાર એના રગ-રોગાનથી નથી, પણ એના પાયામાં પૂસાયેલા પથ્થર, ચુના અને ઇંટથી છે ઇમારતની મજબૂતાઈ જેમ પાયાને આધારી છે તેમ આપણી ઉન્નતિ આજ સુધી આ પ્રવૃત્તિ પાછળ જેણે ભોગ આપ્યો છે તેને આભારી છે આબો રોપનાર તેના ફળની આશા વિના તેની લાવી પેઢીના લલા માટે વાવે છે, તેમ આપણે પણ લાવી પેઢીના લલા માટે

કાઈક કરવું જોઈએ, તે જ સમાજ ઉત્કર્ષને માર્ગે આગળ વધે એક જ્યોતનો પ્રકાશ બીજાને આપતા જવું કે જેથી એ જ્યોતની પર પરા અખંડ રહે

આજે હું જોઈ રહ્યો છું કે જ્ઞાતિમાજ નહિ, સમાજ, દેશ કે રાજ્યમા—જ્યાં જુઓ ત્યાં વૃદ્ધો યુવાનોની અદાથી કામ કરી રહ્યા છે જવાહરવાણી અને વિનોબાજી યુવાનોને શરમાવે એવા જુસ્સાથી આગળ વધી રહ્યા છે યુવાનોએ જોમાથી પ્રોત્સાહન મેળવવું જોઈએ, એ જ રીતે જ્ઞાનની પરખમાથી જેને લાભ લીધો હોય તેણે આ કાર્યને આગળ વધારવા પોતાનો હિસ્સો આપતા આગળ વધવું જોઈએ એનું નામ જ સાચો વારસો છે

સિદ્ધ જોઈએ, ઘેટા નહિ !

હોઠો આજની કેળવણીને વખોડે છે, વિદ્યાર્થીઓને ભાડે છે, પણ ખરી રીતે એ કેળવણી ખરાબ નથી, પણ એમા પેઠેલા દૂષણોએ આ પરિસ્થિતિ ઊભી કરી છે આ દૂષણોને ટાળવા યુવાનોએ કમ્મર કસવી જોઈએ, સંસ્કાર અને સ્વયમનું હવામાન ઊભું કરવું જોઈએ

શારિત્ર એ અમારું હવન છે, આશા એ અમારા પ્રાણ અને હવનની સ્વસ્થતા એ અમારું સર્વસ્વ છે, એમ ત્યારે વિદ્યાર્થીઓને લાગશે ત્યારે તે વખણાશે અને આજે જે કેળવણી વખોડાય છે તે પ્રશ્ન સાને પાન જનશે

આટલા આટલા વગોથી તમે આ પ્રવૃત્તિ ચલાવો છો, પણ પ્રથમ કદાએ આવે એવા કેટલા તૈયાર થયા ? જેનું નામ આજળીને ૧૨વે આવતું હોય એનો એક પણ તૈયાર ન થયો હોય તો વિચારવું ઘટે કે આપણે ત્યાં સિદ્ધ તૈયાર થયા છે કે ને ?

પ્રાચીન ભારતની પુણ્યતીર્થ જેવી તક્ષશિલા, નાલંદા અને વલ્લભીની વિદ્યાર્થીઓનું સ્મરણ કરતાં આપણું હૃદય ગૌરવથી ઇત્તકાઈ જાય છે. જ્ઞાનના પુજ્ય અને તેજના પુવારા જેવા ચારિત્રવાન વિદ્યાર્થીઓથી આપણે દેશ, આપણે ધર્મ, આપણે સમાજ અને આપણે ઇતિહાસ ઉજળો કે ચીનના મહાયાત્રી હ્યુએનશાંગ જેવાને એમનો ઉલ્લેખ, પોતાની સ્મૃતિ-નોંધમાં કરવો પડ્યો છે.

આજના કેટલાક યુવાનો તો વાળ, કપડા અને છુટની ટાપ ટીપમાંથી જ ઊંચા નથી આવતા. આવા યુવાનો પણ પ્રવચન કક્ષાએ તો આવતા જ હોય છે પણ શામા ? સિનેમા અને નાટકના નટ-નર્તીઓની પસંદગી કરવામાં ! આમ કહીને હું મારા યુવાન મિત્રોને ઉતારી નથી પાડતો, હું તો એમને જાગૃત કરવા માગુ છું, ચેતવવા માગુ છું. આવતી કાલ ઉપર મને પૂર્ણ વિશ્વાસ અને આશા છે, કારણકે આ યુગમાં પણ આત્મતર્પણ અને સયમથી શોભતા કેટલાએ લણેલા આપણી નજર સમક્ષ છે, જે આપણી શ્રદ્ધા અને આશાના પ્રતીક છે. હું તો એટલું જ કહું છું કે દુપણોને દૂર કરી કેળવણીને નિષ્કલંકિત બનાવો.

જ્ઞાતિવાદમાં કેટલાય દુપણો અને દુશુણો પેદા છે, જેનો ઇતિહાસ લાખો છે છતાં એના ફાયદા પણ એટલા જ છે. દુપણોને દૂર કરી, આપણે એ દ્વારા લાભ ઉઠાવવાનો છીએ. આજે વિદ્યાર્થીઓને છ માસની ફીની આવડી મોટી (લગભગ અડતાલીસ હજાર જેટલી) રકમ અપાય છે અને વિદ્યાર્થીઓને અધ્યયનમાં જે સહાયતા મળે તે જ્ઞાતિને આભારી છે. હું તોડવા કરતાં બેડવામાં માનનારો છું, એટલે જે છે તેમાંથી સારું લેવાનું છે અને ખરાબને છોડવાનું છે.

સામાજિક છે, દેશની દૃષ્ટિએ સપ્તદીપ છે અને જીવનની દૃષ્ટિએ વ્યક્તિ છે આ રીતે કોઈપણ જ્ઞાતિનો એક સરકારી અને સંયમી માણસ ધર્મ, સમાજ, દેશ અને જીવનને ગૌરવરૂપ થઈ પડે છે અને એની સરકાર છાયા અમર વર્તુલ ઉપર પડે છે

પણ વાત સાચી છે આજે આપણી આસપાસની હવામાં અમરવતી ભાવના ઠંડી છે? એ ભાવના સાચા ધાર્મિક શિક્ષણથી લાવી શકાય આધ્યાત્મિક વિચાર વિના એ અમરવતી ખ્યાલ કોણ આપે? આધ્યાત્મિક જ્ઞાન જ જીવનની અસ્થિતા પ્રગટાવી શકે, એટલે દુન્યવી જ્ઞાન સાથે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પણ મળે એમ આપણે ધ્યાનીએ

હંમણા એક ભાઈ બોલ્યા “ જ્ઞાન દેનારા ઘણા છે, પણ લેવા જનાર નથી ” આ વાક્ય શેઠશ્રી કરતુરભાઈએ ઘોડા દિવસ પહેલાં ઉચ્ચાર્યું હતું એમનો અનુભવ સાચો છે પણ સાચે સાચે એ પણ માયુ છે કે જેવા તેવા તકલાની કાર્યો ઊભા કરવાથી પૈસા નથી મળતા કાર્ય સાચુ જોઈએ, નક્કર જોઈએ, અને એ કાર્યની પાછળ કાર્ય કરનાર સાચો આત્મા જોઈએ આત્મા સાચો હશે તો સહાયતા એક નહિ તો બીજેથી મળી રહેશે કાર્ય કઠી નહિ અટકે

આ પ્રસંગે જે એક વાત યાદ આવે છે તે એ કે-કેટલાક લક્ષ્મીનદનો પોતાના પસાને વિલાસને માર્ગે વાપરી રહ્યા છે, જેના પાપે મમાજની સરકારિતાનો થ્રસ થઈ રહ્યો છે પૈસા સારે માર્ગે ન વપરાય અને ખરાબ માર્ગે વપરાય, વિલાસને માર્ગે ખરચાય તો બાણને કે એ અન્યાય અને માનવ શોષણમાંથી આવેલ છે અને એ જેની પાસે હોય તેનો વિનાશ કર્યા વગર નહિ રહે

તમે જોશું ને કે રાજાઓના રાજ્ય ગયા, તો આ જોડી રીને

આવશે અને ખોટી રીતે જતો પૈસો નહિ અટકે ? આ સિવાય, અહીં સમયાનની સાથે જ ઈન્કમટેક્સ ઓફિસ છે એ સૂચવે છે કે દુનિયામાં વાપરીને આવેલા સારા કામમાં નહિ વાપરે તો Death Duty અહીં ભરવી પડશે જમાનો કેવો આવશે ! માણસ શાંતિથી મરી પણ ન શકે ! મરતી વખતે ટેક્સ અને મર્યા પછી પણ ટેક્સ ! પૈસો હાથે ન વાપરવાનું આ પરિણામ !

જ ગાગમાં ભારતેન્દ્ર હરિશ્ચંદ્ર નામના એક ધનપતિ ધણ ગયા એ ઉદારતાપૂર્વક પૈસો વાપરતા એમના સ્વજનો અને મિત્રોએ કહ્યું “તમે પૈસાને ખાલીની જેમ કેમ વાપરો છો ?” એણે હસીને ઉત્તર આપ્યો “ આ સ પત્તિ મારા જાપને અને મારા દાદાને ખાઈ ગઈ મને પણ એ ખાવા માગતી હતી પણ મેં વિચાર્યું કે એ મને ખાઈ જાય તે પહેલાં હું જ એને ખાઈ જાઉં ”

હું પણ જાપને એ જ સલાહ આપુ કે એ તમને ખાઈ જાય એ પહેલાં તમે એને ખાઈ જાઓ એને એમ કરવાથી તમે એક સામાન્ય સ પત્તિના ખીજાથી મહાન્ સ પત્તિના અમર વૃક્ષને ઊંચું કરશો કે જેને કાળ પણ નહિ ખાઈ શકે

આ સિવાય મારે જાપને ખાસ વાત કહેવાની છે કે આવા કાર્યોમાં મોટામાં મોટું બચસ્વાન તે મોટાઈનું છે એક માણસ કામ કરે ત્યારે બીજો વિચારે કે એ મને કયા પૂછીને કરે છે ? કરવા દો એને’ હું પણ જોઉં છું કે એ કેવી રીતે કરે છે ! એમ વિચારી કામ કરનારને સહાયતા આપવાને બદલે એને તોડવા પ્રયત્ન કરે, કા એના કામમાં અવરોધ નાખે, અને એ રીતે પોતાની મહત્તા બતાવે.

પણ યાદ રાખજો કે લઘુજાતની માણસની અહમ્મી તુચ્છતાથી માણસનો વિનાશ નથી થતો પણ વિનાશ થાય છે એક બીજાના પૂરક બને, એક બીજાને ટેકા આપે અને એક બીજાને આગળ વધારે.

જ્યા સ પ છે, ત્યા જ પ ॥ Unity ॥ Strength એક તાતણું
 હોય તો તૂટી જાય, પણ તાતણાનો સમુદાય હોય તો દોરડું
 બને અને તે હાથીને પણ બાધી શકે એક ઇંટ હોય તો તૂટી-ફૂટી
 જાય, પણ ઇંટો સમુદાયમાં ગોઠવાય તો બળ્ય મકાન બને અને
 હજારોને આગ્રય આપી શકે જિનના એક દોરાથી શરીર ॥ ઠાટું નથી
 પણ એકબીજામાં જૂથાય છે ત્યારે તે વસ બને છે અને માનવીને
 ઠાકે છે અને માનવીને શિશિરમાં પણ ફૂદ આવે છે, તો આપ
 પણ આવી જાહેર પ્રવૃત્તિઓમાં એકબીજાની તુટીઓ ધ્યાનમાં ન
 લેતા શુભોને ધ્યાનમાં લઈ, સપથી મહકારથી કાર્ય કરશે તો
 જરૂર પ્રગતિ સાધશે. અતે આપ સોને એક જ કહેવાનું કે
 અતરનું પૂમડું જેમ વાતાવરણને સુવાસથી ભરે છે તેમ આપ
 પણ આપના જીવનને સત્કાર્યોની સુવાસથી ભરો એવી શુભેચ્છા.

દિવ્ય દૃષ્ટિ

ગૌન મચ-ટ એ/સાવ/ગી/મા ૨૭-૧-૫૫ના દિવસે આપેલું
એક વિચારપૂર્ણ કવચન

સર્વત્ર સર્વસ્ય સદા પ્રવૃત્તિ-
દુઃસ્ય નાશાય સુખસ્ય હેતો
તથાપિ દુઃસ્ય ન વિનાશમેતિ
સુખ ન કસ્યાપિ મનેત સ્થિરત્વમ્ ॥

બધે કોની રાજની પ્રવૃત્તિ દુખના નાશ માટે
અને સુખની પ્રાપ્તિ માટે છે, છતાં દુખનો નાશ થતો
નથી અને સુખ શા ? ટકતું નથી

દિવ્ય દૃષ્ટિ

ભયની છાયા

આજે સર્વત્ર ભય છે ભય વિનાનો માણસ વિગ્લ દેખાય છે માનવજાત બધે ભયના સાગરમાં ફૂંખી રહી છે અને હવામાં પણ ભયનો ફફડાટ છે સુખથી ઘણા કહે છે 'અમારે કોની ખીક છે? અમે તો નિર્ભય છીએ' પણ એ તો વાચા બોલે છે હૃદય શું કહે છે? હૃદય એમ કહી શકે ખરું કે, મને કોઈના ય ભય નથી? વાચા બ્યારે અભયની વાણી ઉચ્ચારતી હોય છે ત્યારે પણ હૃદય તો ધ્રુજતું હોય છે અને ભયના ઓળા નેત્ર હોય છે!

લોગીને રાગનો ભય છે લોગ પછી રાજ તો નહિ આવે ને? એ ફફડાટમાં લોગમાં પણ શોક દેખાય છે ધનવાનોને ચોરનો ભય છે, ટેકસોનો ભય છે, અગ્નિનો ભય છે, સાગ્રવાદનો ભય છે પ્રધાનોને સત્તા ચાલી ન બાય તેનો ભય છે વિદ્વાનને પરાજયનો ભય છે શુભવાનને દુર્જનોનો ભય છે દેકધારીને મૃત્યુનો ભય છે, ગમે ત્યાં બાંઓ, ભય જ દેખાય છે હા, વૈગમ્ય એક એવી વસ્તુ છે, જેને કોઈનો ય ભય નથી વૈરાગી તો મૃત્યુ સામે પણ મોરચો માડી શકે વિરાગ થોડો પણ હૈયામાં હોય તો માણસ અભયનો આનંદ માણી શકે માણસ આટલો ઠરપોક, કાયર અને લીરુ દેખાય છે એવું કારણ એ કે એને જડ વસ્તુઓમાં અસક્તિ છે એવું મોં સિંહ જેવું છે, પણ હૈયું સિયાળ જેવું છે માણસ હૃદયથી સિંહ જેવો શૂરો કંઈ રીતે થઈ શકે તે વિચારવાનું છે

કળાટમા વસ્તુ મૂકેલી હોય પણ ચાવી આપણા હાથમા ન હોય તો વસ્તુ ભેંટજે ત્યારે ન મળે રસોડામા સુદર વાનગી બનાવેલી હોય, એની સોડમ બહાર આવતી હોય પણ રમોયે તાગુ હાં ચાવી હાં બહાર ચાલ્યો ગયો હોય તો વસ્તુ આપણા હોવા છતાં અવસરે આપણને મળતી નથી કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા એની ચાવી જોએ

અમરત્વ અભયના જોરડામા છે પણ અભયની ચાવી જે વીનરાગના છે તે આપણી પામે નથી વીનરાગતા વિના અભયના દ્વાર કઈ રીતે ખૂલે? આપણે રાગના હાથમા રમી રહ્યા છીએ પરાધીન છીએ સ્વાધીન નથી અને સ્વાધીનતા વિના સુખ સ્વપ્નેય ક્યાં છે? ધારો કે તમે સેઈદ કિચોઝિટ-વોલ્ટમા રૂપિયાની થેલીઓ મૂકી છે રૂપિયાની તમારે એકદમ જરૂર પડી ઘેરથી લેવા નીમળ્યા, પણ ગરતામા હુંફલડ ફાટી નીકળ્યું તો એકદમ મૂકેલા તમારા રૂપિયા અવસરે તમારે શા કામના? પરાધીનતાના કારણે તમારી વસ્તુ તમારી નથી

આજે આપણે નિર્ભય થઈને ફરીએ છીએ પણ તે અભય આપણે નથી, મીઠાને લીધે અભય છીએ જેમ પાકિસ્તાન અમેરિકાના બગ ઉપર કૂદે છે, પણ તે પોતાનું નથી પારકું છે, પારકા બગ પર ઝંઝુમનાર કાચર છે તેમ લેયા તે મોડિલોથી અભય મેળવનાર-નિર્ભય થઈ કરનાર-પણ કાચર છે અભય અતરથી બનો એક કવિ કહે છે

પ્રાણુ જાને દેહ તજકે, આજ હી યા જાને હી કલ
ન સુઝકો દોષ દો કોઈ કિ યા ડરપોક મરનેકા

ન્યા મુધી અતરમાં તાય ॥ ત્યા મુધી માણસથી કાઈ જ થઈ શકે નહિ અમરત્વન માર્ગે ડમલુ ભરવુ હોય તો અભય

થવુ જોઇએ આજકાલ રેડિયો પર પણ શ્રી આનંદનંદનુ પદ
આને ॥

અળ હમ અમર ભયે ન મરે જે

આ મહાન ગીત રેડિયો પર આવે એટલે એમ ન માનતા
કે ઘર ઘરમા અમરત્વનુ ગુજન થઈ ગયુ છે । આ ગીત હૈયામા
ગુજવુ જોઇએ હૈયામા એ ત્યારે જ ગુજે કે જ્યારે માણુમનુ
મન વીતરાગતા તરફ ઢળે

સિંહણનુ દૂધ મુવણુ ના પાત્રમા જ ટકે ઠીકરાગો લો તો
પાત્ર પણ ફૂટે અને દૂધ પણ જાય લાયકાતવાન પાત્રમા જ યોગ્ય
વસ્તુ ટકે છે

આજ તો જાતે બધા મહાન થઈ ગયા છે બધા જ પોતાની
જાતને પાન માને ॥ પચાસ હજારની મોટરમા જેમીને આવે
અને વિરાગની, ત્યાગની, નયમની વાતો ઠીકા મન્ય પરથી
લલકારે પોતે મેવા મીઠાઈ ઉડાવે અને લોકોને શકરિયાના
લોટનો ઉપયોગ કરવાની અને એક ટક ભૂળે રહેવાની લવામણ
કરે, આવા આચારદીન વિચારદીન, માણુસોને શુભ મેળો લેગો
થવાના કારણે જ કેટલીક મહાન મર્યાદાઓની પણ બદનામી થઈ
રહી છે થોડા સાચા માણુમે જે કંઈ શકશે તે ખોટા લાખો
મેળા થઈને પણ નહિ કરી શકે

કાચા ઘડામા પાણી ભરીએ તો ઘટો ફૂટે ને પાણી નકામુ
જાય માટે એને પાકો થના હો અગ્નિમા-ભઠીમા તપવા હો
પછી ટકોરા મારીને લો એવા પાનમા જે વસ્તુ મૂકશે તે
દીપી નીકળશે

આ પાત્રવાને પિંછાનવા દૃષ્ટિ જોઇએ આજ જોઇએ તમે
કહેશો કે આજ તો છે અને તેથી જ તો અમે જોઈ શકીએ

છીએ ' સાચી વાત છે, આપણી પાસે આખ છે, પણ તે ચામડાની છે સત્યને જાણવા માટે તો આત્માની આખ લેઈએ ત્યજ્યન લેઈએ. મહાત્મા આનંદધનજી ગાય છે

ચર્મ નયને કરી માર્ગ જોતો, શૂદ્રો સંઘ તસાફ
જેણે નયને કરી માર્ગ જોઈએ, નયન તે દિવ વિચાર

આત્માની આખ વિના ચામડાની આખથી દુર ન જઈ શોધનાર માનવી આજ શૂદ્રો છે માત્ર ચર્મ-નયનથી જ દુર ન પડે શોધનારનો. અતે વિનિષાત યાય છે જાનના જીવન વિનાના માણસની મને એક વાત યાદ આવે છે

અતરનાહ

ભાવનગરમાં 'અતરનાહ' ઉપર મેં બાપુને જોયું એ બાપુના સાક્ષ્યો પછી એક પરિચિત જુદા જુદા બાપુ મને કહે 'મહારાજશ્રી આપ અતરનાહને કે ને ના ને ?' એ ના ને અનુસરવું એ માનવીનો ધર્મ છે ને ?' એ 'હા' કહી ત્યારે એ કહે 'મારે પણ અતરનાહ જોવું આવે છે' મેં પૂછ્યું 'અવાજ શું કહે છે ?' એ કહે 'હા નવાજ' મને જરા આશ્ચર્ય થયું મેં કહ્યું 'તમે તે જુદા જુદા એ ને ?' એ કહે 'હા, એ ખરું પણ બીજા કોઈ જુદા જુદા આવે છે. પહેલાની પત્નીમાં કાઈ જ નથી નીચું, નથી જાન, નથી ગુણ કે નથી કોઈ દર્શ, કાઈ જ નથી'

મારી આ વાતની એમના પર કેટલી અસર થઈ તે હું
જાણતો નથી પણ એમણે મારી આગળ તો કબૂલ કર્યું કે એ
ચેતાનનો અવાજ પણ હોઈ શકે

દિવ્ય દોષનો અણવાળ માણસને કેવો બનાવી મૂકે છે !

જીવનમાં સયમ હોય, આખમાં અવિકાર હોય, ધ્વંસો
ઉપર કાબૂ હોય અને મનમાં મહત્ત્વતા હોય ત્યારે જ દિવ્યતા
પ્રાપ્ત થાય છે અને આવી દિવ્યતાવાળા માનવીના અંતરને
અવાજ એ જ અંતરનાં

મિત્રમગ્ન સાધુ થયો, પણ એ એની પ્રિયા ચિંતામણિને
ન જૂથો એ પ્રત્યેક વસ્તુમાં ચિંતામણિને જ જોવા લાગ્યો
જળમાં, સ્થળમાં, આકાશમાં અને ફૂલમાં પણ એને એની પ્રિયા
જ દેખાવા લાગી ભગવાનની મૂર્તિમાં પણ એ પોતાની પ્રેયસીને
જ જોતો એથી એ ત્રાસ્યો એને લાગ્યું, પોતાની દૃષ્ટિમાં
પાપ છે, આખો પરવશ છે અને એક દિવસ એણે પોતાની
આખો ફાડી નાખી મુરદાસ બન્યો એને અંતરની આખો લાધી

આખોમાં દિવ્યતા ન હોય તો એ ન કરાવવાનું પણ કરાવે
જે દૃષ્ટિ માણસને હેવાન બનાવે એને તે દૃષ્ટિ કેમ કહેવાય ?
વિકૃતિ આવે તો પવિત્ર રૂપને પણ એ પાપભાવથી જુએ, કોઈક
મુખ જોઈ ઈર્ષ્યા કરે, બીજાને આનંદી જોઈ બળ્યા કરે, અને
પોતે પાપના માર્ગે જાય આખો તો તારે, ખાટો આવે તો
મથાવે આખો હોવા છતાં ખાડામાં પડે તો એના કરતા તો
અધની લાકડી સારી આધળો માણસ લાકડીના આધારે ખાડામાં
પડતો તો જાય ને ?

તમે દેખતા છો તમે કોઈની સાથે અચકાઈ પડો તો સામે
માણસ શું કહે ? “જુઓ છો કે નહિ ?” આધળો હોય અને

કાનૂની સાથે અથડાય તો એ ઠપકાને પાત્ર નહિ, ઉઠાડો. દયાને પાત્ર “ભાપડો, ઢેખતો નથી” એમ કહી, એના ઉપર કરુણા આવે પણ તમે ઢેખતા અથડાઓ તો શુનેગર ખરાને? આખેવાળો માણસ વિકારોના ખાડામાં પડે, વિષયો સાથે અથડાઈને આત્માના ચૂરેચૂરા કરી નાખે તો કહેવું પડે ને કે દર્શિવાળો હોવા છતાં અધ છે આ અધતા ક્યારે ભય? ક્યારે એમાં નિબંધનાના આજન સાથે ત્યારે આ અન્યથા અભય પછી આપણે આ જીવનમાં જે વસ્તુ ચોંધવા નીકળ્યા છીએ તે વસ્તુ મળતા વાર ન લાગે.

આપણા માર્ગદર્શક પણ નિબંધ દર્શિવાળા હોવા જોઈએ. તમે અર્થ અને કામમાં રચાપચ્યા રહેલા શુરોએ પણ માર્ગદર્શન માગે તો એ શું આપે? એજ ભાષણ માર્ગ ભૂલ્યા છે ત્યાં એ બીજાને શું ચીંધે? આધ્યાત્મને ત્યાં શૂટનાર પ્રજા આકાશમાં જ પડે ને. શુન ત્યાગી જોઈએ, અદ અને કામથી અલ્પિત જોઈએ નરતિલ મહેતાએ પણ ખુલ્લું છે “કચન અને કામિની, ચોકી આડી રામભની” એવું શુર શૂટવામાં પણ વિવેક જોઈએ એવો વિવેક હોય તો કદાચ પામી શકીએ અને કુશુરોએથી બચી શકીએ આજે જનતામાં કુશુરોએનો શકેટો ફાટ્યો છે એટલે શુરને પિતૃત્વ પણ વિવેક જોઈએ મગજ એક બગીચો.

જનતા ઉપર યર્ધને આપણે માર ફેર હોઈએ તો આ વસ્તુઓ આપણા જીવામાં આવે એવું કંઈ બધી વસ્તુઓ મરજી ભરી રાખીએ તો આપણું મગજ એ મકામો કચરો વખાર યર્ધ નાથ અને પતિષ્ઠિ એમ અધકાર જીતી જાય તો ભરણી ભય આપણું મગજ વખાર

સસ્તુ તો નથી જ, માટે ભેયેલી વસ્તુઓમા થકણુ અને ત્યાગનો વિવેક ભેધએ, યોગ્ય વસ્તુનો આદર અને અયોગ્યનો ત્યાગ

માગી જેમ છોડવાઓને રોષે છે અને નકામા છોડવાઓને હબેડી નાખીને બગીચાને નયનમનોહર અને સુદર બનાવે છે તેમ આપણા મગજને પણ એક સુદર બગીચો બનાવવો ભેધએ પણ શુ સુદર બગીચો વાતા કયેથી બની જાય? આપણે પણ માગીની જેમ સારા વિચારોના છોડવાઓ મગજના ક્યારામા રાપીએ અને ખરાબને દૂર કરીએ તો એ બને પછી એ સ્થાનમા કેવી શાંતિ મળે! કેવો આનંદ આવે! કેવો સુર ભિની ઊળે! ભિછળે! પછી આપણને એ સ્થળમા અશાંતિનો અનુભવ થાય ખરો! એ સ્થળમા તો આપણે ઠંડા, શાંત અને પુવર્કિત થઈ વિકરવાના પણ આપણે આપણા આ સુદર બગીચા ને નકામા વિચારો ભરી અસ્વચ્છમા ફેરવી નાખ્યો છે, જ્યાં એકલા જતા આપણને ખોતાને પણ મોભ થાય છે જાણે ચારે બાજુ લયના ભણુકારા વાગતા ન હોય! જાણે આમથી આવશે કે તેમથી આવશે! આજ આપણુ મગજ સુદર બગીચો મગી ભયાનક અસ્વચ્છ બન્યુ છે, ત્યાં ફૂલ અને ખુલખુલ નથી પણ કાંટા અને ઠાગડા છે, ત્યાં પ્રેમની ખુશો નથી, પણ પાપની બહોળા દ્રષ્ટે

મોહસમા દિવ્યતા આવે તો એની દૃષ્ટિમા ફેર પડી જાય છે એ સારુ અને ખરાબ પારખી શકે છે

એકે ૬૨૧

એક ગામ બહાર સરોવરની પાળે એક નવજુવાન ત્રીપુ શબ પડ્યુ હતુ એના શરીર પર અનેક અલકારો હતા, મુખ

પર શાંતિ હતી જાણે પ્રગાઠ જિંદગી ન હોય એમ એ પડી હતી !
આ મુસાદર સ્ત્રીનું શબ જોવા આખું ગામ લેગુ થયું પહેલા
એક ચોરની નજર, એના પર પડી એના મનમાં થયું-હું મોડો
પડ્યો, જો પહેલા આંખો હોત તો કેવું સારું થાત ! આટલા
બધા અવકાશો મળ્યા હોત તો જો પાંચ વસ્ત્રની પીઠા ટંગી જાત ”

તે સમયે કામી વિચારી રહ્યો હતો-“શુ મત યૌવન છે !
છવની મળી હોત તો જ મારો સફળ થઈ જાત ” ફર ફર
એક શિયાળા મતાઈને જોઈ ગયું હતું, એ વિચારતું હતું “આ
શબને મૂકીને આ લોકો આપ્યા જાય તો કેવું સારું ! કેટલું
મોટું શરીર ! સાત વિસ પેટ ભરીને ખાઈ તોયે ન ખૂટે ”

ત્યાં થઈને એ શુરુ શિષ્ય આપ્યા જતા હતા એમણે જોયું
અને શુરુએ પોતાના શિષ્યને કહ્યું “વત્સ ! જોયું, જાણતું કેવું
નશ્વર છે ! આ યૌવનના વૈશવથી છવકાતો કેક પછ અણુધાર્યો
હતો પડ્યો ! એના હૈયામાં કેટકેટલા કોડ હશે ! પણ ત બધા
અપૂર્ણ જ રહ્યાં પ્રાણી માત્રને અણુધારી આ મહાયાત્રા આગવી
પડે છે આ તનનો ગર્વ નકામો છે આ દેહનું અસિમાન ખોટું
છે આપણી તડુગરતી છે ત્યાં સુધી સવનની સાધના કરી લેવી
કાળ કોઈનાય પર કૃપા કરાવે નથી ” એમ વિચારી તે ત્યાગને
પથે આગળ વધ્યા

આ ઉપરથી સમજાશે કે વસ્તુ એક જ છે પણ ચારેના
દૃષ્ટિબિંદુ જુદા છે ચાર જણાથી સતની આખમાં દિવ્યતા
હોવાને કારણે જે શરીર કામીને કામ તરફ પ્રેરતું હતું તે જ
શરીર ત્યાગીને વૈરાગ્ય અને ચિત્તનું પ્રેરણાધામ બન્યું હતું

આપણી દૃષ્ટિ મગગમય હોવી જોઈએ બિંબમગગની જેમ
દૃષ્ટિને ખોવાતો જરૂર નથી દૃષ્ટિ ઘણી જ ઉપયોગી વસ્તુ છે

માત્ર એમા દિવ્યતા લાવવાની છે દિવ્યતાવાળી દષ્ટિ જગતમા આશીર્વાદ સમાન છે

સવાર જેમ તોફાની ઘોડાને ઢેળવીને કાબૂમા લે છે, પણ તેને મારી નાખતો નથી, કારણ કે અતે એ જ ઘોડો કામ આપવાનો છે, તેમ આપણે પણ આપણી સ્વચ્છ ઇન્દ્રિયોને ઢેળવીને સ્વયમમા લાવવાની છે એનો નાશ કરવાની જરૂર નથી નાશ ક્યે નહિ ચાલે. ઇન્દ્રિયો ઘણી જ મહત્વવાળી છે મારું કહેવું તો એટલું જ છે કે એને વશમા રાખો એ વશમા નહિ હોય તો જીવનરથને વાસનાની ખીણમા ખેંચી જશે પછી નીકળવું મુશ્કેલ થશે એ કાબૂમા હશે તો જ કામ આપશે

આપણી ઇન્દ્રિયો ને મન આપો દિવસ કંઈ પ્રવૃત્તિમા મગ્ન રહે છે! પહેલા એને સારું જમ્મે કે ખરાબ? છાપામા પણ કોઈ વિચારકતુ પ્રવચન આવ્યું તો તમે નહિ વાંચો કોઈ ખરાબ સમાચાર હશે તો પહેલા વાંચી કાઢશો કોડ પૂછે કે, 'આ સુંદર પ્રવચન મૂકી આ ખરાબ સમાચાર પહેલા કેમ વાંચો છો?' તો તમે જવાબમા ઉત્તર શું આપો? 'ખરાબ બાણી સીધું હોય તો આપણાથી ખરાબ થાય નહિ માટે!' પણ આ ઉત્તર સાચો છે? એમ નથી કહેતા કે, મારું મન જ અધોગામી છે એટલે એને આવી વાતો વધારે જમ્મે છે, આપણે જે બીજામા જોવા પ્રયત્ન કરીએ તે આપણામા આપણે જે બીજાની નિંદા કરીએ છીએ તે આપણા જીવનમા જ બેઠું છે પ્રસિદ્ધ માનસ-શાસ્ત્રી નીલ કહે

'We hate in others what we dislike in ourselves'
છાપાઓમા કે વાતોમા માણસ તે જ શોધે છે, જે પોતાનામા છે જે માણસમા સુંદર તરવો હોય તે સારી વસ્તુ તરફ જ

આકર્ષાય. જેનામાં નિર્જળતાઓ છે, તે નિર્જળતાનો વાતો જ વાતવાનો એને સારી વાતો કહેશે. તોય નહિ ગમે, કારણ કે સુદર ને સારિવક વસ્તુ પચાવવાની એનામાં શક્તિ જ નથી.

મનને વિચારનો ખોરાક જોઈએ છે એ જૂઠ્ઠુ કદી નહિ જ સ્વીકારે એને કાઈક તો જોઈશે જ એ સ્વસ્થ હશે તો સુદર ખોરાકને લેશે માલુમ હશે તો ખરાબ વિચારોનો ખોરાક લેશે.

વાસનાનુ ધુમ્મસ

મધરાતે કોઈ દિવસ તમે જાગો છો ? જાગો તો શું વિચાર કરો ? ઠાઠ કેમ આવતી નથી, એ જ ને ? જીવનનો વિચાર કદી આવે, છે ? આ જીવનની આન્ધારક યાદની તો પદર દિવસમાં પૂરી થશે, પછી શું ? જીવનમાં પ્રકાશ ટકી રહે એવું કાંઈ મેળવ્યું છે ? એવું જો કાંઈ જ ન મેળવ્યું હોય, તો આ જીવનનો અર્થ શું ? સત્ય, આમાલિકતા, પ્રહાર્ય, પોતાના કર્તવ્યોની નિષ્ઠા-આમાથી કાંઈ જ મેળવ્યું ન હોય તો શાશ્વત પ્રકાશ જીવનમાં કઈ રીતે આવશે ? આવા વિચારો આપણને રાત્રે આવતા નથી ઠાઠ ન આવે તો વિચારીએ કે જિંદગી કેમ આવતી નથી ? આ તે કાંઈ વિચાર છે ? પણ માણસને સદ્વિચારો જલદી નથી આવતા, કારણ કે એની બુદ્ધિની આસપાસ વાસના અને અજ્ઞાનનું ધુમ્મસ જાગ્યું છે !

દિવ્ય દર્શિ

પર્વતની ટોચ પર આપણે ચઢવા હોઈએ ને ઉપર ધુમ્મસ જાગ્યું હોય, ત્યારે સામે આવતી વ્યક્તિને પણ આપણે જોઈ નથી શકતા કેટલીકવાર અચકાઈ પણ પડીએ છીએ ધુમ્મસમાં નજીકની વસ્તુ પણ ન દેખાય મન્યાજનનો સૂર્ય તપે ત્યારે ધુમ્મસ ઊઠે ને વસ્તુ દેખાય તેમ આપણા જીવનમાં.

અને જ્ઞાનનો સૂર્ય તપે તો પ્રકાશ આવે અને દેખાય કે જે પરમાત્માને આપણે દૂર માનીએ છીએ તે તો સાવ નજીક છે, પછી મમજાય કે—

હું અને જોળખી શકું તો જ પરમાત્માને જોળખી શકું પણ આજ તો હું પોતાને જ જોળખતો નથી સ્વરૂપની વિસ્મૃતિ કેવી થઈ છે એના પર કોઈ કહેતી એક રમૂલ વાત સાબરે છે

એક ગીખ મુસાફરીએ ઉપડ્યો એણે ફર્ટ કલાસની ટિકિટ લીધી અને જીવનમાં પહેલવહેલો ફર્ટ કલાસના ડબ્બામાં બેઠો. થોડીવાર પછી એને હાજત માટે સડાસમાં જવાની જરૂર જણાઈ એણે બારણું ઉઘાડ્યું ત્યાં સામે જ કાચ હતો એ કાચમાં એણે પ્રતિબિંબ પડ્યું એને લાગ્યું કે અદર કોઈ છે એટલે બારણું બંધ કરી એ પોતાનાં જગ્યા પર બેસી ગયો. પાંચ કલાક મિનિટ કરતા કરતા કલાક થયે પછી કોઈ નીકળે નહિ અદર કોઈ હોય તો નીકળે ને? થોડી વાર એ પ્રતીક્ષા કરતો બેઠો ત્યાં એને ઝોક આવી ગયું પછી ભગ્યો એટલે એને લાગ્યું કે હવે તો બહાર નીકળી ગયો હશે પાછું બારણું ખોલ્યું તો સામે જ માણસ દેખાયો 'આટલી વારથી આ અદર બરાઈ બેઠો છું એટલે જરૂર કોઈ બદમાશ હશે એમ બાણી એણે ટિકિટચેકરને બૂમ પાડી આવનાર પણ આના જેવો જ બુદ્ધિનો જરા દુરમન હતો એણે વાત માલગી પછી બારણું ઉઘાડ્યું તો પોતાના જ જેવો રેલ્વે હેટવાળો માણસ અદર દેખાયો, એણે ઝટ પાછું બારણું બંધ કરતા કહ્યું 'યહ અદર તો હમારે સ્ટેશન આદમી હૈ, ઉનકો હમ કુછ લી નહી કહ શકતે તુમ બાણુ કે કમ્પાર્ટ મેન્ટમે બા શકતે હો.'

આ વાત રમૂલ લાગે છે, કેમ? પોતાના જ પ્રતિબિંબને કાચમાં નહિ જોળખનાર આ બંને મૂર્ખ

હાગે છે ખરું ને ? પણ આપણે પણ આપણું સ્વરૂપ કયા ઝોળખીએ છીએ ? આપણા પોતાના સ્વભાવનું, પોતાની વૃત્તિ ઝોળું, પોતાના માનસનું આપણને પોતાને જ જ્ઞાન નથી ખીજાની વૃત્તિઓનો અને વિચારોનો આપણે જોટલો અધ્યાસ કરીએ છીએ, એટલો આપણે પોતાનો અધ્યાસ કયારે કર્યો છે ?

આખમા મોતિયો આવે તો માણસ પોતાના સ્વજનને પણ ઝોળખી શકતો નથી કેઈ કુશળ ડોક્ટર મળે, મોતિયો ઉતારે અને યોગ્ય ચરમા મળે તો એ જોઈ શકે, તેમ માણસની આખ પર વિકારનો મોતિયો આવ્યો હોય તો એ પોતાના સ્વરૂપને કઈ રીતે જોઈ શકે ? સર્ગુરુનો યોગ મળે, એ વિકારના મોતિયાને ઉતારે, જ્ઞાનનું અજન કરે, દિવ્ય ચક્ષુ મળે, તો મમજાય કે આત્મા માટે ઢેક છે ઢેક માટે આત્મા નથી જ શરીર માટે વસ્ત્રો છે, વસ્ત્રો માટે ઢેક નથી માણસને લાગે કે વસ્ત્રો વિના ઢેકને ક્યાંકો ચલાવે છે તો એ અવસરે વસ્ત્રને પણ ફગાવી દે છે તેમ જ્યારે આત્માને એમ લાગે કે આ ઢેકના અર્પણથી આત્માને લાભ છે, તો ઢેકના અર્પણમા પણ આત્માને આનંદ આવે આપણે અર્પણને આપો ઇતિહાસ વાચીશું તો લાગશે કે અર્પણની પાછળ આવી કેઈ મહાન ને દિવ્ય ભાવના જ કામ કરી રહી હતી આ દ્રષ્ટિ આવ્યા પછી માણસ પામર નથી રહેતો એનામા નવું બળ, નવું તંજ, નવો સ્વરસો આવે ॥ આ બળ ઢેકનું નહિ પણ આત્માનું છે

હાથી ઢેકની અપેક્ષાએ ઘણો બગવાન હોય ॥ દશ સિંહ ભેગા થાય તોય હાથીના સ્થૂવ બળને ન પહોંચી શકે એટલો હાથી બગવાન હોય, છતાં એક જ સિંહની મર્જના દસ હાથીને દીક્રા કરો કે જે ઘણીવાર તો એની ત્રાડ સાલણી હાથાં છવ લઈ નાસે છે, એનું કારણ એ જ કે સિંહની ચેતનામા પૈ રૂપ છે

એ હાથીની પ્રયત્નનો વિચાર જ કરતો નથી એ પોતાના બળ ઉપર સુસ્તાક છે એ પોતાનો શક્તિથી સ્વત્ત્વ છે

હાથી બગવાન હોવા છતાં હૈયાનો કાયર છે એ મિહની મજ્જના સાલળતા જ હિંમત હારી જાય છે એના શરીરમાંથી પરસેવો ઝરવા માટે તે આ તકનો લાભ લઈ સિંહ એના ગઠ રથળ પર ફૂદી પડે છે અને પહાડ જેવા હાથીને પણ ઢાળી દે છે આ બળ મનનું છે આ દૃષ્ટાન્ત પરથી સમજાશે કે મન શુ કામ કરે છે? એક કવિ કહે છે

મનકે હારે હાર હૈ, મનકે જિતે જિત

મન ચઢાવે ચાકડે, મન બનાવે નીચ

મન વરાળ જેવું છે વરાળના સ્વયયથી એ જિત જેમ લાખો માણસના બોલાને ખેંચી જાય છે, તેમ મનની સચિત શક્તિથી પણ ધાર્મિક કાર્ય કરી શકાય છે આ મનને બગવાન બનાવવાનું સાધન એક જ છે - અભય

જેવું મન અભય છે, તે જગતમાં એવું કંઈ પણ કાર્ય નથી જે ન કરી શકે આ અભય ત્યારે જ આવે કે ત્યારે આપણી દૃષ્ટિમાં દિવ્યતા આવે

તો હરે આપણે એક જ કામ કરવાનું છે દૃષ્ટિને દિવ્ય બનાવવાનું

આત્મ અને ઇન્દ્રિયોની સિત્તાના જ્ઞાનમાંથી આપણો દૃષ્ટિમાં દિવ્યતા પ્રગટે અને એ દ્વારા આપણા અંતર અભયના આનંદથી સ્નાન બને એ જ પ્રાર્થના

ધર્મ-રેતન

મુશ્યવાન હીરો સેનાની વીંગીમા જ ચોલે પિત્તળ તેને માટે અપાત્ર છે, તેમ આપણુ મન સુવર્ણ જેવુ શુદ્ધ હોય તો જ ધર્મ-રેતન એમા ચોલે માટે ધર્મ-રેતન પ્રાપ્ત કરવા, પહેલા પાત્રતા મેળવેા આપણુ મન સ્વચ્છવિહોણુ હોય તો એ અપાત્ર ગણાય

તો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે, શુ આપણે અપાત્ર છીએ? ના, આપણે આ દુનિયામા કદાચ અપાત્ર ન પણ હોઈએ, પણ જ્ઞાનીની દુનિયામા પ્રવેશવા માટે તો મહાપુરુષોએ અધિષ્ઠી પાત્રતા મેળવવી પડે છે જ, કારણ કે દુનિયાની દૃષ્ટિએ પાત્ર બનેલો માણસ ઘણીવાર જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિએ અપાત્ર પણ ઠરે છે અને પાત્રતા મેળવવા ફરીથી એકટો ધૂટવો પડે આત્મિક પાત્રતા સત્તાથી, વૈભવની વિપુલતાથી કે ધનથી નથી મળતી, આત્મિક પાત્રતા વાગ્દાના વિજયથી, સત્સમાગમથી, ગર્વના નાશથી અને યોગ્ય વચનના બ્યવહાર થી મળે છે અને આ વસ્તુઓનો આધાર હૃદયની સૂક્ષ્મ ભાવના પર છે. સૂક્ષ્મ વસ્તુ પર નથી જ

કે/હી વાર એવુ પણ જોવા મળે છે કરાડો રૂપિયાના માલિકમા જે પાત્રતા હોતી નથી તે એક નિર્ધનમા પણ જોવા મળે છે એ બહારથી મામા ય ને નિર્ધન કેખાતો માણસ અદર રાત્રિવિસ વાસના સાથે શુદ્ધ કરતા હોય છે એ શુદ્ધ એ જ એની પાત્રતા

પાત્ર માણસ તો અબજલતામા આવેલા ક્રોધને, માયાને કે લોભને પોતાના હૈયામા પ્રધારે સમય ટકવા દેતા નથી રનેકની જેમજેના કપાયો પણ ફણુલવી હોય છે.

આ અદરની પાતતા લાવવા માટે મનુષ્યે પોતે જ પોતાના ચોડીદાર બનવું પડશે, કારણ કે દરેક ક્રિયાની પાછળ મનની શુદ્ધિ જ મહત્ત્વ છે, હુગુલો અતરમા જ ચાલુ નાખીને પડ્યા છે, આ હુગુલોને કાઢવા માણસને જમણી મહેનત લેવી પડે છે-આ હુગુલોને કાઢવાની અને નવા ન પ્રવેશી જાય તેની

નવા હુગુલો માણસોમા ક્યારે પ્રવેશી જાય તે કહેવું મુશ્કેલ છે, તેથી દરેક મનુષ્યે મહાપુરુષોની સેવા કરી, એમની પાસેથી શાસ્ત્રશ્રવણ કરવું જોઈએ શાસ્ત્રશ્રવણ માણસને હુગુલ તરફ જતો રોકે છે એના પર આવતા વાસનાના કબાણોને એ અટકાવે છે અને માણસને સદ્વિચારમા રાખે છે

મણસ સારું સાબળે તો એને વિચાર પણ સારા આવે ખરાબ વાચે-વિચારે તો એને નળળા વિચાર આવે સોબત તેવી અસર ઘોઠને ગધેડાની સાથે બાંધ્યો હોય તો એ ભૂકના ભલે ન શીખે, પણ લાત મારતા તો જરૂર શીખે

ભ્રમરડા પાસે બેસીએ તો બંબો આરે અને બગીચામા બેસીએ તો ખુશબો આવે હુર્જન માથે પસીએ તો અધમના આવે સજ્જન સાથે મૈત્રી હોય તો ઉત્તમતા આવે

આજ માણસોને ઉત્તમ સાધુઓની સોબત ગમતી નથી, કારણ કે અતરમા રોગ છે અદર રોગ હોય ત્યા બાદ્ય ઉપચાર નકામા નીવડે છે વાસના એ અદરનો રોગ છે

અપવિત્ર તત્વો હરહંમેશા આપણી આગપાસ ચક્રર લઈ રહ્યા છે એ નિબળ પગની પ્રતીક્ષા કરે છે સમય મળતા એ આત્મા પર ચઢી બેસે છે એની સામે માણસ બદગૃત હોય તો એનું કાંઈ જ નથી ચાલતું પણ એ અપવિત્ર તત્વો માણસને ઘેનમા નાખે છે, એને ગાફિલ બનાવી દાળી પાડે છે આ ઘેનની સામે રક્ષણ આપનાર સત્સંગ છે

આ સત્સંગ પછી બીજી વાત તે ગર્વને ગાળવાની છે જેમ સોડાવોટરની રીંછીમા ગોળી હોય છે, તેમ માણસમાં પણ ગર્વની ગોળી હોય છે આ ગોળીને લીધે અંદરનું અધાર બહાર જતું નથી અને બહારનો પ્રકાશ અંદર આવી શકેનો નથી ગર્વ ગળે તો પ્રકાશ મળે

આ ગોળીને ગાળવા માટે આત્મામાં લકુના લાવવી, મહા-પુરુષોને વદન કરવું, એમની નિશામાં રહેવું, એમના પ્રત્યે સદ્ભાવ બતાવવો, આ ગર્વને ગાળવાના ઉપાય છે

માણસ સત્સંગ કરતો હોય, ગર્વને ગાળવા સતત પ્રયત્ન કરતો હોય તો એની વાણી કેવી હોય ? એવા માણસની વાણીમાં સત્ય હોય, પદ્ય હોય અને મધુ હોય સત્ય એટલે પ્રકાશ આપનારી, પદ્ય એટલે યોગ્યતા ભરેલી અને મધુ એટલે પ્રિય કારિણી-આવી વાણીવાળો માનવી ધર્મરત્નને માટે ખરેખર પાત્ર ગણાય

રત્નકણ્ઠ

દુનિયાના અભિપ્રાય ઉપર તમે શા માટે નાચો છો ? થોડી વાર પહેલાં જ પૂજન કરતી દુનિયા, પાંચર દેશવા માટે તો એ નવાઈ નહિ કાર્ય કરતી વખતે દુનિયાને સભળાવી દે, “તારી નિંદા અને શત્રુતિની અને ધૂમ જોટલીય કિંમત નથી હું તો એ મારા કાર્યોમાં મથગૂંવ છું, મારા આત્માના ગીનમાં લીન છું અને એ ગીનના સુરે જ કાર્ય કરું છું”

x

x

આપણે પૂજા કોની કરીએ છીએ મૂર્તિની કે તેના શુભોન્ની ? આપણે તેના શુભો પામીએ નહિ, તેનું રહસ્ય પારખી શકીએ નહિ તો પૂજા પણ શું કામની ?

x

x

સિ હોનો સિ હ, રાજાઓનો રાજા, બાદશાહોનો બાદશાહ, એવો આપણો આત્મા છે એવો આત્મા જ નો પેસા અને વૈભવ મેળવવામાં જ ક ગાલ બની જાય તો તેના જેવી બીજી હીનતા કંઈ ?

x

x

મારા કાર્યોમાં હું તદ્દલીન બન્યો હોઉ તે વખતે મને મારી જાતનું જ્ઞાન પણ નથી હોતું હું કોણ છું એનો મને ખ્યાલ પણ નથી આવતો મારી દૃષ્ટિ મારા કાર્યોની આરપાર ઉતરી ગયેલી હોય છે મારું હૃદય મારા કાર્યોમાં સોદય પૂરતું હોય છે મારું મન લાવોર્મિની પાવનતામાં મગ્ન હોય છે અને તેથી જ મારું કાર્ય જ મારો આનંદ બની જાય છે

x

x

હું બીજાના હોયો જોઉ તેના કરતા મારા જ હોયો જોઉ તો શું ખોટું ? બીજાના હોયો જોઈ મલિન થાઉ તેના કરતા મારા પોતાના હોયો જોઈ નિર્મળ કા ન થાઉ ?

x

x

મનુષ્યનો મનકાળ એ એવો સમય છે કે-એ વખતે જે બાબતો હૃદયને સાચ મળે એ તરફ એ ઝોક ખાઈ જાય છે પછી એ પરિણામની જરા ય પરવા કરતો નથી

x

x

શ્રદ્ધા એ જીવનના જિહાણમાંથી વહેતું એક પ્રચાત છતાં બળવાન અરણ્ય છે-કે જે મુશ્કેલીઓની ગમે તેવી કઠિન શિલા એને પણ લોટી શકે છે

x

x

હૃદયની જીવનમાં તમે ગમે તેટલા મીઠા જેવા હો, પણ મૃત્યુ આવે ત્યારે ખડગ જેવા અડગ અને કઠણ બનો મૃત્યુને વીરતાથી લોટો હા, લોટો જ તેની સામે નમવાનું નથી એ કાંઈ

આપણને છોડી દેવાનું નથી જ તમારી વંસ્ત્રા એક મનુષ્ય અને
વહે એવું કરે।

x

x

મૃત્યુ તો દરેક મનુષ્ય માટે નિર્મિત જ છે, પણ એ મૃત્યુના
મૃત્યુને ઉત્તરણ બનાવે, જે નિર્ભય બની તેને મૃત્યુના મોટ
લેટે તે જ મનુષ્ય થાયો એ જ ખરો વીર।

x

x

ગમે તેટલો જ્ઞાની હોય પણ જીવનની આદતો અને જિજ્ઞાસુ
એને સમતાપૂર્વક સહન ન કરી શકે અને એ જિજ્ઞાસુના
માર્ગ પણ ન ડાંગી શકે તો એવું જ્ઞાન શા ધર્યું।

x

x

જે માણસે મન સાંધ્યું તેના જીવનના કિષ્કંદ્રો અને કલ્પ
ન હોય તેના જીવનનું પ્રત્યેક કાર્ય નહીં દેખી શકે એવું
ગભીર અને વિચારશીલ હોય, તેના કાર્ય નહીં દેખી શકે
તેના વિચારો અચળ હોય, દુનિયા એક જોઈ શકે એ
દુનિયાની પાછળ ન તણાય।

x

x

એક જ પશ્ચાત્તાપ-સાથે પશ્ચાત્તાપ શરૂ કરી શકે, દુરની
શકે, ખડેવાને ઓળો કરી શકે, પતિનું અપમાન કરી શકે।

x

x

અતરની આશિય પણ જગમગ કરી શકે એવું જીવન
માથી ઉત્પન્ન થતી વીજળી જેવી અજાણી દરેક કંઈક કરી શકે
અનંત વરને પણ એ બાળી મૂકે શકે।

x

x

આત્માની સ્થિરતા વિના હજી એ જીવનના અર્થ
પાણી ઉપર નાચના ચરપોટા જેવા ફેરવાઈ જાય એવું
પુલાયા ત્યાં સુધી જ ઉપર દેખાય।

x

x

મનુષ્યની મોટામા મોટી ક્ષતિ હોય-મૂલ હોય તો તે એ છે કે એ પોતાનો શુનો છુપાવવાનો જેટલો પ્રયત્ન કરે છે, તેટલો પ્રયત્ન એ ખીજની જૂલો પ્રગટ કરવામા કરે છે

x

x

જલે એ પાપીમા પાપી હૃદય હશે તેના હૃદયમા ગમે તેટલું અધાર હશે તો પણ એક એવી નાની તારત્રી છૂપી ધૂપી પણ તેના હૃદયમા ટમટમતી હશે જ જે એને કો'કવાર જરૂર પ્રકાશ આપશે

x

x

જેને પોતાની જાત ઉપર વિશ્વાસ નથી, પોતાના મિત્રો પર શ્રદ્ધા નથી અને જેને દુનિયાની માનવ જાત ઉપર પ્રેમ નથી તેના કાર્યો કોઇ દિવસ સગીન નહિ હોય, કારણ કે તે શ્રદ્ધાવિહોણો છે, શકાશીલ છે, નિર્જન છે

x

x

જે મનુષ્યને વિશ્વાસભર્યા નેત્રો મળ્યા, શ્રદ્ધાભીની દષ્ટિ મળી અને જ્ઞાનતા તેજ મળ્યા, તેના હૃદયમાથી પ્રેમ ઝરવાનો જ

x

x

તમારી નમ્રતા હેયાની હશે, સ્વયંજૂ હશે, તો તમે ખીજને જરૂર નમ્ર બનાવી શકશો

x

x

સ મારને મીઠો બનાવવા માટે કડવા ધુટડાઓ પણ પીવા પડશે

x

x

મનુષ્યના વચનો, વ્યાખ્યાનો કે વિદ્વંતા જેટલી અસર નથી કરી શકતા તેટલી અસર તેનું સ્વચ્છ, નિર્મળ હૃદય કરે છે, માટે રખે તમે હૃદયને જૂલી જતા હૃદય સાચુ હશે તો તમારું મોન પણ સામાને ગાળી નાખશે

